

K İ T A P T A H L İ L İ

“L'INDIVIDUALISME ET LE DROIT”

Marcel Waline

Professeur à la Faculté de Droit de Paris

Paris Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Marcel Waline 1945 de Ferdiyetçilik ve Hukuk adlı bir eser yayınlamıştır. Eser hemen, hemen profesörün 1943 - 1944 ders yılındaki, yani işgal sırasındaki derslerinden meydana gelmiştir.

Bu eser, yabancı işgali altındaki Fransa'da bile kürsü hürriyetini gösteren bir vesikadır. Bir giriş ve üç kısımdan mürekkeptir.

Giriş: Burada, çeşitli yönlerden, ferdiyetçilik tayin ve tavsif ediliyor. Girişin ilk serlevhası altında, Bruntière'in ferdiyetçiliğe karşı yaptığı ithamlar gösteriliyor. Bruntière'i, Nitti ile Paul Bourget takip etmişlerdir. Bu sonuncusu, ferdiyetçiliğin; cemiyette ilk “cellule” olarak ferdi almasını ve aileyi ihmal etmesini tenkid ediyor, sonra da, ferdiyetçilikten, bizzat ferdin de faydalanmadığını ileri sürüyordu. Paul Bourget'nin yanında, Action française'in ağzı olarak M. Maurras'da ferdiyetçiliğe karşı cephe almıştır. Bu grubun muarızları olan Hıristiyan Demokrasi (Sillon) gurubu da ferdiyetçiliğe karşı mücadeleye girişmekten çekinmemiştir. Nihayet, bilhassa Duguit ile hukuk sahasında da ferdiyetçilik hücumlara uğramıştır. (1908 de) bu cereyan 1939 dan önceki zamanlarda çok kuvvetlenmiştir. Fransa dışında da 1920 lerden itibaren, şiddetle ferdiyetçilik aleyhtarı ideolojiler gelişmiştir. Bolşevizm, Faşizm, Nasyonal Sosyalizm gibi.. 1940 dan itibaren Fransada da hakikî bir cemaatçilik mistiği gözükmeğe başlamıştır.

İşte bu kitap, Fransanın hukukî ve siyasi müesseselerini yeniden inşa etme zamanının yaklaştığı bir devirde ferdiyetçilik dâvası hakkında bir hükme varma zarureti ile ortaya çıkmıştır. Bu sebeple de, evvelâ, ferdiyetçiliğin ne olduğunu tayine uğraşmaktadır. Bu hukusta bazı müelliflerin fikirleri kısaca işaret ve tenkid edildikten sonra, ferdiyetçiliğin Liberalizm doktrini ile, ferdin tabii hakları inanışı ile, müsavatchılık görüşü ile, “Mutavassit guruplar” hakkındaki düşmanlık ile karıştırılmaması

ileri sürülüyor. O halde bu générique terimi, çeşitli yönlerden anlamağa uğraşmalıdır. Buna göre felsefî yönden ferdiyetçilik: Lalande'in yaptığı üzere iki şekilde tarif edilebilir: birincisine göre: Ferdiyetçilik; tarihî ve sosyal hâdiselerin izahını ferdi psikolojilere ve hususile, fertlerin meş'ur ve müessir faaliyetinden çıkan neticelerde arayan bir nazariyedir. Bu mânada ferdiyetçilik, sosyal hâdiselerin izahını kitlelerin, sınıfların akışında ve mücadelesinde gören Marks'ın tarihî materyalizmine zıttır. Keza, Sosyolojik mektebin, bilhassa Durkheim mektebinin metoduna da zıttır. Zira, o da, bütün sosyal vakıaları, belli bir ferdin faaliyeti ile değil, kollektif âmillerin müdahalesi ile izaha meyleder.

İkinci mânasiyle, yani ahlâk ve psikolojideki mânasiyle ferdiyetçilik; bütün tesanüt mecburiyetlerini aşmak ve ancak kendini düşünmektir. Bu ise bencilikten başka bir şey değildir. Müellife göre, ferdiyetçiliğin bütün filozofik tariflerinden en açığı şudur: Ferdin ilâsı, yükseltilmesi.. bu tarif, diğerlerini de doğurmıştır.

Siyasî yönden ferdiyetçilik: Bu da çeşitli mânalara sahiptir. Fakat bütün siyasî nazariyeler gibi, siyasî mânada ferdiyetçilik de; devletin rolüne ve fertlerle olan münasebetlerine taallûk etmelidir. Siyasî ferdiyetçilik hakkındaki bütün görüşler: beşerî şahsın serbestliğini kazanması, iç ve dış medenî veya ahlkî esaret bağlarından kurtulması sonucunu doğurur. XVIII inci asrın ferdiyetçileri, fert hesabına devletten iki rol oynamasını istemiştir: Ferdi, şahsiyetinin inkisafında serbest bırakılması; ayrıca, ferdin ferdiyetini geliştirmesi için gerekli olan noktalarda ona yardım etmesi. Bir asır sonra Duguit de aynı fikre sahip olmuştur. Siyasî mânada ferdiyetçilik; bir memleketin siyasî hukukî, sosyal müesseselerini, halkı teşkil eden fertlerin hususî menfaatlerinin emrine hasretmek, bu hususî menfaatleri, kollektif, bilhassa millî ve ailevî menfaatlere üstün tutmak meylini ifade eder.

Müellif, bundan sonra, bilhassa XIX uncu asırda gelişen ve zamanımızda da — meselâ André Gide — tezahürleri gözüken bir edebî ferdiyetçilikten bahsederek, bilhassa iktisadî ve hukukî ferdiyetçilik üzerinde duruyor.

İktisadî ferdiyetçilik şu muarefeden hareket ediyor: Cemiyeti kuran fertlerin her biri kendi menfaatini aramak suretiyle, müşterek menfaatinin hizmetinde mümkün olduğu kadar faydalı olur. Öyle ise, cemiyet, ferdi, âzamî iktisadî serbestlik içinde bırakmalıdır; o zaman, iktisadın her dalında, istihsalin ihtiyaçlara uyması kendiliğinden gerçekleşecektir. Böylece iktisadî ferdiyetçilik, liberalizm ile karışır ve ona müncer

olur. Fakat her ikisi aynı hürriyetleri istilzam etmez. Siyasî liberaller, ferdin entellektüel ve moral şahsiyetinin gelişmesi hususunda, vicdan hürriyeti, din hürriyeti, öğrenim hürriyeti, basın hürriyeti isterler. Bunlar ise, iktisadî liberalleri ilgilendirmez. Onlar, daha ziyade, ticaret hürriyeti iş hürriyeti, mübadele hürriyeti isterler. "Mülkiyet hakkı" nda ise her ikisi de birleşirler. Zira, mülkiyet hakkı, hem ferdin iktisadî inkişafının, hem de siyasî emniyetinin bir garantisidir. Âmme otoriteleri, ferdi iktisadî faaliyetlerin serbestçe icrasına engel olmamalı, iktisadî sadadaki müdahalelerini en aza indirmeli, sadece, herkese, iş ve ticaret hürriyetini ve mallarının mülkiyetinin menfaatini sağlamakla yetinmelidir.

Müellif, nihayet hukukî ferdiyetçiliği tavsif ederek giriş kısmını bitiriyor. Burada evvelâ bazı hususî anlayışlar zikrediliyor:

1 — Schatz'a göre: Feodaliteden sonra fert, devlet karşısında, çok himayesiz kaldı. Süzerenin himayesinden mahrum kalan ve cemiyet içinde tecrid edilmiş bir hale düşen ferdi korumak için yeni bir âmme hukuku teşkilâtı lâzımdı. Bu da; âmme hürriyetlerini garanti etmek için tanzim edilen insan hakları beyannamesi olmuştur. Hukukî ferdiyetçilik; fert için gerekli olan hürriyetleri müessir bir şekilde düzenleyen ve teyit eden bir hukukî sistemden başka bir şey değildir.

2 — Hauriou'ya göre: Müsbet hukuk, zıt sosyal kuvvetler arasındaki muvazenedir. Bir devrin sosyal kuvvetleri arasındaki mücadeleden, neticede bu mücadeleyi yatıştırarak bir hukuk çıkar. Cemiyet ile fert de, bu zıt kuvvetlerden ikisidir. Bunlardan biri diğerini tam olarak mahvedemez. Hukuk sistemi bunlar arasında hem bir muvazene kurar; hem de, her ikisini kendi teşkilâtında kullanır. Böylece hem bir sosyal hukuk, hem de bir ferdiyetçi hukuk yaratır. Sosyal hukuk da, statüer kaidelerle, disiplinler kaidelerden mürekkeptir. Disipliner hukuk, sosyal otoritelerden çıkan hukukî fiillerin ve hukukî kaidelerin hepsidir. Bunlar, cemiyetin menfaati için ferde empoze edilen kaidelerdir. Ceza hukuku kaideleri, Polis kaideleri, idarî fiillerin meşruiyetine müteallik kaideler gibi.. Statüer hukuk da iki çeşittir: A) Bir müessesenin teşkilâtına taallük eden hukuk. Meselâ, devlet için anayasa hukuku ile, idarî teşkilât kaideleri statüer hukuktur. B) Bu müessesenin işlemlerini sağlayan usul kaideleri.

İşte bunlardan mürekkep olan sosyal hukukun karşısında ferdiyetçi hukuk vardır. Ferdiyetçi hukuk, hukukî münasebetten, bağdan çıkar. Hukukî münasebet, bağ ise, mübadele münasebetlerinden doğan hukukî kaidelerin heyeti mecmuasıdır. Bunun kaynağı ferttir. Ferdiyetçi hu-

kuk; içindeki hukuk kaideleri cemiyetin değil, fertlerin eseri olan bir hukukî sistemdir. Ferdietçi hukuk, hakları, ferdî irade üzerinde tesis eden bir nazariyedir. Fakat Hauriou, diğer kitaplarında farklı fikirler de ileri sürmektedir. Buna göre de, fert, hukukun yaratıcısı değildir, nihaî gayesidir. Ferdietçilik, hukukun kaynakları nazariyesi değil, hukukun gayeti nazariyesidir. Hukuk, devlet rejimi, fertler içindir. Böylece, Hauriou, hukukî ferdietçiliğin bir tarifini vermeden, bizi iki tarife doğru yürütmüştür: Birisine göre hukukî ferdietçilik, hukukun kaynakları meselesi, diğerine göre de, hukukun gayeleri meselesidir.

Précis de Droit Constitutionnel'inde ise, ferdietçiliği hürriyet olarak tavsif eder. Nihayet onu, hukukî temel üzerine oturtulmuş hukukî şahsî sübjektif hak olarak görür.

3 — M. Gounot'ya göre hukukî ferdietçilik; içinde, ferdin hukukî vaziyetlerin biricik yaratıcısı olduğu bir sistemdir.

4 — Nihayet, Duguit'ye göre ise : Ferdietçilik doktrininde, ferdin insan olmak dolayısıyla, cemiyetten önce, bazı hakları vardır. Bu haklar ferdin beşerî iradesine hasır. Ferdin bir beşerî faaliyeti vardır; bunu geliştirmek iktidarı vardır. Bu iktidar, onun beşerî iradesine has olan bir hukuktur, bir sübjektif haktır. Objektif hukuk veya hukuk kaidesi, bu sübjektif hakları korumak içindir ve onları koruduğu müddetçe kıymet kazanır. Öyle ise, objektif hukuk, sübjektif hukuk üzerine dayatılır. Binaenaleyh, hukukî ferdietçilik; müsbet objektif hukukun meşrutiyetini; fertlerin fitrî tabii haklarını garanti etmek zarureti üzerine tesis etmek isteyen bir tabii hukuk doktrinidir. Hukukî ferdietçilik, bu ferdî hakların muhafazasını objektif hukukun gayesi olarak gösterir. Hukukî ferdietçilik, hukukun kaynağına değil, gayesine taallük eden bir doktrindir.

İşte, hukukî ferdietçilik üzerindeki anlayışlar bunlardır. Görülüyor ki, bunlardan bir kısmı, hukukî ferdietçiliği, hukukun kaynağı meselesi olarak ele alıyor; bir kısmı da hukukun gayesi olarak ele alıyor; bir kısmı da, ferdin doğuşundan ve tabiatı vakiasından, kendini cemiyete empoze eden fitrî haklara sahip olduğu keyfiyeti olarak ele alıyor. O halde, bundan sonraki bahisler ona göre işlenecektir. Binaenaleyh plân şöyle olacaktır: 1 . . Fert hukukun gayesi midir? 2 — Ferd, hangi ölçüde objektif hukukun veya sübjektif hakların kaynağıdır? 3 — Siyasî ferdietçiliğin hukukî sahadaki belli başlı tezahürleri hangileridir?

Birinci bölüm : İşte birinci bölümde; ferdin, hukukun gayesi olup olmadığı meselesi inceleniyor. Burada, evvelâ meselenin hudutları çizil-

mektedir. Buna göre de; birinci kısımda şu aranacaktır: Hukukî kaideler, sadece bu kaidelerin altına konmuş beşeri cemiyeti teşkil eden fertlerin menfaatleri hususunda mı vazedilmiştir? Hususiyle, devlet otoriteleri tarafından konmuş olan hukukî kaideler, bu devletin tabaası (uyruğu) veya vatandaşı olan fertlerin menfaati için midir? veya, tersine olarak, devlet menfaati veya fertlere üstün diğer bir cevherin menfaati için midir? Buna cevap veren cereyanlar iki tanedir: birisi ferdi, bütün sosyal tesislerin, hususiyle devletin ve hukukun gayesi sayar; diğeri de, bunu inkâr eder.

İşte, birinci bölümün birinci faslına ferdi, hukukun gayesi olarak tanıyan doktrinler incelenmektedir. Bu doktrinlerin iki menşei vardır: Hıristiyanlık ve felsefe.

Kısım I — Hıristiyanlık ve Fert : Burada Hıristiyanî doktrin mantıkında ferdiyetçiliğin var olduğu gösterilmektedir. Bütün dinî itikatların nihaî gayesi ruhların ebedî selâmetini sağlamaktır. Ruha da, sadece fertler sahiptir. Siyasî cemiyetin ve devletin de hakları vardır. Fakat bu, bizzat gaye oldukları için değildir, ferdin selâmetine yardım etmek içindir. Bundan sonra, orta çağdaki Hıristiyan ferdiyetçiliği zikrediliyor. Buna göre; orta çağ hukuk felsefesinde, fert, hukukun gayesi olarak gözüktür. Hukuk devlete tâbi değildir, tersine, hukuk, ve onun mecburiliği devletten öncedir. Devletin vazifesi, insana, daha bir yeryüzü iktidarına sahip olmadan önce verilmiş olan ve bu iktidar tarafından asla değiştirilemeyecek olan hukuk fikrini realize etmektir. Böylece, hukuk, gayesini, devlette bulmaz, fakat hukukun gerçekleştirilmesi, devlete yüksek gaye olarak gösterilmiştir. Devletin saadeti arttırmak gayesi vardır. Hukuku gerçekleştirmek, devlet için bu gayeye varma hususunda bir vasıtaadır. Demek ki devletin ilk gayesi hukuku gerçekleştirmektir, fakat son gayesi, hukuku gerçekleştirmek suretiyle, saadetin artırılmasıdır. Hangi saadeti ve kimin saadeti arttırmak? Moral saadet, yani fertlerin saadeti arttırmak, klâsik antik devrin fikirlerine zıt olarak, fert, devletin varlığına yabancı ve üstün, müstakil bir nihaî gaye teşkil eder. Bu sebeple onun fitrî ferağ edilmez hakları vardır. Hülâsa, orta çağ, hıristiyan ferdiyetçiliği şöyle özetlenebilir: 1 — Devlet, hukukun hizmetindedir, 2 — Fert, bizatihi bir gayedir; siyasî cemiyetin veya idare edenlerin hizmetinde bir vasıta değildir. 3 — Fert, bizatihi bir gaye olduğu için, ferağ edilmez tabîî haklara sahiptir.

Bundan sonra, bu fikirlerin, Rönesans ve Reformdan sonra da yaşadığı belirtiliyor. Luther ve Calvin'in; bir Hıristiyanın bizatihi bir şahıs olduğunu; idare edicilerin kendileri için, kollektivite için değil, fertler

için hükmettiklerini ileri sürdükleri gösteriliyor. Bu fikirler, XVI nci asırda hâkim olmuştur. Reform'un siyasî yazıcılarından olan Bodin ve Vittoria'da aynı görüşler vardır. XVII nci asırda bu mesele ile uğraşılmamıştır. Ancak Pascal uğraşmıştır, fakat ilgi uyandırmamıştır. XVIII inci sırda, hukukun gayyeti meselesinde orta çağ Hıristiyan düşüncesine gidilmiştir.

Kısım II — XVIII inci asır felsefesinden ve onun, hukukun gayeleri hakkındaki Fransız telâkkisine yaptığı tesirden bahsediliyor. Evvêlâ Rousseau'nun fikirleri ele alınıyor. Ona göre, her siyasî cemiyetin gayesi ve binnetice, hukukun gayesi, fertlerin iyiliğidir. İnsanlar, daha fazla iyiliğe kavuşmak içindir ki, hürriyetlerinden fedakârlık ederek içtimaî mukavele ile cemiyete girmişlerdir. Devlete ve hükûmete çok büyük iktidarlar tanınabilir; fakat bu, ferdin menfaati içindir. Rousseau, her beşerî iktidarın idare edilenler menfaatına olduğunu inkâr eden Grotius'u tenkid eder. Siyasî kuruluşun gayesi, âzaların saadetini muhafazadır. Cemiyete verilen iktidarlar, ferdin menfaati için tanınmıştır. Locke gibi o da, cemiyetin esasını, tarafların şahsî menfaatini korumak gayesiyle kurulan bir mukavelede görür. Rousseau'da fert, basit bir âlet gibi değil, bizatihi bir gaye olarak tanındığı için böyle üstün bir mevkie getirilmiştir.

Bundan sonra, ihtilâlin fikirlerine geliniyor : Müellif, ihtilâlin fikirlerinin hıristiyanî fikirlerden çıktığını ileri sürmektedir. Zira, ihtilâl, Hıristiyan ananesine uyararak, her siyasî cemiyetin gayesinin fert olduğunu söylemektedir. Bu görüş, ihtilâlin beyannamelerinde, hemen hemen aynı terimlerle açıklanmıştır. Öyle ki, ihtilâlin birbirine benzemiyen meclislerinde —yani hem Constituante, hem de Convention'da— ve Convention'un, birbirine zıt olan iki partisinde —Yani Gironde ve Montagne'de— ferdin, hukukun gayesi olduğu fikri ana fikir halinde hâkim olmuştur.

Aynı fikir, XIX uncu asırda da gözükmektedir. Kitabın müellifi Waline, bunu, XIX uncu asır doktrini serlevhası altında gösteriyor. Bu doktrin yani; siyasetin esaslı, belli başlı mevzu'u, devlet değil, ferttir, diyen görüş XIX uncu asrın sonunda Vacherot'da ve bu asrın sonu ile XX inci asrın başlarında Ch. Beudant'da da vardır. Netekim, onun muasırları olan Esmein, Hauriou ve Duguit'de de vardır. Müellif, bu üç Fransız âmme hukukçusunun görüşünü modern âmme hukuku Fransız doktrini serlevhası altında göstermiştir.

Esmein : âmme iktidarı ve onu kullanan hükûmet, milleti teşkil eden bütün âzaların menfaatından başka bir yerde mevcut olamaz, diyor.

Ona göre, devletin gayesi, devletin bütün faaliyetlerinin gayesi; ferde, şahsiyetinin gelişmesi için gerekli olan hürriyetleri sağlamaktır. Binaenaleyh, hukuk, gayesini, fertte bulmaktadır.

Hauriou: Aynı fikir Hauriou'da da vardır. Zira şöyle diyor : Fert birinci plândadır, cemiyet ikinci plândadır; çünkü; cemiyet, ferdin hukukunda bir saadet vasıtasından başka bir şey değildir. İnsan nev'i, zaman ve mekân içinde devam eden varlıklardır. İnsan nev'i, inorganique fertler yığındır; fakat insan nev'inin gösterdiği perspektifte, fert, birinci plândadır. Burada, kollektivitenin bir ehemmiyeti yoktur. Devletlerin selâmeti bahis konusu değildir; sosyal teşkilâtın değeri ancak insana nisbetlidir.

Duguit'ye gelince: O, her insanın sahip olacağı tabii haklar inancına hücum eder. Fakat bu; hukuk kaidelerinin nihaî gayesinin fertlerin iyiliği olmadığını söylemek değildir. Bu ikisi ayrı şeylerdir. İnsanların cemiyete mukaddem tabii hakları olduğu görüşüne inanmaksızın da, cemiyetlerin gayesinin fertlerin iyiliği ve saadeti olduğu söylenebilir. Sonra, Duguit'de şu da görülmektedir: Devletin, ferde karşı vazifeleri vardır. Devlet, ferdin faaliyetlerinin gelişmesini önleyecek şeyleri yapmamağa, tersine, gelişmesine yarayacak şeyleri yapmağa mecburdur. Bununla beraber, Duguit hukukun nihaî gayesi olarak ferdi değil, cemiyeti alır. Zira, ona göre, cemiyet, fertlerin faaliyetlerinin serbestçe gelişmesi için gereken garantileri sağlamağa mecburdur. Fakat bunu, sosyal tesanüt bağlarını kuvvetlendirmek için yapar. Sosyal bağları kuvvetlendirmeye yarayan ve tersine, bu bağları gevşetmek meylini güden fiilleri önleyen kaideler hukuk kaideleridir. Demek ki, normun mevzuu sosyal tesanüt bağlarını kuvvetlendirmek ve gevşemesini önlemektir. O halde, bu mevzu, sosyaldır öyle ise, cemiyet hukukun son gayesi midir? Hukukun nihaî gayesi hayatı, cemiyet içinde idame ettirmek midir? Eğer böyle ise, Duguit, hukukun gayesi meselesinde ferdiyete değil. Fakat keyfiyet böyle değildir. Zira Duguit, bir beşerî fiilin gayesini, mevzuundan ayırır. Sosyal tesanüt bağlarını kuvvetlendirmek, hukukî normun mevzuudur; fakat bu kuvvetlendirme vakıası, hukukî normun gayesini meydana getirmez. Sosyal tesanüt bağlarını kuvvetlendirmenin nihaî gayesi, ferttir. Sosyal hayat, bizatihi gaye değildir; ferdin hizmetinde bir vasıta. Duguit'nin bu eserlerinden bu mâna çıkar. Ayrıca, Traité'sinin ikinci başlığında bunu ifade eder.

Bundan sonra Profesör Waline; ferdi bir gaye alan diğer muasır hukukçuları zikrediyor. Ve nihayet, Fransız Sosyalist mektebine geliyor. Ona göre bu mektep de, ancak, ferdi menfaatler içinde sosyalisttir. Me-

selâ Louis Blanc devletin bir efendi değil, usak olduğunu söylemektedir. Jaurés sosyalizmin, mantıkî ve tam bir ferdiyetçilik olduğunu söylemektedir. Caytre gaye ve ideallerinde ferdiyetçilik ve sosyalizmin eşit derecede ferdiyetçi olduklarını beyan etmektedir. Şu mânada ki; her ikisi de ferdin saadetini sağlamak isterler. Her sosyalizm, gayesi bakımından ferdiyetçidir. Fransız sosyalistleri, topyekûn devletçiliğe gidenler bile, ferdi menfaat fikrinden mülhemdirler. Bir sosyalist cemiyeti gerçekleştirmek isteyenler, eğer samimî iseler, bunu, bizatihî bir gaye olarak ele alınan cemiyetin menfaati için değil, onu teşkil eden fertlerin menfaati için yaparlar.

Hulâsa : Ferdi hukukun gayesi sayan fikir, bilhassa Fransa'da orta çağa kadar çıkan bir ananeye sahiptir. Bu fikrin iki menşei vardır. Hıristiyan ahlâkı, Rousseau ve Kant felsefesi. Bu fikir XX inci asrın başlarında âmme hukuku doktrininde zafer kazanmıştır. Bizzat sosyalistler bile ondan mülhem olmuştur. Fakat bu fikir, bazı memleketlerde şiddetle itiraza uğramıştır.

İşte birinci bölümün ikinci faslında: “Ferdin, hukukun gayesi olduğunu inkâr eden doktrinler” gösterilmektedir. Burada evvelâ, bu fikrin mübeşşirleri zikrediliyor. Bunlar, Fransa'da Bonald, Almanya'da Hegel'dir. Bunlar cemiyeti esas almakta, ferdi, onun bir vasıtası görmektedirler. Devlet ilâhileşmekte, fert de onun bir basit âleti olmaktadır. Hegel'in fikirleri, Fransa'da Dupon-White ile Renan'da aksini bulmuştur. Bilhassa 1914 - 1918 harbinden sonra Almanya'da Erns Tröeltsch, devleti tam ilâhileştirmiş, onun önünde fertlerin, hattâ milletlerin haklarını silmiştir. Nihayet 1920 den sonra İtalya ve Almanya'da ferdiyetçiliğe zit ideolojiler gelişmiştir. Bunlar, bir birbinden farklı olduklarından, ayrı ayrı incelenmelidir.

Kısım I — Faşist nazariyesinde Hukukun Gaiyeti : Waline'e göre Faşizm ferdin hukukun gayesi olduğunu inkâr eden doktrinlerdendir. Mamafih, Faşizm, ilk zamanlarında, bir doktrin halinde belirmemişti. O, evvelâ, devletin zayıflığına karşı bir hareket, bir aksiyon olarak gelişmiştir. Fakat bir doktrine dayanmazsa yaşayamayacağını anladığından, kendisine, sonradan sumî bir doktrin kurmuştur.

Müellif, bunu işaret ettikten sonra, doktrinini kuranların fikirlerini inceliyor. Evvelâ Mussoliniyi ele alıyor. O, “her şeyi devlet içinde, hiç bir şeyi devlete karşı, hiç bir şey devletin dışında” formülünü bulmuştur. Bu formül ilk bakışta ferdiyetçiliğin ve hukukun ferdi gaiyetinin mahkûmiyeti gibi gözüküyor. Fakat bu formül daha ziyade, devletin se-

lâhiyettar olmadığı bir saha yoktur, demektir. Bu formül hukukun nihâi gayesi devletin menfaatidir, mânasını da taşımaz. Mussolini ferdiyetçi demokrasiyi, fakat bilhassa devletten mukaddem ferdi hakların var oluşunu, ferdin siyasî cemiyetten müstakil oluşunu tenkid etmiştir. O, ferdin, ancak devlete iştirâk ettikçe ve devlet zaruretlerine tâbi kaldıkça var olduğunu beyan etmiştir. Fakat bu, devlet faaliyetinin ve bilhassa hukukun gayesinin fert olmayıp bizzat devlet olduğunu söylemek değildir. Evet, Faşist doktrinine göre, devlet, fertten ziyade hukukun gayesi olacaktır. Fakat bu fikir, açıkça belirtilmemiştir. Mussolininin ferdi gayeleri, sosyal gayeler uğruna feda etmeğe kadar ileri gittiği katıyetle beyan edilemez. Fakat Michele Bianchi devleti bizatihi bir gaye yapmış, binnetice, hukukun da, fertleri değil, devleti takip eden bir gayesi olduğunu belirtmiştir. Rocco ise daha ileri gitmiştir. Ferdi, devletin gayesine yaradığı müddetçe kullanılan, yaramadığı zaman atılan bir âlet mertebesinde görmüştür. Öyle ise, Faşizmde esaslı mesele, fertlerin ve hattâ sınıfların hakları değil, devletin hukuku meselesidir. Burada artık ferdi menfaat ile devletin menfaatini aynileştirmeğe imkân yoktur. Burada, ferdi menfaat, devletin menfaatine feda edilmiştir.

Kısım II — Alman Nasyonal - Sosyalizmi : Burada evvelâ Volk tabirini anlamak lâzımdır. Volk halk değildir, ırk da değildir, muayyen bir tecanüsü olan ırkların mecmuu, heyeti umumiyesi, ihtilâttır. O halde, Volk millet de değildir. Zira millette bir irkî tecanüs olmayabilir. O bir “Halk topluluğu” dur. Millet ile ırk arasında mutavassıt olan bir topluluktur. İşte bu Volk, bütün devlet faaliyetinin nihâi gayesidir. Devlet bizatihî bir gaye değildir, Milletin korunmasında bir vasitadan ibarettir. Fakat bu devlet “Staat” kelimesi, milletin siyasî birliğini değil, idare âletini gösterir. Devletin bir hukukî şahsiyeti yoktur. Devlete bir hukukî şahsiyet vermek, onu fert ile aynı plâna koymak demektir. Bu ise ferdiyetçi bir anlayış olur ki, Nasyonal Sosyalizmde yeri yoktur.

Peki, devlet mefhumu idare hukuku tekniği sahasına sürülünce, başa geçen mefhum, hangisi olacaktır? Volk mefhumu olacaktır. Burada Volk ile Staat mefhumlarının münasebetini incelemek lâzımdır. Volk tek bir unsur vasıtasıyla tayin ve tarif edilemez; ırk, toprak, Tarih gibi bir grup unsurlar vasıtasıyla tarif edilebilir. Volk, nisbî şekilde mütecanis olan ırklardan meydana gelmiş bir halk vasıtasıyla kurulmuştur. Bu halk, bir devlet, bir Reich etrafında, hâkim ırkların idaresi altında olarak, birleşmiştir. Bu Volk ile ferdin münasebetlerine gelince: Tek fert bir efsanedir. Fert, tabiatta, ancak sosyal hal içinde bulunabilir. Cemiyet bizatihî bir gaye olmalıdır. Binaenaleyh, hukukun gayesi de, fert değil,

cemiyettir. Fert hiç bir şeydir. İrkî cemaat her şeydir. Volk biricik organik gerçektir. Ferdî haklar, ancak cemaatin menfaati için tanınır. Fertler, cemiyet bedeninin maddesidir, fakat onu idare eden espri, değildir.

Volk ile fert arasındaki münasebet böyle olunca, bunun hukukun gaiyeti meselesi üzerinde bir tesiri de olacaktır. Nasyonal Sosyalist Doktrin, tamamiyle Volk'un menfaati gayesini güder. Fakat evvelâ hukuk tabirinden ne anlamak gerekir, onu bilmek lâzımdır. Hukuktan umümiyetle, kaideler, normlar sistemi anlaşılır. Fertlerin hukukuna, sübjektif haklarına karşı bir objektif hukuktan bahsedilir. Nazilere göre ise: Normlar sistemi gösteren hukuk ferdiyetçidir ve yahudidir. Onlar için hukuk, hukukî kaidelerin ve vaziyetlerin bir blokudur. Bu blok parçalanmaz. Hukukun, teşriin gayesi Volk'dur. Bütün kanunlar, kanunî tedbirler, şu gayeye hizmet eder: İrk siyaseti. Bir tedbir, ırkın menfaatlerine uygun ise hukukîdir. Millete faydası dokunan şey, hukuktur. Hukuk, fert olarak kaldıkça insanın menfaatlerini korumak vazifesine sahip değildir; hukuk milletin hizmetindedir. Hukukî düşüncenin merkezinde fert yoktur. Fert, ancak, millî cemaatin âzası olarak nazarı itibare alınmıştır. Demek hukukun böyle sosyal bir gaiyeti vardır. Hukuku tatbik edenler, daima bu gaiyeti gözönünde tutmalıdır. Binaenaleyh, meselâ karı - kocadan birisinin Nazizme aykırı bir siyasî faaliyet göstermesi sebebi, boşanmağa kâfidir. Böylece âmme ve hususiye hukuku ayrımı da yoktur. Zira, her hukuk, aynı derecede cemaati ilgilendirir. Her hukuk âmme hukukundan ibarettir.

Hülâsa: Kitabın birinci bölümünde, hukuki ferdiyetçilik üzerinde iki zıt görüş anlatılıyor: Müellif burada, hangisinin zafer kazanacağını soruyor. Cevabı da şudur: Halihazır harb bunun cevabını verecektir. Bu harp, ona göre, İsa'nın haçı ile - Ferdiyetçilik ile - Gamalı haçın - ferdiyetçilik aleyhtarlığının - mücadelesidir.

İkinci Bölüm: Hukukun ferdî ve sosyal kaynakları — Burada, müellif, önce, şuna işaret ediyor: Cemiyete mukaddem bir hukuk yoktur. Hukukî münasebetler ve binaenaleyh hukuk kaideleri cemiyet olmayınca düşünülemez. Cemiyet, hukukun tekevvün ettiği bir hukukî muhitdir.. O halde birinci fasılda bu incelenecektir. Mademki, hukukî vaziyetler ve hukuk kaideleri ancak organize bir cemiyette anlaşılabilir, bu onların kaynaklarında ferdî iradenin yeri olmadığını mı söylemektir ? Hayır. Ferdî filler de hukuk kaidesi ve hukukî vaziyetleri yaratır. Diğer bir fasılda bu incelenmiştir. Fakat bazı görüşler, hukuku yaratanın, sadece ferdî irade olduğunu söyler. Bu müfrit ferdiyetçi nazariyeler de bir başka fasılda incelenmiştir. Bundan sonra da, hukukî kaidenin

menşesinde ferdi iradeyi değil, örf gibi bir sosyal menşei gören nazariye ile hukuka tamamiyle sosyal bir menşe veren diğer nazariyeler incelenmiştir. Görelim:

Birinci Fasıll: Hukukî muhit: Burada, müellif, evvelâ, her (Objektif) hukukun sosyal olduğu hakkında Bonnecassé'nin ve Espinas'ın fikirlerini söylüyor; bütün hukuk meseleleri sosyal meseleler olduğuna göre onları çözen hukukun da sosyal olduğunu, bütün hukuk kaidesinin, cemiyet tarafından, bir sosyal grup tarafından konduğunu belirtiyor. Bununla beraber, bir nazariyeye göre, cemiyette mukaddem olarak ferde tanınan bazı tabii, fitrî haklar vardır: Hürriyet, mülkiyet, emniyet, taziyeye mukavemet. Bu hakların bir sosyal menşei yoktur. Bu hakları korumak için konan kaidelere gelince; onlar da; ancak şekillerinde ve inşaa hükümlerinde sosyal kaynaktan gelmektedir, fakat prensibinde değil... Sonra cemiyet, insanın bu haklarını korumak için bir mukavele ile kurulmuştur. Yani devlet fertlerin serbest iradelerinin eseridir. İşte bu, XVIII inci asrın ferdiyetçi doktrindir. Bu doktrin bir taraftan; hukuk kaidelerinin bir kısmına yani cemiyetin mukaddem olan hakların korunmasını sağlayan kaidelere ferdi bir menşe göstermektedir; diğer taraftan da, mâdemki bizzat devlet bir mukavele neticesi, bir ferdi menşe'e sahiptir. öyle ise, devletin bir yaratması olarak nazarı itibare alınan bütün hukuk da ferdi bir menşe'e sahiptir, demektedir.

Duguit, bunu tenkit eder. Der ki: İnsanın, bizatihi insan oluşundan dolayı haklara sahip oluşu, metafizik bir inançtır. Müsbet hukuk kaidelerinin menşei aramalıdır. 1789 beyannamesinin insana atfettiği fitrî haklar, müsbet hukuk tarafından konmuş teknik haklar değildir, moral haklardır. Bu nazariye de, ancak bir moral nazariyedir. Duguit bu tenkitlere giderken, XVIII inci asırda insan hayatının ilk safhasında, insanın mücerret yaşadığına inanıldığını zannediyordu. Bütün delilleri de, bunun böyle olmadığını, binaenaleyh, mücerret insanın hakları olamayacağını isbata yöneltmişti. Halbuki, hiç olmazsa XVI ncı asırdanberi, tabiat hali gerçekten vaki olmuştur, diye iddia edilmemiştir. Tabiat hali veya iptidaî hürriyet, bir mantıkî faraziyeden ibaret sayılmaktadır. Sonra tabiat hali, sosyal münasebetlerin hiç olmadığı bir hâl değil, cemiyetin, siyasî bakımdan henüz hiyerarşize edilmediği bir devreyi anlatır. öyle ise, Duguit gibi, insan asla tek başına yaşamamıştır. Hukuk sosyal münasebetler istediğine göre ve tabiat halinde de bu sosyal münasebetler olmadığına göre, insanın hukuku olamaz; diye nazariyeye itiraz beyhudedir.

İşte müellif, Duguit'nin tenkitlerini de böyle tenkit ettikten sonra, tabiat hali nazariyesinin gerçek mânüasını belirtmeğe girişiyor.. Ve daha sonra, tabiat hali ve siyasî cemiyetlerin kuruluşu üzerine olan fikirlerin tarihini bir tarafa bırakarak, vakıa halinde siyasî cemiyetlerin menşeinin ve hukukun menşeinin ne olduğunu aramağa başlıyor. Burada ileri sürülen fikirlere göre durum şudur: Şu az çok kesin bir vakıadır ki; insan daima cemiyet içinde yaşamıştır, zira, yalnız yaşaması imkânsızdır. Fakat insanın yaşadığı ilk cemiyetler çok iptidaîdir. Bir kısım hukukçulara göre, içinde henüz bir iktidar tefavütü olmayan bu çok iptidaî cemiyetlerde hukuk kaideleri gözükebilir, bazılarına göre ise, böyle bir toplulukta hukuk kaideleri var olamaz. Müellife göre ise; bütün müsbet hukuk kaidelerinin gelişmesi, var olması, daha önceden teşkilâtlanan ve farklılaşan bir grubun organlarının eseri ise, buna iki ihtirazî kayıt koymalıdır. 1 — Cemiyetin teşkilât kaidesi, hiç olmazsa, bu teşkilâttan öncedir. Farklılaşma sonucu bir teşriî organın meydana gelişi bile, eskiden var olan ve bir hukuk kaidesi olan bir kaidenin eseridir. 2 — Örf Hukuku: Sosyal teşkilâttan muhakkak önce olabilir. Yani, farklılaşmış bir organın değil, blok halinde sosyal grubun eseri olan ve binnetice, inorganize bir cemiyette bile anlaşılabilen hukuk kaideleri kategorisi vardır: Bunlar, örfî kaidelerdir.

Hulâsa denebilir ki: Hukuk kaidelerinin ve hukukî vaziyetlerin var olabilmesi için, önce, sosyal münasebetlerin var olması lâzımdır. Fakat örf, siyasî cemiyetin teşkilâtına takaddüm edebilir. Örf, kendisi vasıtasıyla bu teşkilâtın gerçekleşebileceği mekanizmayı teşkil eder. XVII ve XVIII inci asırlarda tabiat hali denen şey, içinde hukukun süjelerinin, bugün devlet cemiyeti denen üstün bir sosyal teşkilâta ihtiyaç duymadan bir eşitlik, koordinasyon münasebetlerine girdiği halden başka bir şey değildir. O, tarihî bir realiteye tekabül etmez.

İkinci Fasıl: Kaidelerin veya hukukî durumların yaratıcısı ferdî fiiller - bu fasılda, "ordonnancement juridique" in kurulması veya değiştirilmesinin âmili olarak ferdî irade incelenmiştir. Müellife göre bu tabir: Hukuk kaidelerinin ve hususi hukukî durumların yani müşterek esaslı bir norma tâbi olan bir sosyal grupta, belli bir zamanda mevcut olan sübjektif hakların ve vecibelerin hey'eti umumiyesini gösterir. Bu tâbir, yani ordonnancement juridique iki şeyden mürekkeptir: 1 — Hukuk kaideleri sistemi; 2 — Bu normların kadrosu içinde, hukukun süjesinin lehine veya aleyhine olarak yerleşmiş hususi hukukî durumlar... Bu hususî durumlara, sübjektif haklar ve vecibeler denir. İşte bu fasılda; bir taraftan bu normların veya hukuk kaidelerinin, diğer

taraftan da, hususî hukukî durumların (Hukuk ve vecibelerin) yaratılmasında ferdî iradelerin rolü incelenmiştir.

Birinci kısımda, hukukî normların teşekkülünde ferdî iradenin rolüne dokunuluyor. Örfî olmayan her tedbirde, hukukî kaideler ferdî iradelerden çıkıyor, gözükür. Ya bir kralın , ya bir diktatörün veya teşriî heyetin ekseriyetini teşkil eden âzaların iradelerinin birleşmesinden çıkıyor, gözüküyor. Fakat bu bir görünüş müdür, yoksa, bu hâl, hukukun menşei meselesinin hakikatine uyar mı?.Birçok nazariyeler hukuk kaidesinin ferdî iradelerin eseri olduğu hususuna itiraz ederler. *Objektivist nazariyecilere göre*: Bir kaide, karakterini, kendisini meydana getiren otoriteden veya onun uyduğu şekilden değil, bizzat muhtevasından alır. Hukuk kaidesi, kanun koyucunun keyfî yaratması değildir. O, daha evvel de mevcuttur. Bir kaideye hukukî değerini veren, onun, hukukun tâkip etmeğe mecbur olduğu gayelere uygun olmasıdır.

Volontariste'lere göre: Bir kaideye hukukî değerini veren maddesi, muhtevası değil, şeklidir, yani onu meydana getiren otorite ve meydana getirilme şeklidir. Bu görüş, hukukun menşei, ferdî iradede görüyor.

Burada müellif, objektivist doktrine karşı gelerek iradecilerle (Volontariste) birleşiyor ve fikrini şöyle gösteriyor: Bir kaidenin değeri şekli kıstaslara göre tanınır: Kaidenin yapıcısı, kaidenin yapılması ve yayımlanmasında görülen usul... Eğer bir müsbet hukuk kaidesi, kaidenin ahlâkî unsurunun, onu yapan iktidar unsuru ile birleşmesinden çıkıyorsa, ahlâkî unsurun rolü, kaideye hukukîlik getirmektir. İktidar unsurunun rolü de ona müsbetlik getirmektir. Öyle ise kaideye, hukukîlik karakterini tamamlamak üzere müsbet hukuk karakterini veren ferdî iradelerdir. Fakat buna da Duguit itiraz eder.

Duguit'ye göre: Hukuk kaidesi, kanun koyucu tarafından formüle edilmeden evvel de bir müsbet hukuktur. Bir kaide, sosyal grubu teşkil edenler yığınının şuurunda teyit edilmek zaruretinin duyulduğu andan itibaren müsbet hukuk karakterini kazanır. Öyle ise kanunu kaleme alan ferdî iradeler, ona ne hukukîliğini, ne müsbetliğini verebilir. Hukukîliği veren, kaidenin sosyal tesanüde, adalete uygun olması keyfiyetidir. Müsbetliği de, kanun koyucunun iradesi vermez. Ferdî iradeler yığınının bu kaideye ilhaki verir. Kanun koyucunun rolü, sadece , kanunu formül haline koymak, onu kaleme almaktır. Fakat görülüyor ki, bu görüşte de, kanun müsbetlik karakterini, nihayet vatandaşlar yığını teşkil eden bazı kimselerin ferdî iradelerinden alıyor. Hukuk kaidelerinin ferdî iradelerin eseri olduğunu kabul etmeyen bir görüş de şöyle demektedir:

Eğer teşriî iktidar fertlere bırakılmışsa, bu fertler sosyal grubun organı olarak hareket etmekten başka bir şey yapmazlar. Onlar, usulüne göre kanunu yaptıktan sonra, artık kanun onlardan ayrılır. Kanun onların eseri olmaktan çıkar, fakat sosyal grubun - devletin - kanunu olur. O kanunu yapanların iradeleri, diğer fertlerin iradelerinden yüksek değildir. Bu itibarla, o kanun, değerini iradelerden almaz; kanunu yapanların, sosyal grup adına bir salâhiyet icra etmelerinden alır. Kanun devlete isnat edilir ve değerini bu isnattan alır. Burada kanun, belli organları vasıtasıyla hareket ederek kanunu imâl eden devlet tarafından istenilmiştir. Kanunun mecburîliği - onun devlet tarafından istenmiş olmasından ileri gelir.

Müellif, bundan sonra, kanunun, değerini, kanun koyucunun ferdî iradesinden aldığını ileri süren ve Herrschaft denen doktrini de işaret ettikten sonra ferdî iradeyi hukukun kaynağı sanan görüşü özetliyerek bu bahse son veriyor.

Kısım II — Burada da sübjektif hakların yaratıcısı olan ferdî fiillerden bahsediliyor. Tek taraflı irade ile bir sübjektif hak yaratılmadığı halde, başkasının işini idare eden kimse, yaptığı faydalı masrafların kendisine ödenmesi hakkını kazanır (Gestion d'affaires). Keza, denizde kazaya uğrayan eşya ve şahıslara yapılan faydalı yardım ve kurtarma ameliyeleri de bir ücrete yol açar. İç hukukta ihraz da (l'occupation) menkul mülkiyeti kazandıran bir fiildir. Milletlerarası hukukta da bu müessese vardır. Bunların dayandığı hukukî temelleri izah eden müellif az gelişmiş memleketlerde hukuk yaratan bazı ferdî fiilleri de zikrediyor ve tek taraflı olarak hak yaratan fiillerin zamanımıza kadar gelen seyrini hikâye ve münakaşa ediyor. Buradan anlaşılıyor ki, modern hukukta şiddet kullanmak suretiyle hak kazanma usulleri bertaraf edilmektedir. Buna karşılık ferdin, bizzat kendisi tarafından yaratılan kıymetler üzerindeki hukuku teyit edilmektedir. Ferdin bizzat kendisi tarafından yaratılan bu kıymetler iktisadî veya moral - gayri iktisadî - kıymetlerdir. İktisadî kıymetler, para ile ifadesi mümkün olanlardır. Bunlar çok çeşitlidir; kelimenin en geniş mânasiyle icatlar ve buluşlar, istihsalât etrafında bir müşteri kitlesi yaratan sanayî, ticaret vesaire... Bunlar da bir ferdî gayret, bir iktisadî kıymet yaratmıştır.

Müellif, burada, fert tarafından yaratılan moral kıymetlere ve onun korunmasına geçmeden, son üç yüzyılda telif haklarının tanınması bahsine geçiyor. Buradan anlıyoruz ki, XVII nci yüzyıldan itibaren fikri eserleri üzerinde insanın hukukunu koruyan kanunlar gözükmeye başlıyor. Fakat bu cereyan, hattâ XIX uncu yüzyılda bile, münevverler ara-

sında dahi bazı mukavemetlerle karşılaşmıştır. (Meselâ Proudhon ve Michel Chevalier). Fakat nihayet bu yüzyılın sonlarında, insan zekâsı tarafından yaratılan iktisadî kıymetlerin korunması, hemen hemen mükemmel bir teşkilâta kavuşmuştur. Buna karşılık, tüccarın faaliyeti ile yaratılan iktisadî değerler bir hukukî himayeden mahrumdu. Fakat evvelâ 1909, sonra 1926 da "ticarî mülkiyet" de korunmuştur. Bundan başka ticarî mümessillerin de kendileri tarafından tesis edilen clientèle üzerindeki hakları ile, meselâ bir doktor veya avukatın müşterilerini satması gibi haklar da korunma mevzuu olmuştur. Bunlar mülkiyet hakkı tâbiri ile gösterilmektedirler. Ticarî fon, bir mülkiyet mevzuudur. Fakat edebî, artistik, sınaî mülkiyet tâbirleri hukukçuların itirazlarına uğramıştır. Bu tâbirin yerine, "gayri maddî mallar üzerindeki haklar", "clientèle hakları" "fikrî haklar" tâbirlerini sağlık verenler olmuştur. Bu hakların gerçek hukukî esası şudur ki: bunlar sosyal fayda çerçevesi içindeki bir iktisadî kıymetin sahibi tarafından yaratılan şeylerdir. Böyle bir kıymet yaratmanın onu kullanması, ondan faydalanması da tabiidir. Adalet, herkesin yarattığı iktisadî kıymetin sahibi kalmasını gerektirir. Neticede iktisadî zenginliği arttıran bu gibi yaratmaları teşvik etmek de umumi menfaat icabıdır. Bunun en iyi yolu da, onun menfaatını yaratana temin etmektir.

Fert tarafından yaratılan moral değerlerin korunmasına gelince: yazarı, sanatçı, keşfeden, bilginin ihtirası, çok defa maddî kıymetlerin üstündedir. Bu sebeple iktisadî sahayı aşan değerler de yaratırlar. Bu değerler de korunur. Çünkü bunda sosyal menfaat vardır. Bu koruma teşebbüsü evvelâ kanundan değil, içtihadattan gelmiştir. Bu suretle insan, zekâsının yarattığı her türlü eserler üzerinde "müellifin moral hakkı" meydana gelmiştir. Bu; müellifin eserini kendi adı ile yayınlamak, yayınlanmış görmek hakkıdır veya yasak etmek, piyasadan veya sergiden geri almak hakkıdır. Yani sanatçının adını yükselteceğini veya düşüreceğini sandığı eserleri üzerinde tasarruf hakkıdır. Bu, para ile ölçülmiyen, sadece moral çerçevede kalan bir keyfiyettir.

Müellif, eser sahiplerinin haklarının hem maddî, hem de bu moral cephesine ait görüşleri ve münakaşaları da zikrettikten sonra üçüncü kısma, yani mukavele içinde, ferdî iradeler tarafından sübjektif hakların yaratılmasına geçiyor. Burada evvelâ, mukavelelerin mecburîlik kuvveti üzerinde duruluyor. Bu mecburîlik, irade muhtariyetine dayanıyor. Burada irade muhtariyetinin mukavele serbestliğininin filozofik ve ekonomik menşelerini gösteriyor ve mukavele serbestliğinin, herkesin kendi menfaatlerini en iyi müdafaa edebileceği tezi ile olan ilgisini işaret ediyor.

Fakat diğer taraftan mukavele serbestliğine tahditler de gelmiştir. Bu cereyan mukavele serbestliğinden bazı gerilemeler yapmağa yol açmıştır. Artık ferdin, kendi menfaatlerinin en iyi müdafii olduğu hükmüne ve binaenaleyh, ancak kendi menfaatına yarıyacak mukaveleleri yapıp diğerlerini yapmayacağı fikrine de inanılmıyor. Sonra, iktisadî eşitsizlikler arttığı için, bazıları, kendisi için iyi olmayan şartları mukavele içinde kabule mecbur olmaktadırlar. Ayrıca mukavele serbestliğinden faydalanan âkitlerin sosyal menfaatine de hizmet etmedikleri, tersine onun hırpaladıkları da meydana çıkmaktadır.

İşte mukavele serbestliğinin gösterdiği bu durum karşısında müellif bu mefhumdan bugün kalan mânayı araştırmaya başlıyor. Buna göre bazı haller vardır ki, bunlar üzerinde fert mukavele yapmakta veya ondan imtina etmekte serbest değildir; hukuken bir mukavele yapmağa mecburdur. Bunlar “ yapılması gerekli mukaveleler”dir . Sonra, mukaveleyi iradesi serbestliğini ihlâl eden ve binaenaleyh mukaveleyi malûl kılan hususlarda daha hassas davranılmaktadır. Ayrıca, mukavelenin muhtevasını istediğimiz serbestlikte tâyin etme hususunda da tam serbestlik kalmamaktadır. Mukavele serbestliği devletler hususî hukuku sahasına düşen münasebetlerde de başka bir mahiyet almıştır. Sonra, bugün, bazan mukaveleler, bütün alâkahıların birleşmesiyle değil, belli bir ekseriyetin birleşmesiyle de tâdil edilebilmektedir.

İşte mukavele serbestliği mefhumuna gelen böyle anlayışların tahlilinden sonra, müellif âkitlerin ferdî iradelerinin sübjektif hakların yaratıcısı olup olmadığını sormaktadır. Bir görüşe göre evet, (Hauriou ve Planiol) bir görüşe göre de hayır (Savigny) müellif Waline bu hususta Duguit'nin , Bonnard ve Carré de Malberg'in fikirlerini anlattıktan sonra kendi görüşünü açıklıyor: Ona göre mecburiyetler yükleyen mukavelevî bağın teşekkülünde iradenin rolü zarurî bir şarttır, fakat o kadar ... İrade bizzat mecburiyeti yaratmaz. Mukavelenin muhtevasını tâyinde tarafların iradesinin rolüne gelince: Bazı hallerde, tarafların iradeleri mukavelenin muhtevasını tâyinde rol sahibi değildir; Fakat tarafların yeni buldukları mukavele tiplerinde tarafların iradeleri, muhtevayı tâyinde de rol oynar. Hulâsa: âkitler, muhtar iradeleri tarafından mukavele hükümlerine mecbur tutulmuyorlar, fakat kanun tarafından mecbur tutuluyorlar. Mukavelenin hükümlerine rıza, bir zarurî şarttır, fakat mecburîliği meydana getiren bu değildir, kanundur. Mukavelenin muhtevasını tâyinde tarafların iradesiyle kanunun rolü vardır; fakat kanunun rolü artmaktadır. Mukavele aynı zamanda hem bir şart - muamele, hem de sübjektif bir fiildir. Nihayet, mukavele yolu ile sübjektif hakla-

rın teşekkülünde ferdin rolüne gelince: Ferd , ancak kanunun yardımı ile mukavelede sübjektif haklar yaratabilir. Bunlar da makabline şâmil olmak üzere kanun tarafından her zaman değiştirilebilir.

Üçüncü Fasil: Bu nazariyelerin devletler hukukuna nakli keyfiyeti-ne hasredilmiştir. Burada müellif, fertlerin de devletler hukukunun süjesi olup olmadıkları hakkındaki münakaşayı işaret ettikten sonra, devletler hukukunun 1939 daki durumuna göre , şimdilik bu hukukun süjesinin, devletler olduğunu söylüyor ve devletlerin, burada , iç hukukta fertlerin oynadığı rolü oynadıklarını ekliyor. Demek ki , devletler, devletler hukuku normlarını ve devletlerarası sübjektif hakları yaratmada rol sahibidirler. Fakat şunu da müşahede etmek gerekiyor: Milletlerarası sosyete de teşriî, kazaî, icraî organlar yoktur ve bu sosyete, hiyerarşize olmamıştır. Buna rağmen bu sosyetenin üyesi olan devletlerin sübjektif hakları da iç hukukta olduğu gibi, objektif devletler hukuku normlarından çıkar. Müellif bundan sonra, devletlerin tabii haklarından (muhafaza, istiklâl, eşitlik, riayet, milletlerarası ticarete katılma) bahsederek bu haklara sahip devletin, ferdin millî cemiyette oynadığı role benzer bir rol oynadığını söylüyor. Fakat devletin, tabii hakları doktrini bırakılmıştır. Devletin sübjektif hakları, klâsik telâkkinin dediği gibi, iradelerin irleşmesinden - muahedelerden - de gelmemektedir; milletlerarası objektif hukuktan gelmektedir. Bunun da kaynağı örf-tür. İki veya birçok devlet arasında, bir kaidenin hukukî bir değere sahip olduğu ve tatbik edilmesi gerektiği hakkında bir inanç hasıl olursa örf kaidesi teessüs eder.

Hülâsa, iç hukuktaki ferdî iradeler devlete izafe edilmek şartıyla, yani devletin bir organı olarak hareket etmek şartıyla, hukukî normlar yaratırlar. Milletlerarası hukukta da, devletler, milletlerarası cemiyetin organı olduğu müddetçe, veya aynı organlar devlet ve milletlerarası sosyete adına hareket ettiği müddetçe, yani ittifakla hareket ettikleri müddetçe, kendi iradeleri ile, milletlerarası normu yaratırlar. Milletlerarası hukukta da, sübjektif haklar, örften gelen objektif hukuk yoluyla yaratılır.

Dördüncü fasılda, müellif Waline, objektif hukuku bertaraf etmek isteyen ve sübjektif hakları tamamiyle müstakil fertlerin iradelerinin eseri sayan müfrit ferdiyeci nazariyeleri inceliyor. Bu görüşü savunanların başında Proudhon geliyor. O, fertlerin müstakil iradelerini hukukun biricik kaynağı görüyor. Fakat diğer taraftan da şu bir gerçektir ki, bir yerde objektif hukuk var olunca mukavelevî haklar ve mecburiyetler, menşelerini ve kuvvetlerini mukaveleden değil, bu objek-

tif hukuktan almaktadır. İşte Proudhon, bu neticeden kurtulmak ve irade muhtariyeti nazariyesini muzaffer kılmak için, devleti ve objektif hukuku feda etmekten çekinmez. Bu görüş, Proudhon'dan sonra, her beşerî münasebetin temelinde sadece serbest mukaveleyi gören anarşist görüş şekline girmiş, (Brousse ve Kropotkine ile) aynı zamanda ferdiyetçi burjuva muhitine de yayılmış (De Molinari ile), işçi kitlelerine de tesir yaparak 1871 "Paris Commun"ü ve Stalin'den önce Sovyet hareketlerine de şâmil olmuştur. Fakat müellife göre, bütün beşerî münasebetleri, bir müeyyideden mahrum olan ve serbestçe aktedilen mukaveleler üzerine dayatmak saflık olur.

Beşinci Fasil: İkinci bölümün başında, cemiyette tamamiyle sosyal menşeli olan hukuk kaideleri, örfi kaideler bulunduğu söylenmişti. Şimdi bunu isbata sıra gelmiştir. Fakat daha önce örften ne kastedildiğini belirtmek lâzımdır. Örfü kanun tarif edememiştir. Doktrin sahasında örf çeşitli mânalar ve tarifler verilmiştir. Müellif, beşinci fasılın birinci kısmında tarih içinde örf mefhumunu inceledikten sonra ikinci kısımda örf hakkındaki doktrinal anlayışları inceliyor; üçüncü kısımda da bu nazariyelerin tenkidî tahliline girişiyor ve dördüncü kısımda örfün sosyal teşekkülünü izah sadedinde meselenin düğüm noktasına gelmiş oluyor. Buna göre örf; bir sosyal grubun tarzıdır. Hukuk kaidelerinin bu tanzim tarzı yani örf, teşkilâtlanmamış sosyal gruplarda vardır; fakat o teşkilâtlanmış gruplarda da bulunur; o zaman, örf, hukukun tanziminde bu grubun teessüs etmiş organlarının müdahaleleri dışında rolünü oynayan bir yardımcı, ilâve yol olur. Hukuk kaidelerinin örfî olarak tanzimine hâkim olan nokta onun anonim ve kollektif bir karakterde gözükmesidir : Yazılı bir kanun yapanlar gösterilebilir; fakat örfü meydana getirenler gösterilemez; örf hukukun tanziminde en kollektif tarzıdır.

Müellif Waline, "Ordonnancement juridique" in teşekkülünde ferdin rolünü inceledikten, bu hususta ferdiyetçi görüşleri naklettikten nihayet hukukun, örf şeklindeki sosyal kaynağını belirttikten sonra bütün hukuk kaidelerine tamamiyle sosyal bir men'şe izafe eden nazariyeleri de kısaca açıklamaktadır. Bu hususta başta XIX. yüzyılın Alman tarihi mektebi gelir: Hukuk - halk şuurunda teşekkül eder. Örf ve yazılı hukuk onun belirme şekilleridir (Puchta). Hukuk tamamiyle kollektif bir eserdir. Millette, âdetleri ve dili gibi fitrî, cibillî olarak vardır (Savigny). Bu görüş o yüzyılın sonunda değişmiştir: Hukukun tek kaynağı devlettir. Müeyyidesiz hukuk olamaz, bunu da ona devlet verir (Ihering). Nasyonal - Sosyalistler de hukukun kaynağını, irkî cemaatin ruhunda bulurlar. Bu hukuku, oradan çıkarıp müsbet mevzuat haline getirmek lâzım-

dır. Bu, bütün fikirlerin ittifakı yoluyla temin edilemez; çünkü ittifak olamaz. Demokrasinin ekseriyet sistemi ile de olamaz. Örf yoluyla de olamaz, zira örf geç teessüs eder. İrkî cemaatte gizli olarak bulunan hukuk kaidesini, hukuk kaidesi duygusunu, bir hads ile bulup çıkaran Führer'dir. Sovyet doktrininde de, devlet, fertlerin şahsî haklarının tek kaynağıdır. Bütün teşriî (objektif hukuku) yaratan da odur. Ferdî hürriyetler, insana, sosyal fonksiyonunu görebilmesi için tanınmıştır. (Malitski). Fakat Proletaryen ihtilâl son safhasına varıp ta devlet de ortadan kaldırıldığı zaman hakların kaynakları tamamiyle ferdiyetçi kalacaktır. Fakat devlet, kayboluncaya kadar, hukukun kaynağı kalacaktır.

Müellif, bundan sonra, hukukun biricik kaynağı sayılan kollektif suç fikrinin Fransadaki durumuna geçiyor ve şu hükmü veriyor: Bu fikir hiç bir Fransız hukukçusunda yoktur. Duguit'yi buna yaklaşmış görürlerse de, tersine, O, bu kollektif suç fikrine muhasımdır.

Üçüncü Bölüm : Burada artık, siyasî ferdiyetçilikten mülhem olan hukukî müesseseler inceleniyor. Siyasî ferdiyetçilik; bir memleketin siyasî, hukukî, sosyal müesseselerini; halkı teşkil eden fertlerin hususî menfaatlerinin hizmetine hasretmektir. Burada, bu hususî menfaatler, kollektif menfaatlere, bilhassa ailevî ve millî menfaatlere takdim edilmiştir. Siyasî ferdiyetçilik dediğimiz bu temayül, ferdî menfaatlere bir üstünlük vererek mülkiyet, miras, insan hakları ve âme hürriyetleri, devletin hukuk tarafından sınırlanması meseleleri üzerinde tesirler yapmıştır. İşte bu bölümde siyasî ferdiyetçiliğin bu meseleler üzerindeki tesirleri ile buna karşı çıkan reaksiyon inceleniyor. Birinci fasılda evvelâ, XVIII ve XIX uncu yüz yıllarda siyasî ferdiyetçiliğin Montesquieu, Benjamin Constant, Tocqueville ve diğer ferdiyetçiler yoluyla nasıl zafer kazandığı ve vakialara nasıl indiği gösteriliyor.

İkinci Fasılda : Siyasî ferdiyetçiliğin mülkiyet üzerindeki tesiri, yani mülkiyetin ferdiyetçi telâkkisi gösteriliyor. Roma ananesinin ve bilhassa ferdiyetçilik anlayışının tesiri ile mülkiyete şu iki karakter tanınmıştır: Hukukî inhisarcılık, sınırsızlık... Gerçekten mülkiyet, ferde münhasır bir haktır: 1 — Mülkiyet, bir ferdin, bir şey'e diğerlerini dışarda bırakarak tesahüp etme hakkıdır. 2 — Mülkiyet hakkının verdiği iktidarlar sınırsızdır. Bununla beraber, mülkiyete sınırlar getirilmiştir. Fakat daima kanunla... Bu tahditler o kadar çoğalıyor ki, mâlik, mülkiyetini, ancak, her çeşit mülkiyet üzerine konan çeşitli mülkiyet rejimlerine göre kullanabilmek durumuna düşüyor. Bu ise, ferdiyetçilikten uzaklaşma oluyor. Bundan sonraki fasılda irs hukukunun üzerinde duruluyor. Aile, mülkiyet ve irs hukuku, birbirine sıkıca bağlıdır. İşte bu bağ gösterildikten sonra, dördüncü fasılda, ferdî hususî menfaatlerin kollek-

tif menfaatlere üstünlüğü esasını temel alan siyasî ferdiyetçiliğin diğer bir safhasına yani bu mefhumun insan hakları ve âmme hürriyetleri meselesi üzerindeki tesirine geliniyor.

Birinci kısım : Burada insan haklarından bahsediliyor. Bir insan hakları beyannamesi tanzim etmek fikri, ferdiyetçi bir telâkkidir. Hem prensibinde, hem de muhtevasında... Hukukî ferdiyetçilik; ferdi, hukukun ve bütün sosyal müesseselerin gayesi saydığına göre 1789 beyannamesi de tamamiyle ferdiyetçidir. Ziraikinci maddesi her siyasî teşkilâtın gayesini, insanın tabii ve zaman aşımı ile düşmez haklarının muhafazası olarak görüyor. Fakat beyannamenin, millî menfaatlerin ferdi menfaatlere feda edilmesi mânasına alınmak üzere, bir siyasî ferdiyetçilik temayülünde olduğu söylenemez.

İkinci kısımda : Âmme hürriyetlerinden bahsediliyor. Evvelâ, mutlak hürriyet mefhumunu bertaraf etmeli. Âmme hürriyetlerinin zımnî bir sınırı vardır: Âmme nizamına riayet... Demek, hürriyetler ancak sınırlı olacaktır. Öyle ise, ferde tanınan bu sınırlı iktidarlar hangi şeraitte âmme hürriyetleri adını almaya lâyık olurlar? İlk şart şudur ki: Esas olan hürriyettir. Ferdî faaliyet, prensibinde serbesttir. Eğer bu ferdi faaliyete bazı yasaklar gelmişse, bu istisnaidir. Açıkça yasak edilmeyen her şey'e, müsaade edilmiş demektir. İkinci şart da şudur : Ferdî faaliyete gelen yasaklar, yani istisnalar, kaideyi —yani esas olan hürriyettir diyen kaideyi— boğmamak için, çoğalmamalıdır. Bunun da teminatı; bu istisnaların ancak bir kanundan çıkmasıdır. Teşriî organda ve onun güttüğü usulde, âmme hürriyetleri bakımından bir himaye vardır. Âmme hürriyetleri, bu suretle icraî otoriteye karşı korunmuş olur. Bir âmme hürriyetinin var olabilmesi için, bu hürriyetin kanun ile teşkilâtlanması lâzımdır. Kanun marifeti ile bir teşkilâta kavuşmadığı takdirde, âmme hürriyeti, sade lâfta kalır. Bir âmme hürriyetinin icrası, bir idarî nizamname ile de teşkilâtlandırılabilir, tanzim edilebilir. Bu nizamname de, prensibini, gene kanunda bulmalıdır. Ayrıca, idare bu işi yaparken suiistimallere giderse, buna karşı da, kazaî yollarla garantiler sağlamak lâzımdır. Âmme hürriyetinin umumî karakteri, onun gerçekten umumî olmasıdır. Âmme hürriyeti, hukukça ve vakiaca, belli bir kategoriye mahsus olmalıdır. Eğer olursa, o zaman bir âmme hürriyeti karşısında değil, bir imtiyaz karşısındayız.

Âmme hürriyetlerinin esası nedir meselesine gelince : XVII ve XVIII inci yüzyıl yazarlarından bir çoğuna göre bir âmme hürriyeti tabii hukuk tarafından emredilmektedir. Diğer bazılarına göre âmme hürriyeti içtimaî mukavele ile terkedilenden geri kalan bir tabii haktır. Öyle

ise ferdin, bazı hürriyetleri icra etmek hakkı, içtimaî mukaveleden geliyor. Diğer bazılarına göre de insan, bızatihi bir gayedir. Bunun sonucu olarak şahsiyetinin gelişmesine riayet etmelidir; her sosyal tesis, buna yaramalıdır.

Diğer bir faraziyeğe göre ise; âmme hürriyetleri nazariyesinin esası, tabii hukukta değildir. Bir siyasî inanıştır. Ferdin saadetini sağlamak için bir âmme hürriyeti rejimine inanıyor isek onu muhafaza edeceğiz. Bu hususta, ilmi olarak, daha fazla bir şey söylenemez.

Bundan sonra müellif, âmme hürriyetleri ile siyasî ferdiyetçiliğin, liberalizmin, demokrasinin ve optimizmin münasebetlerini inceliyor :

Ferdî hürriyetler ve siyasî ferdiyetçilik : Ferdi, hukukun ve sosyal müesseselerin gayesi olarak almayan bir siyasî rejimde âmme hürriyetlerine lüzum yoktur. (Nasyonal - Sosyalist tipinde totaliter memleketlerde). Fakat bazı rejimler ferdin iyiliğini devlet faaliyetinin nihaî gayesi saydığı halde âmme hürriyetleri rejimine gene yer vermemiştir. Ferdin saadetini meydana getirmek için onu saadetini bulma yollarında serbest bırakmamalı, ona hareket tarzını empoze etmelidir. (Sovyet devletinde).

Öyle ise, bir âmme hürriyeti rejimi iki postüla farzettiriyor. Sosyal tesislerin nihaî gayesi ferdi saadettir ve fert, bu gayeye varmak için arayacağı yolları seçme için serbest bırakılmıştır.

Amme hürriyetleri ve liberalizm: Amme hürriyetleri liberalizmin her şekliyle akrabadır : Meselâ, felsefî liberalizmden vicdan hürriyeti çıkar, siyasî liberalizmden basın, toplantı, hürriyetleri çıkar.

Âmme hürriyetleri ve demokrasi : Demokraside âmme hürriyetlerini garanti etmek faydasız ve aynı zamanda demokratik espriye aykırı sayılabilir. Demokraside âmme hürriyetleri rejimi; azlığın çokluğa karşı korunması mânasını taşır. Yoksa, o demokrasiye bir fren değildir; eğer bir fren olursa demokratik espriye aykırı olur.

Âmme hürriyetleri ve optimizm : Bütün bu izahattan şu meydana çıkıyor ki : Demokrasi ve âmme hürriyetleri zarurî olarak birbirine bağlı olmayabilir. Öyle ise âmme hürriyetleri nerede gelişecek? Nikbinlik havasında.... bir hürriyet ilân edildiği zaman, önleyici tedbirlerden vazgeçilmiş oluyor. Nikbin bir düşünüşle, sanılıyor ki suiistimaller ancak istisnâdır. Binaenaleyh, önleyici tedbire lüzum yok, zecirler kâfidir. İnsan tabiati iyidir. Tanınan hürriyeti suiistimal etmez. Sosyal terakki de bunu gerektirir. Sonra, ferdi faaliyetin serbest inkişafında umumî menfaati gören iktisadî kanunlar da bunu gerektirir.

İşte müellif, bu münasebetleri gösterdikten sonra, âmme hürriyetlerinin hali hazır değerini inceliyor. Bir defa, insan, o kadar iyi değildir.

Ona iktidar verilirse, suiistmal eder. Sonra bu iktidarını, hürriyetini, zayıfların aleyhinde kullanır. Haklardaki eşitlik, vakiaca en büyük eşitsizliğe varmaktadır. Buna da sebep devletin önleyici tedbirlerden imtinaıdır. Bu husustaki bir kör nikbinlik anarşiye, o da en kuvvetlilerin imtiyaz kazanarak iktidarı zaptetmelerine yol açmıştır ki, onlar da âmme hürriyetlerini kaldırmağa giderler. Bu suretle, âmme hürriyetleri ferde hususî iktidarlar atfetmiştir. Bunlar da, âmme iktidarı için bir tehlike teşkil ederler. Orta sınıflar devletçiliğe itimat etmezler. Sebep olarak da devlet organlarının kollektif menfaatleri idare edememesini gösterirler. Fakat bunun arkasında yukarıda gösterilen siyasî ferdiyetçiliğin tanıdığı ferdi menfaatleri, şimdi kollektif menfaatler uğruna feda etmemek, devletin mümessillerine, umumî menfaat adına ferdi faaliyeti kontrol ettirmemek fikri yok mu? Liberalizm, âmme hürriyetlerinin müdafaası, hiç olmazsa onlardan bazılarının meselâ iktisadî hürriyetlerin müdafaası, umumî menfaatlere ehemmiyet vermeksizin, siyasî ferdiyetçiliğin karakteristik bir belirtisi gibi gözüktür.

Üçüncü bölümün beşinci faslında, siyasî ferdiyetçiliğin, yani fertlerin hususî menfaatlerinin kollektif menfaatlere takdimi rejiminin devletin hukuk yoluyla sınırlanması meselesine olan tesirine geliyor : XIX. uncu yüzyılın sonlarında XXinci yüzyılın başlarında, hukukçular, devleti hukuka tâbi tutmak istemişlerdir (Bilhassa Duguit, Hauriou). Bu suretle, fertler, teşriî iktidarı da içine alan devlete karşı korunmuş olacak, keyfiliğin yerine, kanunîlik, emniyet, kanunun meşruiyeti yer alacaktır. Bu da, siyasî ferdiyetçiliğin bir tezahürü olmuştur. Yani umumî menfaatin korunmasını üzerine almış olanların umumî menfaat adına aldığı tedbirlere karşı ferdi menfaatlerin korunmasını teşkil etmiştir.

Fakat ortaya şu mesele çıkıyor : Devletin hâkimiyeti ile, onun hukuka tâbi tutulması, yaptığı mukavelelere riayet mecburiyeti nasıl bağlaştırılacak? Ihering ile Jellinek'e göre oto-limitasyon yoluyla: Devlet şüphesiz hâkimdir, yani hiç bir dış otorite onun hâkimiyetini sınırlayamaz. Fakat hâkim devlet, kendi arzusuyla, belli bir meselede, hâkimiyetinden bir kısmını bırakabilir. Bunun bir siyasî sebebi vardır : Böyle yaparsa, devlet, kendisine daha çok itaat edileceğini bilir. Bir de nazarı sebebi vardır : Devlet, kendi hukukiyle kendi koyduğu, yarattığı hukuk kaideleri ile kendini sınırlamazsa, kendi devlet karakterini reddetmiş olur.

Duguit bu görüşü tenkid eder. Hukuk devlet tarafından yaratılıyorsa devletin bu hukuka tabiiyeti anlaşılabilir. Hukuk, devletin iştirâkinde hariç olarak vardır. Devlet, ancak, evvelden mevcut bir hukuk kaide-

sini formüle edebilmek rolüne sahiptir.

Fakat Duguit'de hukukun devletten önce var olan mensei hakkında yanılmaktadır. Şüphesiz hukuku yaratmak iktidarı, sadece devlete tanınmaz; —burada Duguit ile birleşmiş oluyoruz— teşkilâtlanmış her sosyal gurup, her müessesese hukuk kaidesi yaratabilir; teşkilâtlanmamış sosyal guruplar bile, örf şeklinde hukuk kaidesi yaratabilir. Fakat Duguit, bu görüşe de itiraz edecektir tabii. Ona göre hukuk kaidesi, hukukî değerini muhtevasından, yani sosyal tesanüde ve adalete uygunluğundan alır. Fakat bu bir tabii hukuk prensibi teşkil eder; halbuki Duguit bu prensibe de saldırmıştır. İşte müellif Duguit'nin görüşlerini tenkid ettikten sonra, devleti hukuka tâbi kılma hususunda oto-limitasyon nazariyesini müdafaa ediyor ve hukukçular ondan hoşlanmasa bile, bu nazariyenin realiteye uyan biricik nazariye olduğunu söylüyor.

Nihayet son fasıl : Ferdîyetçiliğe bir aksülâmel gösteren nazariyelere kısaca dokunmaktadır. Müellife göre, bir defa, hukukî ferdîyetçilikten mülhem olan bazı müesseseler ve kaideler XIX uncu yüzyılın yarısından beri gerilemektedir: Mukavele hürriyeti çok az şey'e münhasır kalmaktadır. Mülkiyet, inhisareci ve sınırsız bir keyfiyet olmaktan çıkıyor. İcâhat ve kanunlar da irs hukukunun ferdîyetçi karakterini azaltmaktadır. Âmme hürriyetleri de sadece harp şartlarına atfedilemeyecek şekilde, harbe de tekaddüm eden —müellif eserini 1944 Ağustosunda bitirmiştir— bir buhran geçirmektedir. Nihayet, büyük hukukçuların gayretlerine rağmen devleti hukuka tâbi tutmak gayreti beyhude olmaktadır.

İşte müellif bunları gösterdikten sonra; sosyal menfaate aykırı düşüktükleri zaman ferdî faaliyetleri sınırlama hususunda dikkate değer bulunduğu *téléologique* doktrinlere geçiyor : Bunlar, bir fiilin hukukî değerini, fiilin güttüğü gayeye göre tayin ederler. Fiilin, umumî menfaate aykırı bir sebepten mülhem olmaması lâzımdır. İlet nazariyesi ile, hakların suiistimali dediği nazariyeler de anti-endividüalist'dir.

412 sahife tutan bu izahattan sonra profesör Waline bir umumî sonuca varmak istiyor : Bir çeşit ferdîyetçilik, memleketinin —Fransa'nın— müesseselerini zayıflatmıştır. Bu ferdîyetçilik 1940 Fransızlarının çoğunda âmme iyiliğine uyma duygusu ve fedakârlık ruhunu bozmuştur. Bu yüzden bazıları her çeşit ferdîyetçiliği ret meylini göstermiştir. Onlar Fransız millî dehâsının ve Hıristiyan medeniyetinin bu ananevî dehâsını kaldırmak, onun yerine kendi kıt'a medeniyetinin ruhuna aykırı olan bir remaatçi mistiğini koymak istemişlerdir Fakat zaman geçecek ve Fransızlar Fransanın gelecek taliini inşa, vatanlarının siyasî ve sosyal müesseselerini tekrar kurmağa çağrılacaktır. O zaman tam ferdîyetçiliğe

mi, cemaatçi espriye mi gidilecek? yoksa, ortalama hal suretlerine mi? Öyle ise millî teşkilâtın tehlikeye düşmeden müsaade edeceği gerçek ferdiyetçiliğin derecesi nasıl hesaplanacaktır? İşte bu eser, bu hususta bir şeyler göstermek için yazılmıştır. Buna göre :

Siyasî Ferdiyetçilik : —Kollektif menfaatlerin ferdî menfaatlere feda edilmesi— gekinmeden mahkûm edilebilir. Çünkü onda ferdî menfaat kollektif menfaat için tehlikeli olmaktadır. Meselâ bu telâkkide, fert aşılı olmayı reddedebilir; o zaman da, diğerleri için bir bulaşıcı tehlike teşkil eder.

Hukukî ferdiyetçilik : Bu; ferde, hukuk kaideleri ve sübjektif haklar yaratarak ordonnancement juridique'i bizzat tadil etmek imkânını vermekte idi. Gördük ki fert, devletin organı sıfatı ile hareket etmedikçe ferdî iradesiyle hukuk kaidesi yaratamaz. Keza fert bir sosyal değer yaratmadıkça da, tek taraflı fiili ile sübjektif haklar da yaratamaz.

Fakat hukukî ferdiyetçilik bir başka mânada da anlaşılmaktadır : Fert, her hukukun ve bizzat devletin nihaî gayesidir. "Cause finale". Burada artık hukuk ötesi sahasındayız. Hukukun sosyal veya ferdî gaiyet meselesine hukukî bir cevap verilemez; politico-morale anlayışlardan gelen cevaplar verilebilir. Bütün hukukî müesseselere nihaî gaye olarak, meselâ ırkî cemaatı gösteren bir telâkkinin zaferi Hıristiyan morali ile dolu Fransanın siyasî ve moral fikirlerinin kaybolmasına yol açacaktır. Hıristiyanlığın bu esasî moral kıymetleri belki tenkid edilebilir, fakat, Fransa, - müellife göre - onu muhafaza etmelidir, çünkü onlar Fransa'nındır.

BAHRİ SAVCI

NICOLAS MATEESCO, "*Le Droit International Nouveau*", Paris, 1948, Editions A. Pedone, 174 sahife.

Hayatı takip eden veya etmesi gereken hukuk, hayatla beraber istihaleler geçirmekte, geçmiş bir devrin hukukunu temsil eden düşünceler ve kaideler artık ihtiyaçları karşılayamaz olunca, bunların yerine, yeni devrin icaplarını cevaplandırarak yeni bir zihniyet ve yeni kaideler konmaktadır. Umumiyetle bütün Hukuk sahasında müşahede edilen bu daimî tekâmül ve tekemmül, Devletler Hukukunda da, devletlerarası hayatın zaruretlerini karşılayacak yeni bir Devletler Hukukunun kurulması istikametinde devam edegelmektedir. Sosyal bünyede büyük değişiklikler yapan harplerden sonra, içtimai hayatın hukuk sahasına aksinden ibaret olan hukuk kaidelerinin de değişmesi, bilhassa Devletler Hukukunda yeni mefhumlar kabul edilmesi ve eski mefhumların bir umumî gözden-geçirmeye tâbi tutularak yeni şartlara uyma derecelerinin tesbiti ve buna göre tadiller yapılması daha ısrarla ileri sürülmüştür.

Birinci Dünya Harbinden sonra Politis meşhur eserini “*Les Nouvelles Tendances du Droit International*”, (Paris, 1927) neşretmiş ve bunda, o devrin yeni icaplarına göre Devletler Hukukunun aldığı ve alması lâzım geldiği istikameti göstermişti. İkinci Dünya Harbinden sonra da, Harp sonrası zaruretini yeni bir anlayış tarzı ile karşılamak için müellifler Devletler Hukukunun yeniden ele alınmasını, eskimiş mefhumlardan sıyrılarak yeni bir Devletler Hukukunun kurulmasını ileri sürmüşlerdir. Bizde olduğu gibi Avrupa’da da bu yeni temayüller ve yeni esaslar üzerinde yayınlar başlamıştır (1).

İşte M. Mateesco’nun “*Le Droit International Nouveau*” adlı eseri de böyle bir görüşle kaleme alınmıştır.

M. Alejandro Alvarez’in bir önsözünü ihtiva eden kitap umumiyetle ve hemen her bahsinde Şilili Profesörün fikirlerinden mülhem görünmekte, sık sık onun eserlerine atıflar yapılmaktadır. O derecede ki, “Önsözle M. Alvarez mi M. Mateesco’nun kitabını tanıtıyor, yoksa M. Mateesco mu bu kitabıyla M. Alvarez’in fikirlerini yaymağa çalışıyor?” sorusu, yerinde olarak akla gelebilmektedir.

Eser bir Önsöz’le bir Giriş’ten sonra, başlıca dört bölümden müteşekkildir. *Birinci Bölüm* Devletler Hukukunun gelişmesine, *İkinci Bölüm* Devletle Ferdin Haklarına, *Üçüncü Bölüm* Dünya Cemiyetine Doğru Gidişe ve nihayet *Dördüncü Bölüm* Netice’ye tahsis edilmiştir.

Önsöz’de, M. Alvarez, “Devletlerarası teşkilâtın olduğu gibi Devletler Hukukunun da, muhtelif tesirler altında, bir buhran geçirdiğinin inkâr edilmez bir vakıa” olduğunu söyledikten sonra, “Devletlerarası teşkilâtta tâdiller yapmanın ve Devletler Hukukunu, kavranış tarzı, temeli, ana mütaları bakımından yeniden inşa ederek milletlerin hayatlarının bugünkü şartları ile âhenkleştirmenin zaruret olduğunu” kaydetmektedir (s. 8).

Giriş kısmında, M. Mateesco, iki asırdır cemiyet hayatındaki değişmelerin artık eski Devletler Hukuku ile zıt bir durum aldığını (s. 13), buna mukabil devlet adamları ile hukukçuların bu tamamen yeni şartlara eski kaideleri tatbik etmekte devam etmek istediklerini (s. 14) söylemektedir. Halbuki müellif, hukukî, içtimaî ve siyasî birbirine bağımlılıktan doğan yeni Devletler Hukukunun eski, ananevî ve müstakbel dünya teşkilâtının zaruretlerini ve gerçeklerini ifade etmiyen düşünce tarzına kendisini zorla kabul ettireceği ve ettirmesi lâzım geldiği fikrindedir (s. 17).

(1) Zeki Mesut ALSAN, *Devletler Hukukunda Yeni Temayüller*, Ankara, 1948, Alejandro ALVAREZ, *Renovation des Bases de la Vie des Peuples*, Paris, 1948.

Birinci Bölüm, “Devletler Hukukunun Gelişmesi — An’anevî Temel ve Kaynaklar — Milletlerin hayat temellerinin yenilenmesi” konularına tahsis edilmiştir. *Birinci Kesim*, “Devletler Hukukunun ve devletlerarası münasebetlerin gelişmesi” adını taşıyor ve klâsik bir tarihî taksime tâbi tutularak (Antikite, Orta-çağ, Yeni Zamanlar) inceleniyor. Antikite’de Mısır, Hindistan ve Çin Devletler Hukukunun durumuna kısaca temas edildikten sonra Yunanlılarda ve Romahlardaki Devletler Hukuku inceleniyor (ss. 25 - 30). Bundan sonra Orta Çağa geçilerek, Devletler Hukuku kaidelerinin başlangıçta ahlâkî ve dinî bir mahiyette olduğuna işaret ediliyor (s. 31); fakat sonra, bunun yerine, Saint Augustin, Isidore de Séville, Saint Thomas d’Aquin’le tabii hukukun geçtiği, ve ilk Devletler Hukuku bilginlerinden Vittoria ile Suarez’in felsefî esaslar koymağa bu devirde başladıkları anlatılıyor (s. 32-33). Nihayet Yeni Zamanların başlangıcında Grotius ve Pufendorf ile, tabii hukuk (ilâhî hukuk) ve beşerî hukuk tasnifi Devletler Hukukuna getirilmiş ve Devletler Hukukunun daha ilmî esaslarla incelenmesine başlanmıştır (s. 33).

İkinci Kesim, “Devletler Hukukunun An’anevî Temel ve Kaynakları; Milletlerin Hayat Temellerinin Yenilenmesi” dir. Bu kesimde bu temel ve kaynakları izah etmek için ileri sürülen muhtelif nazariyelere kısaca temas edilerek, *Jellinek*’in autolimitation, *Triepele*’in Vereinbarung, *Duguit*’nin solidarité sociale, *Le Fur* ve *Geny*’nin naturaliste-rationaliste, *Scelle*’in biolojik ve *Kelsen*’in normatif nazariyeleri özetlenerek *Edgardo Maotas Wilches*’in “*Hukukî Adlercilik*” nazariyesi üzerinde durulmaktadır. Bilindiği gibi, Freud’ün Psikanalizine karşı talebesinden Alfred Adler “Ferdî Psikoloji” yi ileri sürmüştü (2). Adler’e göre, fert için, içtimâî hayatın kabul ettirdiği üç büyük mesele vardır: 1) Çalışma —iş— meselesi; 2) Cinsî mesele; 3) camiaya intibak meselesi. Bütün bu âmiller içtimâîliğin zarurî olduğunu gösterir. Vittoria’nın da bir zamanlar cemiyeti aynı şekilde izah ettiğini kaydeden Wilches, kitabında (*El Nuevo Derecho de Gentes*, Columbia, S. A. Bogota, 1946) Adler’in psikolojik görüşünü Devletler Hukukuna naklederek, ferdiyeci monizmini izah ettiğini ve ferdiyeci nazariyelerle sosyal nazariyeler arasında zıtlık yerine, beşerî tekâmülün dinamizmini fert - cemiyet birliğinden aldığını söylüyor (s. 38). Nihayet kendi fikrini müellif şu şekilde ifade etmektedir : Devletler Hukukunun temeli, aklın tarihle olduğu kadar adalet fikri ile de teyit edildiği ölçüde, içtimâî vakıa ile aklın sentezinden doğar (s. 39).

(2) Bütün modern psikoloji mektepleri için bk., Robert S. WOODWORTH, *Bugünün Psikoloji Ceryanları*, çeviren: M. Ş. Başoğlu, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınlarından, Ankara, 1943; bilhassa Adler Psikolojisi için ss. 153 - 159.

Böylece biz müellifi daha ziyade Le Fur mektebine iltihak etmiş oluyoruz (3.)

M. Mateesco, bu eski görüş tarzları yerine yenilerinin konması gerektiğini tekrarladıktan sonra, M. Alvarez'den mülhem olarak, yeni devletlerarası nizamın temelini teşkil edecek şu noktalar üzerinde duruyor: a) İktisadî ve içtimaî hayatın gelişmeleri, fertle Devlet arasında bir işbirliği zarureti doğurmuştur; mutlak ferdî hürriyet fikri yerini sosyal birbirine bağımlılığa bırakmalıdır; b) artık yavaş yavaş Devletin yerine halklar geçmektedir, dolayısıyla kütleler psikolojisinin önemi tebarüz ettirilmelidir; c) Devletler sadece birbirlerine bağımlı olmakla kalmıyorlar, aynı zamanda devletlerarası topluluk bir *devletlerarası cemiyete* doğru gelişmektedir; d) Nihayet bunların mantikî neticesi olarak, bugün Devletler Hukuku bir buhran devresi geçirmektedir ve bu devre bizi Devletler Hukukunun külliye yeniden inşasına götürecektir (ss. 41 - 42).

İkinci Bölüm'ün başladığı şudur: "Fert ve Devlet — Bunların Ana hakları—. Bu hakları Devletler Hukukunun Yeni Şekilde Anlaşılışına İtibak Ettirme Zarureti,"

Bu Bölümün *Birinci Kesiminde*, "Fert ve ferdin ana hakları" incelenmektedir. Ferdin hakları meselesinin antikitede ahlâkî ve felsefî bir plânda bahis konusu edildiğine işaret eden müellif, Platon, Anaxagore, Confucius, Ciceron, Saint Paul, Saint Thomas d'Aquin'in fikirlerine temasla, asıl Orta Çağda tebellür ettiğini söylemektedir (s. 49). Nihayet dinî birliğin kırılmasına rağmen Tabii Hukukun "civitas maxima" istikametinde yoluna devam ettiğine işaret ediliyor ve bu konuda Grotius'un, Montesquieu'nün, Spinoza ve J. J. Rousseau ile Fichte'nin fikirleri inceleniyor (s. 51). Müellif, doktrin bakımından bu meselenin iki şekilde izah edilmek istendiğini kayderek monistlerle düalistlerin fikirlerini özetliyor. Autolimitation ve Vereinbarung taraftarı düalizmi objektif mektebin önlediğini ve bu mektep mensuplarının Devletler Hukukunu iç hukuktan üstün tanıdıklarını tebarüz ettirerek, bunlar arasında bilhassa Wenzel, Mirkine - Guetzevitch ve Diena'nın fertle Devletin hakları arasında bir muvazilik olduğu kanaatını taşıdıklarını söyleyen müellif, Duguit, Krabbe, Politis ve nihayet Wilches ile Scelle'in (4) düalist fikre son darbeyi vurduklarını belirtiyor. Bundan sonra M. Alvarez'in bu sahadaki faaliyetine geçerek, Şilili Profesörün hazırlamış olduğu "Déclaration des Droits internationaux de l'Homme, 1928", "Déclaration sur les Données

(3) Bk. meselâ, Louis Le Fur, "XVII'nci Asırdanberi Tabii Hukuk Nazariyesi ve Modern Doktrin" çeviren: Nihat Erim, Hukuk İmini Yayma Kurumu neşriyatı, Ankara, 1940.

Fundamentales et les Grands Principes du Droit International Moderne, 1930", ve nihayet "Projet de Déclaration des Droits et des Devoirs Internationaux de l'Individu et des Personnes Internationales, 1945" metinlerini inceliyor (ss. 59 - 65).

İkinci Kesim, "Devlet, Hakları, Vecibeleri, Hali hazır Rolü" başlığını taşıyor. Müellif, diğer kesimlerde yaptığı gibi, bu kesimde de Yunanlılardan (Protagoras, Platon, Aristo) başlayarak, Devlet fikrinin gelişmesini Duguit'ye kadar getiriyor (ss.67 - 71) ve Devletin başlıca haklarından *Egemenlik* ve *Eşitlik* üzerinde duruyor. Muhtelif müelliflere göre Egemenliğin incelenmesini verdikten sonra, M. Mateesco da, bugün artık Devletler Hukuku yazarlarının büyük çoğunluğunun müdafaa ve kabul ettiği teze (5), Egemenliğin tahdit edilmesinin zarurî olduğu fikrine iltihak ediyor (s. 74). Bundan sonra Eşitlik meselesine temas eden müellif, bunun en açık tezahürü olan oybirliğini ve buna bağlı olarak ta *veto*'yu inceliyor. Oybirliği esasının Yunanlılardan itibaren tarihçesi kısaca anlatıldıktan sonra (ss. 75 - 78), eşitliğin de, egemenlik gibi, kesin ve mutlak olmadığı kaydediliyor (s. 79) ve oybirliği esasına göre çalışan devletlerarası konferanslar ve teşkilâtlar inceleniyor. Bundan sonra da oy çoğunluğu esasına uygun çalışan teşkilâtlar sıralanmaktadır (ss. 80 - 90). Oy çoğunluğu esasına dayanan bir Dünya Teşkilâtı kurulması için yapılmış teklifleri (Sohn B. Louis, Dublin Komitesi, Fremont Rider, Rudd teklifleri) tablolarla izah edildikten sonra (ss. 91-95), nihaye yine M. Alvarez'in teklifine varılmakta ve Profesörün "Modern Devletler Hukukunun Büyük Prensipleri ve Ana Mûtalaları Hakkında Beyanname" si incelenmektedir. Bu beyannameye göre (md. 16) "Devletler Hukuk önünde eşittirler", fakat, "Devletler bir Devlete özel haklar tanıyabilirler; şu kadar ki bu Devlet bu haklara karşılık vecibeler de tekeffül etmiş olsun ve diğer Devletlerin hakları bu yüzden ihlâl edilmiş bulunmasın" (md. 17).

(4) Prof. Scelle La Haye Devletler Hukuku Akademisinin 1948 yazı devresinde, resmî program dışında verdiği "Federalizm" hakkındaki bir konferansta şöyle demişti: "Pariste ve Fransanın birçok şehirlerinde dolaştım; sokaklarda fertleri, dairelerde fertlere hizmet eden ajanları gördüm; fakat hiçbir zaman ve hiç bir yerde, fertlere ve ajanlara rastladığım gibi, Fransız Devleti ile karşılaşmadım." (S.L.M.).

(5) Bk. meselâ: İlhan LÜTEM, *Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk*, Tez, Ankara, 1947. — Emery REVES, *Anatomie de la Paix*, Paris, (Türkçe telhisen tercümesi, E. Deringil, *Sulhin Teşrihi*, Ankara, 1946). — Bu konuda en son tebliğ, Prof. Ch. ROUSSEAU tarafından La Haye Devletler Hukuku Akademisinin geçen yaz ki devresinde, beş konferans halinde yapılmıştır: *L'Indépendance des Etats et le Développement du Droit International*. Bu konferansların metni Akademi Külliyyatı içinde yakın bir tarihte neşredilecektir (S.L.M.).

M. Mateesco daha ileri giderek, M. Alvarez'in *tanıyabilir* sözüne *tanımalıdır* şeklini vermek istemektedir. Her şey, müellife göre, geniş ölçüde milletlerin psikolojisine ve Devletin seçkin şahıslarının kendi memleketlerine vereceği terbiyeye bağlıdır (s. 97). Eşit olunmadığı halde eşitlik hayaline kapılmak, silâh eşitsizliği önünde, gerçek hiç bir mâna ifade etmez. Fiilî duruma, yukarıdaki şartla ve bir dünya teşkilâtı çerçevesi içinde hukukî kahlbını vermek gerekir (ss. 97 - 98). Devlet artık eski mahiyetini kaybetmiş ve, Alvarez'e göre, doğup, yaşayan ve ölen Devlet yerine doğup, kütlelerin psikolojisine uygun olarak daima değişen ve gelişen Devlet kavramı gelmiştir. Haklar ve vecibeler de bu seyri takip ederler (s. 99). Devlet artık *içtimaî bir müessesedir* (Alvarez) ve bütün Devletler birbirlerine bağımlıdırlar (s. 101); Devlet te içtimaî fonksiyonunu ifade ederken daima Devletler Hukukunun kaidelerine tâbidir (s. 103) — Alvarez'in beyannamesinden...

Üçüncü Bölüm, — “Dünya Cemiyetine Doğru, — Devletler Hukukunun Büyük Prensipleri. — Bunları Nasıl Meydana Çıkarmalı. — Devletler Hukukunun Taknini”.

Bu bölümün *Birinci Kesiminde* “Devletlerarası camiadan Dünya Cemiyetine geçiş” incelenmektedir. Buhusustaki teşebbüslerin yeni olmadığını kaydeden müellif, La Haye Devletler Hukuku Akademisi kütüphanesi müdürü Dr. Jacob Ter Meulen'in “*Der Gedanke der internationalen Organization in seiner Entwicklung*” (La Haye, 1917, 1929, 1940, üç cilt) adlı eserinden bir dünya teşkilâtı için şimdiye kadar yapılmış teklif ve tasarıları naklediyor (ss. 109 - 119). M. Mateesco, bütün bu yazarların fikirlerinde veto'nun mevcut olmadığına, fakat teklif ve tasarı sahiplerinin devirlerinin fikir hâyatı ve psikolojisi bakımından münferit ve kenarda kalmış olduklarına işaret etmektedir. Müellif Panamerikan ceryanının doğuşunu ve gelişmesini anlattıktan sonra (ss.121-124) B. M. T. nin da M. C. nin işlemiş olduğu hataya düştüğünü, delegelerin yeni Devletler Hukukunu kavrayamadıklarını, hâlâ münferit Devlet menfaatleri peşinden koştuklarını belirtiyor (s. 124). Halbuki devletlerarası hayat hem *satih* hem de *derinlik* bakımından gelişmiştir (Alvarez). Artık devletlerarası teşkilât gizli diplomasi ve hükümet şeflerinin hususî görüşmelerine tâbi olamaz. *İçtimaî bedahetler saklanamazlar* (s. 126). Dolayısıyla, nasıl bir zamanlar içtimaî vakıaların tesiri altında Teamül prenslerin arzularını aşmışsa, devletlerarası teşkilâta doğru yürüyüşe de engel olunamayacaktır (s. 127).

İkinci Kesim, “Devletler Hukukunun büyük prensipleri”ne tahsis edilmiştir. Önce, devletlerarası iş birliğini ve bağımlılığı tebarüz ettir-

mek için 1830 dan Birinci Dünya Harbine kadar kurulmuş ilim cemiyetlerinin listesi verildikten sonra (ss. 131 - 133), Devletlerarası Adalet Divanı'nın, hukukun genel prensiplerini Devletler Hukuku kaynağı olarak kabul ettiğine işaret edilmekte ve Max Sorensen'in kitabından (*Les Sources du Droit International*, Cephenhague, 1946) naklen, Divan'ın bu prensipleri ortaya koymak için takip ettiği usul anlatılmaktadır (ss. 135 - 139). Müellif, Divan'ın daha cesaretli davranması şartıyla, istikbalde de, bu prensiplerin doğuşunda büyük tesiri olacağı kanaatindedir (ss. 140 - 141).

Üçüncü Kesim "Devletler Hukukunun Taknini" bahsidir. Bu konuda hazırlanmış muhtelif tasarıları sıralayan müellif (s. 141), ilim cemiyetlerinin, devletlerarası konferansların ve Panamerikan kongrelerinin bu sahadaki çalışmalarından bahsetmekte ve 1930 da son taknin teşebbüsünün başarısızlığa uğramasını, delegelerin müfrit milliyetçiliğine atfetmektedir (s. 148). M. Alvarez'in, Devletler Hukuku Enstitüsü'nün 1947 Lozan oturumuna verdiği Taknin Metotları hakkındaki rapora göre, taknine karşı ileri sürülmesi artık klâsikleşmiş tenkidler belirtildikten sonra, Devletler Hukukunun bir kül olarak değil, fakat muayyen meselelerin ve konuların takninde fayda mülâhaza edilmektedir (6). Bundan sonra Şilili Profesörün taknin tekniği hakkındaki fikirleri nakledilmektedir (ss. 150 - 151).

Nihayet kitabın *Son Bölümü* "Yeni bir Devletler Hukuku için Sonuçlar" ihtiva etmektedir. Müellif geçirmekte olduğumuz buhran devresinin Devletler Hukukunun yeniden inşa zaruretinin kâfi derecede gösterdiğini söylemek için şu hususlara dayanıyor : a) Mücerret ferdiyetçilik, mutlak haklarıyla beraber artık tarihe karışmıştır: Ferdin sosyal vazifeleri onun müstakbel devletlerarası statüsünü tamamlamalıdır; b) Devlet te eski ve itiraz kabul etmez haklarını kaybetmiş ve âmme menfaatinin icap ettirdiği çeşitli vazifelerden doğrudan doğruya tevellüt eden muhtelif mesuliyetlere bağlı olarak içtimaî bir müessese halindeki faaliyetini genişletmektedir; c) İçtimaî bağımlılık esasına dayanan gerçek bir devletlerarası cemiyet teessüs etme yolundadır; d) Halkların psikolojisi de millî ve tek Devlet çerçevesini aşmış. bir dünya çerçevesi içinde,

(6) Teknin meselesi ile uğraşmak üzere Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Sekreterliğinde *Legal Department'e* bağlı olarak bir *Division for the Development and Codification of International Law* tesis edilmiştir. Bu dairenin direktörü Dr. Yuen-Li Liang, La Haye Devletler Hukuku Akademisi'nde geçen yaz "*Problems in the Development and Codification of International Law*" başlığı altında beş konferans vermiştir. Bunlar da Akademi külliyatında yayımlanacaktır (S. L. M.).

müşterek menfaat, karşılıklı hak ve mükellefiyetler esaslı istikametine çevrilmiştir. Her milletin seçkinleri bu devletlerarası işbirliği psikolojisini akıl, devletlerarası hukuk ve ahlâkla hemâhenk olmasına çalışmalıdırlar; e, f) Smaî dinamizmin gerektirdiği birliğin tahakkuku için, milletlerarasındaki kültür farklarının da bertaraf edilmesine çalışılmalıdır. Milletlerarasında farklı kültür seviyeleri kaldığı müddetçe, ömürlü bir devletlerarası cemiyet te kurulamaz. Dolayısıyla zihniyet ve eğitim de milletlerarasındaki anlaşmayı hızlandıracak şekilde olmalıdır (U. N. E. S. C. O.); g) Böylece saha ve derinlik bakımından gelişmiş olan Devletler Hukuku mefhumu hem şekli hem de muhtevası bakımından değişmiş olmaktadır (ss. 156 - 159).

Müellif bu yeni zihniyetin ve yeni Devletler Hukukunun gerçekleşmesini genç nesilden bekliyerek kitabını bitirmektedir.

S. L. M.

Prof. Dr. FARUK EREM, "*İnsanlığa Karşı Cürümler, (Génocide)*" Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi yayımlarından, Ankara, 1948, 46 sayfa, 150 kuruş.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin Ceza Hukuku profesörü Dr. Faruk EREM, devletlerarası ceza hukuku bakımından çok önemli bir mesele olarak tezahür eden "*İnsanlığa Karşı Cürümler*" konusu üzerindeki çalışmalarını 43 sayfalık bir broşürde toplayarak yayınlamış bulunmaktadır. Bizde ilmî olarak henüz işlenmemiş sayılabilecek İnsanlığa karşı cürümler mevzuunu, Profesör, bir Giriş'ten sonra gelmek üzere üç Bölümde incelemektedir.

Giriş kısmında, önce Terim üzerinde durularak, bu konuyu tavsif etmek için kullanılan veya teklif edilen çeşitli deyişler belirtildikten sonra, bunlar içinde şümülü ve vâzih olması bakımından *İnsanlığa Karşı Cürümler* teriminin tercih edilmesi gerekeceği kabul edilmektedir.

Bu terminoloji tartışmasından sonra Konunun Gelişmesine temas edilerek "bu fiillerin müstakil mefhum haline doğru tekâmülü Nuremberg Mahkemesi metinleri ile belirli hale gelmiştir" (S. 6) denmektedir.

Birinci Bölüm'de "Nuremberg Mahkemesine Göre İnsanlığa Karşı İşlenen Cürümler" incelenmektedir. İlk paragrafta, Mahkeme'nin 8 Ağustos 1945 te Londra'da verilen kararlar teşkil edildiğine işaret edildikten sonra, hazırlanan statüye göre suçların tasnifi gösteriliyor ve bu arada İnsanlığa Karşı Cürümler'i Statünün şu şekilde anladığı gösteriliyor: "Mahkemenin görevine giren cürümlerin icrası için veya bu cürümlerle murtaab olarak harpten evvel veya harp esnasında sivil halka karşı

işlenmiş olan öldürmeler, kökkazımlar, köleleştirmeler, sürgünler ve bütün diğer gayri insanî hareketler veya siyasî, ırkî, dinî sebepler için yapılan zulümler. Bu fiiller veya zulümlerin işlendikleri memleket dahilî hukukuna aykırı olup olmamalarının ehemmiyeti yoktur" (s. 8).

Bu tarifi istenileceği kadar vuzuh ihtiva etmediğine, Harp Suçları ile İnsanlığa Karşı Cürümlerin birbirine karışmasına imkân verecek bir tarif olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü, o zamana kadar Devletler Hukukunda mevcut ve mevzu olan Harp Suçu müessesesi, cezalandırılması istenilen fiilleri ihtiva edemeyecek kadar yeni ve tasavvur edilememiş cinayetler ve vahşetler karşısında kalmıştı. İnsanlığa Karşı Cürümler Harp suçunun şumulünü aşan yeni bir suç kategorisi ihdas ediyor veya böyle yapmak istiyordu.

Bu Bölümün ikinci paragrafında Statüye göre suçlu sayılan teşekküller ele alınmıştır. "Suçlu teşkilât bilhassa suç gayesini tazammun etmesi bakımından bir suç komplosuna benzer. Fakat bunun için âzâlarının bir diğerine bağlı ve müşterek bir gaye için teşkilâtlanmış bir gurup bahis konusu olmalıdır. Topluluğun teşkili veya kullanılması Statünün suç saydığı fiillerin işlenmesi ile münasebeti olması lâzım gelir." (s. 10).

İşte bu görüşe uygun olarak, Nazi Partisi Şefleri Topluluğunun, Gestapo'nun, SD lerin, SS lerin, SA ların, Reich Kabinesinin, Genel Kurmay ve Alman Silâhlı Kuvvetleri Komutanlığının "suçlu teşekküller" olarak durumları incelenmektedir.

Üçüncü paragraf ise, Fert olarak sorumlu sayılanlara —Göring, Ribbentrop, Keitel, Kaltenbrunner, Rosenberg, Frank, Frick, Streicher, Funk— tahsis edilmiştir.

Dördüncü paragrafta da Mahkeme'ye karşı ileri sürülen tenkitler, bu arada "kanunsuz suç olmaz" kaidesi (ss. 14 - 15), "kanunsuz ceza olmaz" prensibi (ss. 16 - 17) incelenerek şu netice çıkarılıyor: Nuremberg Mahkemesi bu kaidelerin yalnız klâsik tatbikatını reddetmiş, fakat onlarda meknuz ruh ve fikri reddetmemiştir (s. 17). Mahkeme, kanun veya yetkili merciin emrini almak suretiyle işlenmiş suçlarda cezasızlık iddiasını da kabul etmemiştir. Yalnız statü adalet duygularına da yer vermek isteyerek, eğer adalet gerektiriyorsa, bu hali, cezayı azaltıcı bir sebep olarak kabul edebilir demıştır (s. 18).

Müellif bundan sonra Nuremberg kararının Devletler Hukukunda önemini, ferdin milletlerarası sorumu ve Devlet tasarrufları bakımından inceliyor ve bu sorunun kabulü lehinde doktrinde eskidenberi bir ceryan mevcut olduğunu belirterek, Nuremberg Mahkemesini bu prensiplerin müeyyideye bağlanması olarak telâkki etmektedir (s. 19).

İkinci Bölüm "Brüksel Konferansı" na tahsis edilmiştir. 10 ve 11 Temmuz 1947 de Brüksel'de toplanan Ceza Hukukunun Birleştirilmesi 8 inci Milletlerarası Konferansın gündeminde iki konu yer almıştı. Bunlardan ikincisi "İnsanlığa Karşı Cürüm" ün tarifi idi. "İlmî bir toplantıdan" ibaret olan konferansa delegemiz olarak katılmış bulunan müellif, konferansa sunulan "Umumî Rapor" u, Rapor'un bünyesine göre, dört bölümde incelemektedir.

Rapor'un ilk bölümünde "suç unsurlarının tayini" üzerinde durulmaktadır. Teklif edilen tariflere göre suçun unsurları araştırılmış, bu arada 8 Ağustos 1945 Londra Antlaşmasınının 6 ncı maddesi, Congrès Int. du Mouvement Judiciaire Français'nin 24 - 27 Ekim 1946 toplantısında kabul ettiği tarif, Hollanda delegasyonunun ve Prof. Pella'nın tarifleri gözden geçirilerek, "İyi bir tarifi unsurları İnsan Şahsının esas hakları mefhumunda aranması gerektiği" belirtilmektedir. Bu haklardan neler anlaşılacak icap ettiği de sayılmaktadır (s. 23).

Raporun İkinci bölümünde, İnsanlığa karşı cürmün şu tarifi verilmektedir : "Elinde bulundurduğu, organı olduğu veya himaye gördüğü Devletin egemenlik kudretini suiistimal ederek haksız yere, bir fert, fertler gurubu veya topluluğu, ırkî, dinî yahut fikirleri yüzünden İnsan şahsiyetine bağlı esas haklardan birinden mahrum eden kimse İnsanlığa karşı cürüm işlemiş olur" (s. 24).

Bundan sonra "İnsanlığa karşı cürmün vasıflarına geçilerek, bu suçun (hukuku âdiye) suçu kabul edilerek siyasî suç sayılmıyacağı, dolayısıyla bazı memleketlerin siyasî suça verdikleri imtiyazlı rejimden bu suçun faydalanamayacağı belirtilmektedir (s. 24).

Raporun dördüncü ve son bölümünde tecziye şartları incelenerek, "selâhiyet" meselesi ele alınıyor ve sırasıyla "Münhasıran Millî mahkemelerin yetkili sayılması", "kaideten millî mahkemelerin, istisnaen milletlerarası mahkemenin selâhiyetli olması", "Kaideten ve umumî olarak milletlerarası mahkemenin, diğer hallerde millî mahkemenin yetkili sayılması" ve nihayet "Kaideten ve umumî olarak milletlerarası mahkemenin, seçime bağlı olarak da bitaraf memleket mahkemelerinin yetkili olması" incelendikten sonra Brüksel Konferansının kararına geçilmektedir. Brüksel Konferansı Genel Kurulu 11.7.1947 de ittifakla şu kararı almıştır: "Ceza Hukukunun Birleştirilmesi 8 nci Milletlerarası Konferansı aşğıdaki metinde gösterilen fiillerin bir *sui generis* hukuku âdiye suçu haline ırcamı ve Milletlerarası Ceza Kanunu ve millî ceza kanunlarına bu fiilleri derpiş eden şu tarzda hüküm konulmasını tavsiye eder: İster harp,

ister sulh zamanında işlenmiş olsun, bir fert veya insan topluluğu aleyhine, bu fert veya topluluğun ırkı, milliyeti, dini yahut fikirleri yüzünden işlenen her türlü katil veya ölüme sürükleyici mahiyette fiiller, insanlığa karşı cürüm teşkil eder ve teammüden adam öldürme olarak cezalandırılır” (s. 27).

Kitabın *Üçüncü Bölümü* “Birleşmiş Milletler Çalışmaları” başlığını taşımaktadır. Müellif bu Bölüme, meselenin Birleşmiş Milletler çerçevesi içindeki tarihçesini anlatmakla başlıyor ve Kûba, Hindistan, Panama murahhaslarının tekliflerinin, Genel Kurulca 7 Kasım 1947 de gündeme alınmasına karar verildiğini kaydediyor. Altıncı Komisyonunda bu konu üzerindeki tartışmalar özetlenerek, Tali Komisyon çalışmalarından bahsediyor. Tali Komisyonun hazırladığı karar sureti, Genel Kurulca kabul edilerek “Genel Kurulun 96 ncı kararı” adını almıştır. Bu karar şunlardan bahsetmektedir : İnsanlığa karşı cürüm medenî dünyanın mahkûm ettiği bir devletler suçudur. Failleri ve ortakları, ister hususî şahıslar, memurlar; isterse Devlet adamları olsun, ırkî, dinî, siyasî ve diğer saiklerle hareket ettikleri takdirde cezalandırılmalıdırlar. Genel Kurul, bu suçun önlenmesi ve cezalandırılmasını kolaylaştırmak için süratle tedbirler ittihazı maksadıyla devletlere milletlerarası işbirliği kurmalarını tavsiye eder ve bu maksatla İktisadî ve Sosyal Konseyi, Genel Kurula sunulmak üzere bu suç hakkında bir anlaşma projesi kaleme almak için zarurî tetkiklerde bulunmak üzere vazifelendirir (s. 32).

Kitap, İktisadî ve Sosyal Konseyin hazırladığı Antlaşma projesinin tam metni ile sona ermektedir (ss. 33 - 40).

Prof. Erem’in bu küçük, fakat özlü eseri, memleketimizde bu konu üzerinde *ilk ciddi ve ilmi* çalışma karakterini taşımakta, kitapta “İnsanlığa karşı cürümler” konusu, derli toplu ve bütün unsurları ile ele alınmış bulunmaktadır. Esasen şimdiye kadar yayımladığı çalışmalarda, garp tekniği ile monografi yapmak meziyeti bilinen müellif, bu küçük eserinde de aynı metodu takip etmiş, konuyla ilgili literatür (bildiğimize göre, dilimizdekilerin hepsi, yabancı dillerdekilerden de en önemlileri) taranmış ve bilhassa, istifade edilmesi için büyük bir sabır ve emek isteyen Birleşmiş Milletler zabıtları ihmal edilmemiştir.

Dolayısıyla bu kitapçık, “boşluk dolduran” eser mahiyetini de aşarak, Devletlerarası Ceza Hukuku sahasında yok denecek kadar olan yayımlarımıza çok şey getirmiş bir çalışma telâkki edilmelidir kanaatindeyiz.

MAZHAR NEDİM GÖKNİL : Hava hukuku notları, İstanbul 1947. İbrahim Horoz Basımevi 108 s., 120 kuruş.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Yüksek Ticaret ve İktisat Okulu Ticaret Hukuku Profesörü sayın Mazhar Nedim Göknil memleketimizde çok az işlenmiş bir konu hakkında ilk derli toplu ve ilk akademik eseri yayımlamış bulunuyor : *Hava hukuku notları*. Eser, taşıdığı mütevazî (not) adına rağmen bu unvan altında bu gün verilebilecek olan bilginin hemen hemen tamamını bir araya getirmiştir denebilir.

Sayın müellif maksadı şöyle izah etmektedir: (.. Hava hukukunun kamusal ve özel münasebetler alanında hangilerini hangi yönden düzenlemeyi hedef tuttuğunu, bu münasebetleri düzenleyen kaide ve prensiplerin nelerden ibaret olduğunu, başlıca memleketlerde çoktan hava hukuku kanunları çıktığını, memleketler arasında çok sayıda hususî hava anlaşmaları yapıldığı gibi şimdiye kadar bir çok milletlerarası konferansların da enternasyonal çapta anlaşmalara vardığını, ileri memleketlerde çoktan bir hava hukuku jürisprüdansı kurulduğunu, hülâsa hava hukukunun, doğuşu akabinde karşımızda bir gerçek olarak yer aldığını bilmeliyiz. Bilmezsek yarın göklerimizden birden kaplayacak olan sayısız uçakların havada ve yer yüzünde devletler ve fertler arasında doğuracağı olaylar ve çıkaracağı türlü ihtilâfları karşılamaktan âciz kalırız.)

Eserin çatısına gelince, ilk kitap dört bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölümde hava hukukunun tanımı, hava hukukunun doğumu, taazzuvundaki hususiyet, mevzuu ve hukukta yeri, mümeyyiz vasıfları yer almıştır.

İkinci bölümde; hava hukukunun kaynakları incelenmiştir. Bu münasebetle önce yabancı ve yerli millî kanunlar sonra Milletlerarası anlaşmalar ele alınmıştır. Antlaşmalar ayrıca bir tasnife tâbi tutulmuş, evvelâ âmme kanunlarına önem veren milletlerarası antlaşmalar üzerinde durulmuştur: 1919 Paris konvansiyonu, 1926 Madrid antlaşması, 1928 Havana antlaşması, 1944 Şikago hava antlaşması. Sonra hususî hukuka önem veren milletlerarası antlaşmalar bahis konusu edilmiştir: 1925 Paris konferansı, 1929 Varşova konferansı, 1933 Roma konferansı. Bundan sonra da Hususî yâni ikili üçlü hava antlaşmaları incelenmiştir. Bu arada hava hukukunun tefsir ve tatbiki konusu da kısaca tetkik edilmiştir. Hava hukukunu teşkil eden hükümlerin (yani Milletlerarası konferanslar mukarreratı, devletlerarası anlaşmalar, Millî kanunlar ve bunları tamamlayan mevzuat) sakit kaldıkları hallerde hâkim ne yapacaktır? Müellif Deniz hukukunun başlıca mukayese vasıtası olduğu kanaatinde: (Deniz hukukunun başlıca mukayese vasıtası olarak seçmekli-

ğimin sebebi yalnız deniz ve hava hukuklarının istigal ve tanzım ettikleri müessese ve münasebetlerin bazılarında şayanı dikkat bir benzerlik olduğundan ibaret değildir. Bir sebebi de hava hukukuna müşabehet arz etmediği hallerde bile deniz hukukunun en elverişli ve en az yadırganacak bir mukayese zemini teşkil etmesi mümkün olduğu kanaatinde bulunduğumdandır). Müellife göre bu fikre iştirâk edilmediği takdirde baş vurulacak kaynak (Borçlar Kanunu da dahil olduğu halde) Medenî Hukuk hükümleridir. Hâkim bu kaynaktan faydalanmağa kalktığı takdirde tatbiki mümkün olan tek bir madde bulabilecektir ki, o da birinci maddedir. İşte bu birinci maddeye istinaden hâkim mesele hakkında kanunî bir hüküm bulunmadığını kabul ile işe başlayacak ve ileri enternasyonal hava kaidelerini ya örf veya âdet kendi kanun vazii olsaydı bu meseleye dair vazedeceği en uygun kaide sayıp neticede hava hukukunun özüne avdet imkânını bulacaktır. Aksini kabul etmek (deveden bahseden bir kitabı uçağı da kasdetmiş sayılacağını farzetmek gibi) medenî kanunun enstitüyonlarında olmıyanı beyhude aramakla zaman israfı olur).

Üçüncü bölüm *atmosfer üzerinde devlet hâkimiyeti* bahsine temas ediyor. Dikenli bir bahis!.. Sayın müellif önce prensipleri koyuyor, sonra sırasile hâkimiyet rejimlerinde hava seyrüseferleri mürakabe organları, hava hatlarının hukukî rejimi, yer yüzü havacılık tesisleri konularını tetkik ediyor. Hava hatlarının hukukî rejimi bahsinde Türk hukuku bakımından hava işletmelerinde iç rejim ve dış rejimi birbirinden ayırmaktadır. 1925 tarihli hava seyrüsefer talimatnamesi, Şikago andlaşmasını meriteye koyan 4749 sayılı kanun hükümlerine göre durum şudur :

a) Türkiye kendi hava hudutları üzerinde hâkimiyetini eskisi gibi muhafaza etmektedir.

b) Ancak eskiden yalnız Paris âkitlerine tanıdığı serbest uçuş ve transit hakkını şimdi bütün Şikago âkitlerine tanımıştır.

c) Memleketin bu uçuşları kendi emniyetine göre ayarlaması ve hava nakliyatının can ve mallarının selâmetini temin edecek surette cereyanını kontrol hakkı vardır.

ç) Bir yabancı hava gemisinin Türkiye topraklarına inerek *ârızan* yük ve yolcu çıkarması bu günkü Şikago anlaşmasına göre mümkündür.

d) Muntazam ecnebi hava posta hatlarının Türkiyede durak yaparak yahut yapmadan Türkiye üzerinden uçmaları Türkiye'nin sarîh izni veya başkaca müsaadesi olmadıkça mümkün değildir.

e) Hususî — yani iki taraflı — havacılık andlaşmaları bu hükümleri uygulanır, hem de ilk plânda.

Dördüncü bölüm *hava gemisi* konusuna hasredilmiştir. Hava gemisinin terminolojisi ve tarifi, hava gemisinin çeşitleri, hava gemisinin medenî hüviyeti, hava gemisinin mürakabesi, hava gemisinin hukukî mahiyeti, hava gemisinin mülkiyeti, hava gemisinin ipoteği, hava gemisi üzerinde imtiyazlı alacaklar bahisleri bu bölümde yer almıştır.

İkinci kitap hava gemisinin işletilmesi bahsine tahsis edilmiştir. Önce umumî malûmat verilmiş, sonra hava yolları ile taşımalar ele alınmıştır. Bu bahsin siklet merkezi *Varşova andlaşması*dır. Bu andlaşmanın ana hatlarını verdikten sonra müellif memleketimizin hâlâ bu andlaşmaya katılmamış olduğunu, Türkiye içinde hava yolu ile yolcu ve yük nakliyatının yalnız 2186 sayılı kanunla tesis olunan (Hava yolları devlet işletme idaresi) tarafından temin olunduğunu, yolcu ve yük ilgilileri arasındaki münasebetlerin pek hususî mahiyetine rağmen memleketimizde uygun özel hükümler mevcut olmadığını, 1925 tarihli seyrüseferi havaî Talimatnamesinin ve 2186 sayılı kanunun hemen hemen hiç bir hususî hüküm ihtiva etmediğini, bu sonuncu kanunda idarenin hükmî şahsiyet haiz olduğunu belirten 1. madde ile idarenin hakikî ve hükmî şahıslarla muamelelerinde umumî hükümlerin carî olacağını belirten 5. madde, yalnız candan zarara uğrayanlara karşı idarenin malî mesuliyetini kabul edip bu mesuliyeti âzamî 10.000 lira ile tahdit eden 11. maddenin başka özel bir hüküm bulunmadığını, bu itibarla müellifin kanaatine göre önce deniz ticaretine, burada da hüküm olmadığına göre kara ticareti kanununun 930. maddesine dayanmak lâzımdır.

Hava gemisinin yer yüzündeki üçüncü şahıslara verdiği zararlardan doğan mesuliyet bahsinde Roma konvansiyonu esas teşkil etmektedir. Türk hukukunda bu alanda özel hükümler yoktur. Müellife göre (bu bakımdan BK. nın haksız fiil hükümleri uygulanmalıdır. Fakat bu mesuliyet esas itibariyle kusura dayanır. Yani sübjektiftir. 58. maddedeki objektif mesuliyet değil hava nakil vasıtalarına hattâ kara nakil vasıtalarına dahi tatbik edilemez deniyor. Şu halde dâvacının, hava gemisi yüzünden uğradığı zararın hava gemisinin *kusurundan* ileri geldiğini isbat etmesi gerekecektir. Bu hal ise dâvayı çok kere bir külfet haline koyar.) Sayın müellif bütün bu boşlukların biran önce doldurulmasını temenni ediyor ki, çok haklıdır.

TAPU VE KADASTRO MÜDÜRLÜĞÜ: Genel yazılar, Cilt III (21.10.1938 - 8.2.1945)

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü cidden takdire degen bir himmetle kendi mensuplarının meslek bilgisini artıracak bir yayım faaliyetine girişmiş bulunuyor. Bu arada GENEL YAZILAR'a ait üçüncü cildin de yayımlandığını görüyoruz. Gayri menkul hukuku bakımından son derece

mühim olan bu genel yazıların hepsi ile hemfikir olmamakla beraber gerek tapu müntesiplerine gerek toprak hukuku ile ilgili kimselere pek çok faydalar sağladığı muhakkaktır. Bu son ciltte yer alan tamimler, konu bakımından şu tasnife tâbi tutulmuştur : Arazi tevzii, avukatlar, aile hakları, aynı haklar, borçlar kanunu, belediye yapı ve yollar kanunu, çiftçiyi topraklandırma kanunu, Hazineye ait metrûk ve millî, gayri hususî mallar, Hazinece taksitle veya peşin satılan ve malûllere vesaireye verilen gayri menkuller hakkındaki tebliğler, icra ve iflâs, Kadastro ve Tapu, Kamulaştırma, Köy Kanunu, Medenî Kanunun Miras hükümleri, Mübadil, Muhacir, Harikzedeye vesaireye verilen gayri menkuller, Ormanlar, Pul ve İlmühaberler bedelleri, Hükmi şahıslar, Tahsili Emval Kanunu, Tapu kayıtlarıyla takrir, Tapuda kayıtlı olmıyan gayri menkullerin tescil işleri, Tapu kıymetlerinden hukukî kıymetlerini kaybetmiş olanların tasfiyesine dair kanun ve nizamname, Tapu kanunu, tapu sicil tüzüğüne dayanan umumî tebliğler, Vakıflar kanunundan evvel ve sonraki vakıflar, veraset ve intikal vergisi kanun ve tüzüğü, yabancı özel ve tüzel kişilere ait gayri menkul mallar.

Görülüyor ki gayri menkul hukukunun hemen her meselesinin tapu tatbikatından aldığı şekil bu genel yazılarla kolaylıkla takip edilebilmektedir.

Aynı umum müdürlük tarafından çıkarılan ve genel yazılar serisinin IV. cildini teşkil eden GENEL FİHRİST 1, 2, 3. ciltlerin muhtevası hakkında emin bir rehber vazifesini görmektedir.

Aynı Umum müdürlük tarafından yayımlanan müfettişler talimatında da gayri menkul hukukunu ilgilendiren bir çok meselelerin basit ve oldukça derli toplu izahına ayrılmış faydalı sayfeler vardır.

Dr. FAHRİ ÇALKIN - MUHSİN TUĞSAVUL : *Haksız Fiilden Doğan Tazminat Davaları*. İstanbul Cumhuriyet Matbaası. 1948. 294. VIII s. 5. lira.

Ankara Asliye 6. Hukuk Yargıci sayın Dr. Fahri Çalkın ile Yargıtay 4. Hukuk Dairesinde yetkili raportör sayın Muhsin Tuğsavul elbirliği ile bir eser yayımlamışlardır: *Haksız fiillerden doğan tazminat davaları*.

Eserin başlıca hususiyeti *Türk* haksız fiil hukukunu aksettirmiş olmasıdır. Meüfliflerin her ikisinin de, bizim memleket hukuk realitesi ile her an temas halinde bulunmaları kitabın bu hâkim vasfı kazanmasında âmil olmuştur.

Misallerine varıncaya kadar başka memleket kaynaklarından nakledilen eserlere, kanunlarımızın yeni olduğu devirlerde gerçekten ihtiyac

vardı. Fakat aradan 22 yıl geçtikten sonra yazılan hukukî eserlerde artık yerli monografilere, yerli makalelere ve bilhassa yerli mahkeme kararlarına atıfta bulunmak, onları malzeme olarak kullanmak elzemdir. Çıkan bütün karar ve eserlerin münakaşasız kabul edilmesi gerekir demek istemediğimiz açıktır. Hattâ bu malzemenin tenkid ve tahlili memleket hukuk irfanının ileri gitmesi için en önde gelen şartlardandır. Fakat, ne olursa olsun bu malzemenin üzerine eğilme zamanı gelmiştir. Sayısı bir hayli artan hukuk dergilerimiz içinde tatbikatla uğraşan arkadaşların, —tıpkı mühim vakaları tebliğ eden hekimler gibi— rastladıkları ilgi verici hâdiseleri veya hukukî güçlükleri kısaca işaret eden yazıları, nazarı itibare alınmak gerekir. Hele Yargıtay kararlarının —doğru da olsalar, yanlış da olsalar— her halde kullanılması elzemdir.

Elimizdeki eserde yerli mahkeme kararlarının ilk plânu işgal etmesi bu bakımdan bizi çok memnun etmiştir. Bu suretle eser, yaşayan, tatbik edilen hukukun faydalı ve emin bir kılavuzu değerini ve mahiyetini almış bulunuyor.

Eserin tatbikî değeri yanında ilmî hüviyetine de işaret etmek gerekir. Konu dikkatle bölünmüş, her mesele kendisine uygun gelen yerde ve taşıdığı önemle mütenasip olarak incelenmiştir. Müellifler zaman zaman kendi şahsî kanaatlerini ortaya koyarak kazaî malzemeyi tenkid etmekten çekinmemişlerdir. Devletin mesuliyeti bahsinde ileri sürülen tenkitleri bir misal olarak burada zikrediyoruz: Askerî gemiler tarafından denizde yapılan atıştan vukua gelen zarardan mütevellit tazminat dâvasına adlî mahkemenin mi yoksa idarî mahkemenin mi bakmağa yetkili olduğu meselesinde Yargıtay İçtihat Birleştirme Genel Kurulu tarafından verilen 18.1.1947 tarihli kararda hizmet kusurundan ayrılması mümkün sırf şahsî kusura müstenit bir zarar mahiyeti görülmüş ve bu bakımdan Devlet aleyhine açılan tazminat dâvasına adalet mahkemesinde bakılacağı kabul olunmuştur. Müelliflerin haklı olarak yaptıkları tenkit şöyledir: (Biz bu içtihat birleştirme kararının müdafaa ettiği fikri hukukiye iştirâk edemeyeceğiz. Kanaatimizce kararda bahse konu olan olay (idarî) fiil ve muamelelerin ifası sırasında ve o fiillerden ayrılması mümkün olmayacak mahiyet ve şümülde (idarî) birer karakter arz etmektedir. Bir kere merminin ve topun hatalı muayene edilerek alınması, ordu emrine verilmesi birer idarî tasarruf ve muameledir. Bu tasarruf ve muamelelerin icrası sırasında müstahdem bu hizmete murtabıt olarak hata yahut kusur, yahut suç ister vazifesini ihmal olsun, ister sui-istimal olsun, isterse şahsî bir bilgisizlik yüzünden bir hizmet kusurudur. Bu malzemeyi muayene edenlerin veya etmesi icabedenlerin fiiliyle hâdise arasında doğrudan doğruya vazife ittisali mevcuttur. Yani hâdisede

şahsî kusur karakterinden fazla hizmet kusuru karakteri bâriz ve galiptir. Bu karar bize nazariyatta aradığımızı verememiştir. Yani hizmet kusuru ile şahsî kusur arasındaki kriteriyomları tebarüz ettirmemiştir. Eğer mahkemeler bu karardaki mucip sebeplere istinat ederlerse (ki, uymaya mecburdurlar) bütün bu gibi ahvalde hizmet kusuru bulmaya ve Danıştayın tam kaza dâvaları tipine giren hâdiselerde vazifeszlik kararı vermeğe inkân yoktur). (Sh. 113 - 114).

Müelliflerin akdî kusur ile haksız fiili birbirinden ayırmak için ileri sürdükleri fikirler de umumiyetle kabul edilen fikirlere mutabıktır (s. 20). Fakat iş akdi ile haksız fiil alanının tefriki münasebetiyle verdikleri izahların nazariyata tamamiyle mutabık olmadığı görülüyor; sayın müelliflere göre (.. işçinin sağlık ve sıhhatini teminat altına almak, görülen işin teknik mahiyeti icabı gerekli emniyet tedbirlerini itti-haz etmemek ve İş Kanununun muhtelif hükümlerine muhalif hareketlerle işçiyi haksız bir şekilde zarara uğratma.. gibi fillerden doğan zarar ise, yukarıda tafsil edilen iş akdinin taraflara yüklediği vecibelerin ihlâli değildir. Bu sebeptir ki, *bu gibi tedbirler ve kanun hükümlerine riayetsizlikten doğan zarar iş akdinin bünyesinden değil, haksız fiilden doğmaktadır*). (Sh. 195). Yargıtay hukuk Genel Kurulunun 2/4/1947 tarih ve esas T/54 karar, 15 tarihli kararı da aşağı yukarı aynı mealdedir. Fakat bu karar ve nizamlara riayet edilmediğinden dolayı bir zarara uğrayan işçinin münhasıran haksız fiil hükümlerine müracaata mecbur edilmesi doğru olmasa gerek. Bu gibi hallerde ortada hem bir haksız fiil, hem de bir akdî kusur, yani akdin ihlâli hali mevcuttur. İşçi bu yollardan birine müracaatla zararını tazmin ettirebilir. Fakat zaman aşımı süresinin daha uzun olması, kusuru ispat külfetinin diğer tarafa aidiyeti hasebiyle işçi hemen daima akdî kusura istinaden dâva açmayı tercih edecektir. Bu gibi hallerde yalnız haksız fiilden mütevellit mesuliyeti kabul edip akdî kusurdan dolayı dâvayı kabul etmemek işçinin aleyhine olduğu kadar hukuk nazariyatına da aykırı düşer. Birçok hallerde akdî kusur ile haksız fiilden mütevellit mesuliyetin yanyana bulunabileceğine dair ezcümle bak: (Becker: Kommentar Zum schweiz Obligationenrecht 2. basım sh. 193, 41-61. maddelere ait ilk mülâhazalar No. 1). İstanbul Hukuk Fakültesinde Medenî Hukuk Doçenti Sayın F. H. Saymen yukarıda sözü geçen Yargıtay kararı hakkında yazdığı bir notta (bak: İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası: Cilt XIV. Sayı: 1-2 Sh. 394) o kararın bahis mevzuu ettiği hâdisede yalnız ve münhasıran akdî bir kusur olduğunu kabul ediyor gibidir.

Müelliflerin zaman aşımı bahsinde verdikleri bilgi de Yargıtayın bu

hususdaki içtihadını belirtmesi ve bazı müphem hususları aydınlatması bakımından ilgi vericidir. Ezcümle teselsül eden haksız fiillerin her birinin doğurduğu netice ayrı ayrıdır. Bunları birbirine bağlayan, failin iradesini aynı neticeye tevcih etmesidir. Ceza hukuku noktasından teselsül eden fiillerin zaman aşımının teselsülün son bulduğu andan itibaren cereyan etmesi hususî hukuk noktasından ehemmiyeti haiz değildir. Bu fiillerden her biri ayrı ayrı haksız fiildir. Ayrı ayrı zaman aşımına tâbi olmaları icabeder. Hukuk yargıcının Ceza Kanununun zaman aşımının başlaması, kesilmesi için koymuş olduğu kaidelerle bağlı olmadığı Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 28/3/942 gün ve 976/825 sayılı kararı ile belirtilmiştir. Müteselsil fiillerde teselsüle tâbi her fiil için ayrı ayrı zaman aşımının tatbik edileceği aynı dairenin 10/12/1947 gün ve 1371/29297 sayılı kararı ile belirtilmiştir.

Türk mesuliyet hukuku alanında bu kitabın hissedilen bir boşluğu doldurduğu muhakkaktır.

Ord. Prof. Dr. E. HİRS: *Ticaret Hukuku. Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş üçüncü basım. İstanbul. 1948, S. 897 - XX, fiyatı 17,5 lira.*

Ankara Hukuk Fakültesinin bilgin profesörü haklı bir rağbete mazhar olarak kısa bir zamanda tükenden (Ticaret Hukuku) adlı değerli kitabının üçüncü basımını neşretmiş bulunuyor. Adalet Bakanlığı tarafından Meclise sevk edildiğini duyduğumuz, fakat henüz ilgili komisyonlarda bile tetkikine başlanmadığını zannettiğimiz Ticaret Kanunu tadilatının ne zaman kanuniyet kesbedeceği belli olmadığına göre sayın profesörü bu kararından dolayı tebrik etmek lâzımdır. Filhakika talebeler ve tatbikatçılar tarafından ne kadar arandığını yakından bildiğimiz bu kitap; bulunması, okunması gayet güç bir nesne halini almıştı.

Kitabın tasnifi, metodu, şimdiye kadar yayımlanmış kitaplara nazaran arzettiği hususiyetlerden daha önce Adliye Dergisi'nde uzun uzun bahsettiğimiz için burada sadece yeni ilâveleri kaydetmekle iktifa edeceğiz. Bu ilâveler (İş görme sözleşmeleri) adı altında tellâllık, komisyonculuk ve nakliye sözleşmelerinden ibarettir. Bilhassa tellâllık bahsinde mevcut kanunî hükümlerin tenevvüünden ve bu teşriî metinlerde kullanılan tabirler arasında ittirat bulunmamasından şikâyet eden sayın müellif, *Acentecilik* sözleşmesine de - kanunda ayrıca tanzim edilmemiş olmasına rağmen - ayrı bir kısım ayırmıştır. Yaptığı tahliller sonunda sayın müellif bu müessesenin kanunda mevcut akit tiplerinden hiç birisi ile kâfi bir surette tanzim edilmediğini, Ticaret Kanununda yapılacak tadilde bu cihetin hususî bir takım kaidelere bağlanması gerektiğini kaydediyor.

Biz de kaydedelim ki İsviçre Borçlar Kanunu - ki aynı zamanda, İsviçre'nin Ticaret Kanunudur - acentecilik bağı hakkında ayrı bir tanzim tarzı mevcut olmamasını mahzurlu görmüş, hazırladığı bir tasarı ile bu boşluğu gidermeğe çalışmıştır. Bu tasarının ana hatları hakkında *Adliye Dergisi*'nin 1948 senesi kolleksiyonunda çıkan bir incelememizde oldukça geniş tafsilât vardır.

Bu yeni basımın bir hususiyeti de en yeni Yargıtay kararlarına ve bibliyografyaya kitapta yer verilmiş olmasıdır. Yalnız bibliyografya bahsinde dikkatimizi çeken bir sehive işaret etmek faydalı olur. Eserin 577. sahifesinde (otelcilerin mesuliyeti) başlıklı tercüme yazının mütercimi Ali Kemal ELBİR değil, Ali Kemal ARAR'dır. 1931 tarihinde Soyadı kanunu olmadığı için mütercimın yalnız Ali Kemal olarak gösterilmesi bu sehve sebep olmuştur. Sayın profesörün değerli eserinin yeni basımı her bakımdan tam bir ihtiyaca tekabül etmektedir.

Doç. Dr. FERİT HAKKI SAYMEN: Türk Medenî Hukuku. Cilt: I, Umumî Prensipler. İstanbul, 1948 s. 347, fiyatı 550 kr. (İstanbul Üniversitesi yayınları).

İstanbul Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk Doçenti ve değerli hukukumuz Dr. Ferit Hakkı Saymen, Medenî Hukuka ait sistematik eserinin ilk cildini yayımlamış bulunuyor. Gerek değerli monografileri, gerek mahkeme kararlarına ait nâfiz tahlilleriyle Türk Medenî Hukukunun bir çok meselelerine temas etmek fırsatını bulmuş olan sayın müellif böyle sistematik bir eseri verebilmek için gereken hazırlıkları yapmış bulunuyordu.

Medenî Hukukun umumî prensiplerine ayrılan bu eser, artık Medenî Hukuk tedrisatımızda ve telifatımızda çerçevesi iyice belirtilmiş bir plânı takip etmektedir. Fakat —adından da anlaşılacağı gibi— eserde bilhassa Türk telifatının ve Türk mahkeme kararlarının siklet merkezi yapıldığı (bu münasebetle sayın müellife her yıl neşrettiği *Türk Hukuk Kroniği* ile hukuk müntesiplerine yaptığı değerli yardımdan dolayı teşekkür borcunu da ödemek lâzımdır), bir çok meselelerde yer yer tamamiyle şahsî ve yapıcı mahiyette bir tenkit durumu alındığı, daha evvelki eserlerde ele alınan bazı bahislerin hukuk felsefesine ve mukayeseli hukuka bırakıldığı, buna mukabil bazı bahislerin daha etraflı bir şekilde ele alındığı (meselâ medenî kanunla ilgili kanunlar meselesi s. 41 - 46).. görülmektedir.

Eser iki kısma ayrılmıştır. Ojektif mânasiyle medenî hukuka ayrılan birinci kısımda Medenî Hukukun yeri ve mânası, tekâmül safhaları,

bu günkü durumuna ait izahlar ilk faslı teşkil etmektedir. İkinci fasılda Medenî Hukukun kaynakları ele alınmış, bu arada Medenî Kanunun sistematığı, şekle ve esasa ait karakterleri, örf ve âdet, mahkeme içtihatları ve doktrin bahisleri gereği gibi tahlil ve izah edilmiştir. Medenî Hukukun tatbiki başlığını taşıyan üçüncü fasılda kanun hükümlerinin mahiyetleri bakımından tatbiki (emredici, tamamlayıcı, yorumlayıcı hukuk kaideleri), yer bakımından tatbiki (kanunların mülkîliği, şahsîliği, ilâh..), zaman bakımından tatbiki, kanunun hâkim tarafından tatbiki konuları tetkik ve izah edilmiştir.

Müellif birinci kısmın son faslını Medenî Kanunun tadili meselesine ayırmıştır. Sayın müellif Medenî Kanuna yapılan tenkidleri şekle ve muhtevaya ait olmak üzere iki kısma ayırdıktan sonra şekle ait olanlar arasında iktibas yerine millî kanun tedvinine ait olanı daha ziyade kanun vazıma ait bir tenkit sayıyor ve Medenî Kanunun iktibas zamanının şartlarına göre iktibasın zarurî olduğunu belirtiyor (komisyonların kısır mesaisi ve geri zihniyeti, kapitülasyonların ilgası, Lozandaki taahhüdümüzü ifade acele zarureti, iktibas hâdisesinin hukuk tarihinde daima görülen bir hâdisе olması).

Fakat tabirlerdeki ittiradsızlığın bertaraf edilmesine, matbaa ve tercüme hatalarının düzeltilmesine, Ticaret Kanunu ile Medenî Kanun arasında âhenk kurulmasına ait tenkit ve temennilere iştirâk ediyor.

Esasa ait tenkitlerden; kanunun katolik zihniyetinin mahsulü olmasına, kanunun bir takım müesseselerinin tatbik edilmemekte bulunmasına, kanunun çok muhtasar ve umumî hükümleri ihtiva etmesine ilişkin tenkitlere de cevaplar vermekte ve kanunun iyi tatbik edilmemesindeki kabahatin kanunda değil, onu tatbik ile mükellef olan Adliye ve İdarede olduğunu; kanunun değil, bunların ıslahı lâzım olduğunu beyan ediyor.

Fakat kanunun miras bahsinde müteveffanın eşi ve fîruu ile içtima eden ana babasına hiç bir hisse verilmemesi, mehaz kanunda kanunlara kanun yapma yetkisini veren maddelerin hepsinin tayyi yerine hiç olmazsa, bu hususlara müteallik kanunların sonradan çıkarılacağı belirtilmek suretiyle hâlen mevcut boşlukların meydana gelmesinin önlenmesi, kanunî intifa hakkı müessesesinin, iştirâk halinde mülkiyet müessesesinin bilhassa miras bahsinde cidden güçlüklerle dolu bir zemin yarattığı.. hele Medenî Kanunun anladığı mânada bir tapu sicilli kurulmadan gayrı menkullere müteallik hükümlerin tatbik edilemeyeceğinin kanunca tasrih edilmemesi, tapusuz topraklar ve bunların intikali hakkında hükümler bulunmaması.. Sağlam bir şahsî hal sicilleri teşkilâtının

kurulmasını sağlayacak hükümlerin alınmaması.. Kanunun akla ilk gelen en mühim noksanlarıdır. Nesap bahsinde evlilik dışı çocuk kavramını çok geniş tutulması da ayrıca tenkide değer. Sosyal ve insanî telâkkiler, ana babaların cehalet veya günahından çocukların mesul tutulmasına artık müsaade etmiyor. İskandinavya kanunları bu zihniyetin örneğidir.

İkinci kısımda medenî hukuk ile medenî haklar arasındaki münasebet, medenî hakların neveleri (mahiyetleri mevzuları itibariyle taksimleri), hak sahibi kavramı, medenî hakların iktisabı ve ziyat, kullanılması ve himayesi meseleleri incelenmiştir.

Sayın müellifin örfü âdet bahsinde Fransızların usages conventionnelles veya usances dedikleri şeyi, tefrike medar olmak üzere izah etmeleri çok temenni edilirdi. Kanunda zikredilen bazı maddeler daha ziyade bu teamüllere taallük ediyor sanıyoruz. Bir de sayın müellif, Yargıtayın hukuk yaratma selâhiyetinden pek az istifade ettiğini kaydediyor (s. 161). Fakat Yargıtay müteaddit kararlarında Medenî Kanunun 1. maddesinin kendisine verdiği hukuk yaratma selâhiyetinden istifade etmiştir. Meselâ müteaddit şefî aynı zamanda şuf'a haklarını kullanırlarsa meşfu hisse ne nisbette kendilerine intikal edecektir meselesinde olduğu gibi, tapusuz topraklar bahsinde, resmî vasiyette şahitlerin vereceği serhin el yazıları ile yazılması gerekip gerekmediği hususunda verdiği kararlarda da hukuk yaratma bahis mevzuudur (Bak: bizim, Medenî Kanununun Tefsiri adlı yazımız. Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi 1948 sayı: 1-2). Fakat Yargıtay kararlarında bu selâhiyeti kullandığını açıkça belirtmediği için bu cihet bazan kararlardan açıkça anlaşılıyor.

Doç. Dr. FERİT HAKKI SAYMEN : *Türk Medenî Hukuku, Cilt: II. Şahsın hukuku. İstanbul s. 464, f. 726 kr.*

Sayın müellif eserinin ilk kısmını hakikî şahıslara ayırmıştır. Bu kısmın ilk bölümünde şahıs mefhumu (şahıs ve şahsiyet, şahsiyetin neveleri), şahsiyetin süresi (başlangıç, sonu, sağlığın ve ölümün isbatı), Medenî haklardan istifade ehliyeti (istifade ehliyeti, ehliyetsizlik halleri), Medenî Hakları kullanma ehliyeti (mefhum, şartları, ehliyetin şümülü), şahsiyetin himayesi (şahsiyet hakları, şahsiyetin kendisine karşı ve başkalarına karşı korunması) bahislerini incelemiştir.

İkinci bölümde şahsın hali mefhumu, isim, (mahiyeti, unsurları ve iktisabı, değiştirilmesi, himayesi); ikametgâh (neveleri, tâbi olduğu kaideler), hısımlık (mefhum, kan hısımlığı, sıhrî hısımlık, ca'li hısımlık), şahsî hallerin tescili ve ve isbatı (mefhum, teşkilât, sicillerin tutulması, isbat) meseleleri incelenmiştir.

Kitabın ikinci kısmı hükmî şahıslara mütealliktir. İlk bölümde umumî malûmat verildikten sonra hükmî şahısların bünyesi, istimal ehliyeti, sona ermeleri incelenmiş; ikinci bölümde cemiyet, üçüncü bölümde ise tesis mevzuları işlenmiştir. Daha önce hükmî şahıslara dair etraflı bir eser neşreden sayın müellifin kitabının ikinci kısmında bu hazırlıktan esası şekilde faydalandığı görülüyor. Bununla beraber yeni mesele ve münakaşaların da kitapta yer aldığı müşahede ediliyor. (Meselâ tesislerde tescilin hukukî mahiyeti hakkındaki münakaşa gibi). Bu kısımda vakıflara ait kısa fakat özlü parçanın da değerini bilhassa belirtmek gerek. Tesis bahsinde fondation fiduciaire, unechte Stiftung adı verilen ve hakikatte bir tesis olmamakla beraber ondan ayırdedilmesi gereken müessesenin küçük bir yer almaması, belki bu konunun Hibe bahsini daha çok alâkadar ettiği mülâhazasından ileri gelmiştir.

Mevzuu gayri menkul olan bir tesis senedinin tatbikatta tapu memuru veya noterden hangisi tarafından yapıldığı hususundaki sualimize Yargıtayın ilgili dairesinin sayın başkanı noterce yapılması icap ettiği cevabını vermiştir ki, kitabın 408. sahifesinde ileri sürülen görüşü teyid eder.

DR. ŞAKİR BERKİ: *Roma Hukuku. Ankara 1949 s, 332 — XXIII.*

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinin genç ve değerli asistanlarından Dr. Şakir Berki, Roma Hukuku üzerine muhtasar fakat müfit bir eser neşretmiştir. İstanbul Hukuk Fakültesinin âlim profesörleri Honig ve Schwarz'ın, sayın Üstad Vasfi Raşit Sevig'in eserlerinden sonra bu kitap Roma Hukuku alanında kendine ait yeri almış bulunuyor. Müellif maksadını ve kitabının kaynaklarını şöyle anlatıyor: (Çalışmamızda bilhassa ED. Cuq, Girard, Giffard ve R. Monier'nin büyük emeklere mal olan şaheser manüellerinden fazlası ile faydalanmış olmamızın sebebi Türk hukuk muhitine teferrüatlı bir Roma Hukuku sunabilmek isteğidir). Roma hukukunun bu günkü Batı Avrupa hukukuna bilhassa Borçlar Hukukuna bir temel teşkil ettiği gözönünde tutulacak olursa, eserin yalnız Hukuk Fakültesi talebelerine değil, hukuk kültürü ile ilgili şubelerde tahsil gören gençler için de faydalı olacağı aşikârdır.

Ord. Prof. VASFİ RAŞİT SEVİG : *Mukayeseli Medeniye Hukuku. Ankara Ar Basımevi. 1948. 188 s.*

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk ve Mukayeseli Medenî Hukuk Ord. Profesörü sayın Vasfi Raşit Sevig Mukayeseli Medeniye Hukuku adlı geniş eserinin ilk bahislerini bir ayrı bası halinde

hukuk kütüphanesine hediye etmiş bulunuyor. Bu sahada hakikî ve acı bir boşluğu dolduracağı muhakkak bulunan bu ilk iki bahisten mürekkeptir. Birinci bahis (Hukuk mukayesesi) başlığını taşıyor ve Roma Hukukundan başlayarak Alman Medenî Kanununa ve İsviçre - Türk Borçlar Kanununa gelinceye kadar, yani XX inci yüzyıla kadar borç (vecibe) kavramının geçirdiği değişme safhaları ve XX inci yüzyıldaki telâkkisinin mukayeseli olarak tetkikine hasredilmiştir.

Bu bahis R. Saleilles'in Déclaration de la volonté adlı eserinin ilk sahifelerinden alınmış şu dikkate değer başlığı taşıyor: (İlmî bir eser, kıymetini yalnız plânının tertibindeki âhenkten ve şeklindeki zarafetten almaz. Bilhassa ihtiva eyleyebildiği yeni fikirler stokundan alır!). Sayın profesörün Borç mefhumunu tam bir incelemeye tâbi tuttuğunu görüyoruz. Alman, Fransız, İslâm, İngiliz ve İsviçre - Türk Hukukunda borç münasebeti ve onunla ilgili başlıca konular en etraflı bir izaha konu olmuştur.

Eserin ikinci kısmı (Borçlar Hukukunun hakikî kaynakları) başlığını taşıyor. Hakikî kaynak mefhumunu kısaca izah eden sayın profesör, hukukun iktisat ile münasebetini açık bir şekilde belirttikten sonra bilhassa hukuk ile ahlâk arasındaki münasebet meselesi üzerinde en geniş ve ilgi verici izahlarına girişiyor. Bu arada G. Ripert'in meşhur eserinde ileri sürdüğü fikirlerin dikkatle tahlil ve şerhedildiğini de müşahade etmek, zaman zaman İslâm Hukuku ile ilgili mukayeselerin yapıldığını görmek ve bütün bunların zarif bir üslûpla nakledildiğini tesbit etmek okuyucu için hakikî bir istifade vesilesi oluyor.

Asis. HALİD KEMAL ELBİR: Dört ayrı bası (Sosyal hukuk ve iktisat mecmuası ve İstanbul Barosu dergilerinden) 1948.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medenî Hukuk asistanı sayın Bay Halid Kemal Elbir Hususî hukuk ile ilgili dört küçük inceleme neşretmiştir. Bunlardan birincisi (genel ev olarak kullanılmak üzere gayri menkul kiralanması muteber midir?) başlığını taşıyor. Yargıtay tevhidî içtihad genelkurulunun 14.1.1948 gün ve E. 30 K./2 sayılı kararının tahlilini ihtiva ediyor. Yargıtay bu kararında nizamla uygun bir surette genel ev açanlara kiralanın gayri menkule müteallik akdin sahih ve muteber olduğu ve bu akdin ticarî mahiyette olmadığı fikrini benimsemiştir. Müellif bu tezi, doktrin ve yabancı memleket mahkemelerinin muttarî içtihadına rağmen, haklı buluyor. Çünkü, diyor (bizce bugünkü sosyal hakikatler ve ihtiyaclar karşısında ahlâkî normları bu kadar şid-

detli kullanmak ve sosyal vakıalara, beşerî ihtiyaçları karşılamak üzere tanzim edilen hukukî kaidelere uygun olarak vücutte getirilen genel evlere, buna rağmen, ahlâka mugayeret sebebi ile hukukî sahada hiç bir hayat hakkı tanımamak, bu nizamı tanımış olmamıza rağmen buna hukukî neticeler husule getirtmemek olur ki, böylece hem bu nizam ile takip edilen gayelere erişilemez, hem de mantıkan tenakuza düşülmüş olur). Fakat yarın bir fahişe nizamen yaptığı fuhşun karşılığını dâva edecek olursa, aynı esbabı mucibe ile bunu da dinlemek icap etmez mi? Bu takdirde BK. nın ahlâka aykırı mukaveleleri batıl saymanın mânası kalır mı?..

Aynı müellifin (Yakın akrabalar arasında cinsî münasebet memleketimizde cezalandırılmalı mıdır?) başlıklı yazısı, bu hususu terviç eden bir kanun tasarısının Büyük Millet Meclisi tarafından reddedilen bir teklifi esas almaktadır. Redde sebep olarak gösterilen bu hâdiselerin nadirliği, ahlâkî müeyyidelerin kifayeti, iftiralara yol açması tehlikelerini müellif birer birer reddetmektedir.

(Carî hesapta tecdit meselesi) başlıklı incelemede BK. ve Tc. K. arasındaki aykırılık etraflı bir şekilde incelendikten sonra (gerek mukaveleden önceki alacakların hesaba kaydında, gerek mukaveleden sonra vücut bulan alacaklarda bakiyenin kabulüne kadar tecdidi reddetmek daha iyi olur.. Bu bakımdan BK. nın hükmü bize her hususta daha mütekâmil ve daha tatminkâr gelmektedir) demektedir.

(Boşanma halinde maddî ve mânevî tazminat ve nafaka haklarının toplu bir tetkiki) adlı incelemede şerhler dışında ele alınmamış bir konu, İsviçre ve Türk mahkemelerinin içtihadı ışığı altında tetkik edilmiştir.

Fikret ARIK

ALBERT DE LA PRADELLE, "La Paix Moderne (1899 - 1945), - De La Haye à San Fransisco; Tableau d'Ensemble avec la Documentation Correspondante", Paris, Les Editions Internationales, 1947. sf. 528.

Bu kitabın özü, San Fransisco Konferansının başlaması sırasında, müellifin adını taşımaksızın, "Konferansa çağırılmadığı için gitmeyen esrarengiz bir murahhas heyetinin istifadesine arz için hazırlanan adı meçhul bir mütehasşsın dosyası" kaydıyla, Les Cahiers du Monde Nouveau tarafından yayımlanmıştı. Şimdi bu eseriyle müellif, A. de La Pradelle, adını açıklayarak, o zamanki muhtırayı genişletmiş ve La Haye Barış Konferanslarından Dumberton Oaks tasarısının hazırlanmasına kadar geçen tarihî devreyi orijinal bir üslûpla naklettikten sonra, bu devre

ile ilgili hemen hemen bütün devletlerarası vesikaları da, bir ikinci bölüm olarak kitaba eklemiştir.

Kitap, başlıca iki büyük bölüme ayrılmaktadır. Birinci Bölüm, bu adı malûm olmıyan mütehasıs tarafından hazırlanan ve o meçhul mu-rahhas heyetinin istifadesine arzedilen *muhtıra*'dan ibarettir. İkinci Bölüm Devletlerarası Barış Hayatının Kaynaklarını teşkil eden vesikaları ihtiva etmektedir.

İlk bölümde müellif çok seri bir şekilde insanlık tarihini Roma harp-lerinden alarak, Orta çağ harplerinden geçiriyor ve bu arada yapılan barış gayretlerine ve Devletler Hukuku fikrini yayma çalışmalarına te-
mas ederek, La Haye Barış Konferanslarına (1899 ve 1907) geliyor; ve o devrin içtimaî - siyâsî durumunun bir sentezini yaparak, konferansla-
rın açılması sırasındaki şartları belirtiyor.

İkinci barış gayreti, "Cenevre, 1920 - 1940" başlığı altında, —Mil-letler Cemiyetinin kurulmasından iflâsına kadar olan devre—, politika-
nın kulis faaliyeti ve büyük Devletlerin sahne çatışmaları ile anlatıldık-
tan sonra, nihayet Üçüncü Barış gayretine, "San Fransisco (1945)" ya
gelinmektedir. Birleşmiş Milletler Teşkilâtının hazırlanış ve doğuşu,
Dumberton Oaks konuşmaları, vesikalarla inceleniyor ve Teşkilâtın bu-
günkü durumuna temas edilerek bahis kapanıyor. Bu birinci bölüm 141
inci sayfaya kadar gelmektedir.

Kitabın ikinci bölümü, "Devletlerarası Barış Hayatının Kaynakları",
eserin esas bünyesini teşkil etmektedir. Bu bölüm (ss. 145 - 498) tama-
men vesikalara tahsis edilmiştir. Sırasıyla şu vesikaların metinleri veril-
mektedir :

İlk Devletlerarası Barış Konferansının Nihâi Senedi (La Haye, 18
Mayıs - 29 Ağustos 1899); İkinci Barış Konferansı Nihâi Senedi (La
Haye, 18 Ekim 1907); Fransa ile Büyük Britanya arasındaki Hakemlik
Sözleşmesi (25 Şubat 1904 te tasdik, 14 Ekim 1908 de tecdit edilmiştir);
La Haye Hakemlik Daimî Divanı'nın, Almanya ile Fransa arasında çı-
kan Casablanca Kaçakları meselesinde, 22 Mayıs 1909 tarihli kararı;
Devletlerarası Araştırma Komisyonu'nun Dogger Bank hâdisesi hak-
kındaki 22 Ekim 1904 tarihli raporu; Wilson'un, 14 maddeyi de ihtiva
eden, mesajından parçalar; Milletler Cemiyeti Misakı; Devletlerarası
Adalet Daimî Divanı'nın statüsü ve nizamnamesi; Bozkurt - Lotus hâdi-
sesinde Divan'ın 9 sayılı kararı; Silezya'daki Alman azlık mektepleri
hakkında Divan'ın istişarî mütalâası; Milletlerin hak ve vazifeleri hak-
kında demec tasarıları; Devletlerarası anlaşmazlıkların barış yoluyla çö-
zülmesi hakkında Cenevre Protokolü (2 Ekim 1924); Lokarno Anlaşma-
rı (16 Ekim 1925); Paris Misakı (Briand - Kellog Pakti), 27 Ağustos

1928; Devletlerarası anlaşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi hakkında Cenevre Nihâî Senedi (26 Eylül 1928); Devletler Hukukunu Taknin Konferansının Nihâî Senedi (La Haye, 12 Nisan 1930); Bir Avrupa Federal Birliği Rejimi teşkili hakkında Muhtıra (17 Mayıs 1930); Havana Panamerikan Konferansında imzalanan sözleşmeler (18 Şubat 1928); Papa XII. Pi'nin "Summum Pontificatus" tamimi (20 Ekim 1939); Papanın milletlere Noel hitabı (1940); Moskova Beyannamesi (30 Ekim 1943); Tahran Beyannamesi (2 Ocak 1943); İki Yüzler Projesi (1944); Dumberton Oaks tasarısı (7 Ekim 1944); Yalta Konferansı (12 Şubat 1945); Mexico Beyannamesi (8 Mart 1945); Chapultepec Senedi (3 Mart 1945).

Kitaba alınan vesikalar burada bitmektedir. Bundan sonra müellif 1625 ten, Grotius'un "De Jure belli ac pacis" i yazmasından itibaren, 1945 (25 Nisan) Washington Konferansı'na kadar, büyük önemde devletlerarası olayların kronolojisini vermektedir. Nihayet kitabın sonunda, Birinci La Haye Konferansından İkinci Dünya Harbi arifesine kadar anlaşmazlıkların barış yolu ile çözülmesi hakkında aktedilmiş sözleşmeler listesi verildikten sonra, Hakemlik Daimî Divanı'nca, 1899 - 1939 arasında hükme bağlanmış meseleler, Devletlerarası Adalet Daimî Divanı'nın kararları ve istişarî mütalâaları, Milletler Cemiyeti huzuruna, Misakın 11 inci ve 15 inci maddeleri uyarınca getirilmiş anlaşmazlıklar, çok muntazam ve tetkiki çok pratik tablolar halinde gösterilmektedir.

A. de La Pradelle'in bu eserinin ilk bölümü yaşadığımız devrin hâdiselerine bigâne kalmak istemeyecek herkese özlü bir toptan görüş sağlarken, İkinci Bölümü de, Devletler Hukuku ile yakından ilgilenenlere, arandığı vesikaların kolayca bulunması bakımından, büyük faydalar sağlayabilecektir.

S. L. M.

Ali Himmet Berki : HUKUK MANTIĞI VE TEFSİR. Ankara 1948, 270 sahife, 5 lira.

Prof. K. Fikret ARIK

Yargıtay İkinci Hukuk Dairesinin muhterem Başkanı ve çok değerli hukuk bilgini Ali Himmet Berk şimdiye kadar yayımladığı müfid eserler serisine, konusunun umumiyeti ve ehemmiyeti bakımından diğerlerine nazaran zirve teşkil eden bir inceleme ilâve etmiştir: HUKUK MANTIĞI ve TEFSİR.

Sayın müellifin bu eseri diğerlerine nazaran çok umumî ve mücerret bahislere taallük ediyor. Bu eserde, hukukî düşünüş ve muhakemenin temel prensiplerinin, kullandığı mantıkî malzemenin yer aldığını görüyo-

ruz. Bir bakıma hukukun başlangıcına ait meselelerden görünen bu esaslar, aslında, hukukun anlaşılması ve ulaşılması en çok uygunluk isteyen mevzularıdır. Bunlara götüren yol, binlerce dâvanın binlerce tecrübesinden geçen meşakkatli yoldur. Nitekim İsviçreli Hukukçu Du Pasquier de güzel ve derli toplu kitabının ancak en son kısmını bu bahislere ayırmıştır.

Sayın müellifin fikrinde tefsir başlı başına üzerinde durulmağa değer bir ilimdir ve bu günkü içtihat ihtilâflarının çokluğu tefsire ait kaidelerin nazara alınmamasından ve kanunlar kaleme alınırken hükümler arasındaki tenazüre ve kelime ve ibarelerin medlûllerine dikkat edilmemesinden ileri gelmektedir. Müllif, bu bakımdan, Usul-ü fıkıhın, hukuk inkilâbından sonra ders programlarından çıkarılmasına ve onun yerini tutacak bir kürsü ihdas edilmediğine işaret ediyor (Önsöz s. 4). Tefsir hakkında muhtelif nazariyeler mevcut olduğunu kaydeden sayın müellif bunları kısaca izah ettikten sonra (en makul ve mahzurdan salim olan sistem İsviçre Medenî Kanununun ihtiyar ettiği sistemdir) neticesine varıyor (s. 8) ve eseri yazarken bu kanunun kabul ettiği mesleği esas tuttuğunu bilhassa kaydediyor (s. 9).

Eser altı kısımdan ibarettir. Birinci kısım Mukaddeme başlığı altında tefsir, ve hukukun menbaları meselelerine tahsis edilmiştir. Bu kısmın birinci babı sözün mânaya tahsisi itibariyle kısımları (hasılâfız, nefsi vucup, vücubu eda, memurda kudret, âmmlafız, müsterek) bahislerini izah etmektedir. İkinci bab sözün istimal itibariyle kısımlarını ihtiva etmektedir : Hakikat ve mecaz konuları bu babda yer almıştır. Üçüncü bab delâletlere ayrılmıştır : Sükûtun delâleti, vuzuh ve hafa itibariyle lâfızların neveleri, mübhemiyet itibariyle sözün kısımları bu babın konusu dahilindedir. Dördüncü bab sahih ve muteber olmıyan istidlaller, altıncı bab beyan ve nevelerine tahsis edilmiştir.

İkinci kısım ruh ve mantık bakımından tefsir konusunu incelemektedir.

Üçüncü kısım resmî tefsirden, dördüncü kısım ise kıyastan, beşinci kısım tefsir kaidelerinden bahsetmektedir. Bu son kısım tefsir kaideleri, irade ve iradenin tezahürü, vait ve şartlar, örf ve âdet, işlerde kolaylık gösterilmesi, ıztırar hali, dâva hakkı, isbat hukuku, mülkiyetin hükümleri, içtihad gibi pek önemli konular incelenmiştir.

Altıncı kısım bilhassa tatbikî bir mahiyet arz etmektedir. Filhakika bu kısımda kanun ve mukaveleler üzerinde tefsir tatbikatı gösterilmiştir.

Her bahsi üzerinde dikkatli bir teemmüle ve tafahhusa yol açan bu eserin kütüphanemizde pek mühim bir boşluğu doldurduğu muhakkaktır.

Ord. Prof. Ebül'ulâ MARDİN : KAT MÜLKİYETİ, İstanbul 1948, 213 s. 324 kr.

İstanbul Üniversitesi Medenî Hukuk ve Toprak Hukuku Ordinaryüs Profesörü pek sayın âlimimiz Ebül'ulâ MARDİN İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi 1945/1946 senesinde Doktora sınıfında ihtisas kuru olarak takrir ettiği *Kat Mülkiyeti* dersleri pek çok ilâvelerle müstakil bir kitap halinde yayımlanmış bulunuyor. Bu faydalı eserinden dolayı sayın üstada teşekkür etmek bir borçtur. Çünkü türlü ihtiyaçların içinde ön safta yer alan mesken derdi bir çok muhitlerde kat mülkiyeti konusunu günün meselesi haline getirmiştir. Medenî Kanunda bu çeşit mülkiyeti açıkça meneden hükmü ele alan bir cereyan gittikçe kuvvetlenerek bir tadil tasarısı için gerekli çalışmalara bile başlamıştı. Fakat her zaman müdafaa edilecek sebeplerin tesiri ile *tadil* fikrinden vazgeçilmiş, mer'î kanunî hükümler çerçevesi içinde yapılabilecek akdî kombinezonlara zemin vazifesini görmek üzere Noter kanununda pek tali —ve hakikatte belki de pek zarurî olmayan— bir ilâve ile mesele halledilmek istenmişti. Fakat bu fikir B. M. M. ce kabul edilmedi. Ve hukuk efkârı umumiyesini bir müddetten beri isgal eden bu konu yeniden bir uyuklama devresine girdi.

Fakat bütün bu faaliyetlerin ilim âleminde bir senteze kavuşması, hiç olmazsa yapılan mesainin iktisadî ve hukukî kaynakları, mukayeseli hukuktâ aldığı çeşitli şekiller, müessesenin leh ve aleyhinde ileri sürülen fikirler, bizim kanunumuz gibi kat mülkiyetini reddeden kanunların cari bulunduğu memleketlerde tatbik edilen kombinezonlar, en yeni mevzuatın tuttuğu yol, memleketimiz kaza mercilerinin verdikleri kararlar, kararları toplayan ve izah eden bir esere ihtiyaç vardı.

Sayın profesörün eseri bütün bu dilekleri fazlası ile temin eden bir muhteva ile hukuk literatüründeki yerini doldurmuş bulunuyor. Büyük Millet Meclisinde cereyan eden müzakerelerin havasına hâkim olan zihniyete nazaran yeniden ortaya çıkması muhtemel bulunan bu meselenin kanunî tanziminde göz önünde bulundurulması gereken en yeni malzeme ve en etraflı bir görüşü bu eser sayesinde sağlamak mümkün olacağını belirtmek isteriz. Eserin malzemesi itibariyle pek büyük bir kıymet taşıdığını da ayrıca kaydetmek lâzımdır. İşgal altında bulunan Almanya'da çıkan en yeni incelemelere dahi eserde yer verilmiştir.

Sayın müellifin de Medenî Kanunda bir tadilden ziyade bu kanunun hükümlerinin telifi ve mezci suretiyle kat mülkiyetinin yerini tutacak hukukî kombinezonlara taraftar olması, acele bir tadil taraftarlarını düşünmeğe sevketmelidir.

1948 YILI MEVZUATI

I

Yazan: Hasan Refik ERTUĞ

Anayasamızın 14 üncü maddesi hükmüne göre, “Büyük Millet Meclisi, her yıl Kasım ayı başında çağırısız” toplandığı ve Meclis İctüzüğü'nün 1 inci fıkrasına nazaran, “her Kasım ayı başından gelecek Ekim ayı sonuna kadar süren *Meclis yılı* na da *toplantı yılı* denildiği malûmdur. Bir yıl süren bu teşriî devrenin daha uzun müddeti, *başlangıç yılında* değil, *bitiş yılı* içinde geçmesinden dolayı, bu ikinci yıla izafetle adlandırılması mutaddır. Meselâ 31 Ekim 1948 tarihinde nihayet bulan bu sonuncu *toplantı yılının*, Büyük Millet Meclisinin 1948 Toplantı Yılı diye anmak âdet olmuştur. Her toplantı yılı başında Meclis Başkanlık Divanı ve Komisyonlar üyeleri yeniden seçildikleri (1) için, tam bir teşriî faaliyet devresi saydığımız bu bir yıllık müddet içinde yürürlüğe konulan mevzuatın mahiyetine kısaca temas etmeyi ve bunlar arasında basit de olsa mukayeseli bir inceleme yapmayı faydalı buldum.

Tetkik konumuza, kanunlar, Büyük Millet Meclisi kararları, tüzükler, Bakanlar Kurulu kararları, Hükûmet ve Bakanlık yönetmelikleri, Yargıtay ve Danıştay içtihad birleştirme kararları, Uyuşmazlık Mahkemesi kararları, İş Uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulu kararları, tamimler ve nihayet tebliğler dahil olmaktadır. Belki okurlarımızdan bazıları, Yargıtay ve Danıştay içtihad birleştirme kararlariyle Uyuşmazlık Mahkemesi ve İş Uyuşmazlıkları Yüksek Kurulu kararlarını *mevzuat* terimi içinde mütalâa etmemizi, yanlış bir tasnif telâkki edeceklerdir. Fakat şunu belirtmek isterim ki, *mevzuat* derken, *objektif* ve *mevzu hukuk* kaidelerini kassetmekteyim. Yargı yetkisini haiz bulunan mercilerce, son derecede ittihaz edilmiş kararların da, bhusus içtihad birleştirme kararlarının, geniş ölçüde objektif mahiyet kazanan hukuk kaideleri olarak telâkkisinde, serbest bir hukuk anlayışı çerçevesinden bakılınca, yanlışlık olamayacağını düşünüyorum.

Bu küçük izahı, mümkün gördüğüm bazı tereddütleri önceden karışlamak maksadiyle yaptığımı kaydetmek isterim.

(1) Meclis İctüzüğü : Madde 4 ve 22.

II

1948 Toplantı Yılında Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunların sayısı, 128 dir. Geçen Toplantı Yılına nazaran bu mikdarın biraz noksan olduğunu belirtmek yerinde olur; filhakika 1947 Toplantı Yılında yürürlüğe konulan kanunların sayısı 147 idi. Aradaki noksanın sebebini, bu yıl zarfında, Büyük Millet Meclisinden Hükûmete tevcih edilen soruların çokluğu ve iç politika faaliyetlerinin kesafeti dolayısıyla Umumî Heyetteki çalışmalara büyük bir zaman ayrılamamış olmasında aramak lâzımdır. Çünkü Meclis Komisyonlarında müzakere sırası ve zamanı beklemekte olan bir çok kanun tasarıları bulunduğu malûmdur (2).

1948 Toplantı Yılında kabul edilip yürürlüğe konulan kanunlardan : 51 danesi, bütçe ve tahsisat hükümlerini, kesin hesapları ve münakaalâleleri ilgilendirmektedir.

24 adedi, İdareye ve Teşkilâta dair hükümleri muhtevidir.

20 tanesi, umumiyetle Milletlerarası anlaşmaların kabul ve tasdikine mütealliktir. (Bunların 12 si vergi, ticaret, maliye işlerine, birisi teşkilâta ve 7 si de ulaştırma kanunlarıyla diğer işlere temas eylemektedir).

13 adedi, vergi ile ilgili hükümleri ve maliye, ticaret konularını muhtevidir.

13 adedi, teadül ve aylık hükümleriyle ilgilidir.

4 adedi, müteferrik mevzulara dairdir (Meselâ "deniz ve kıyılarında görülecek sarhoş mayın, patlayıcı madde ve şüpheli cisimlerin yokedilmeleri hakkında" ki 5202 sayılı kanun).

3 tanesi, meslek statülerine aittir (Avukatlık ve Noterlik Kanunlarına ek olarak neşredilen 5178 ve 5235 sayılı kanunlar gibi).

1948 Toplantı Yılında yayılanan ilk kanunun numarası 5132 ve tarihi 12.12.1947 olup, son kanunun numarası da 5259 ve tarihi 17.VII.1948 dir.

Yine bu devre zarfında yürürlüğe konulan bu 128 kanun arasında pek ziyade önemli gördüklerimizden bazılarına, numara sırasını gözönünde bulundurarak, kısaca temas etmek isterim:

5166 sayılı "Özel İdarelerden aylık alan ilk okul öğretmenlerinin kadrolarının Millî Eğitim Bakanlığı Teşkilâtına alınması" hakkındaki 2 Şubat 1948 tarihli kanun, kurduğu yeni nizam itibariyle, cidden büyük bir dâvayı halletmiş bulunmaktadır. Malûm olduğu üzere, ilk öğretim

(2) Bu suretle bekleyen tasarıların 173 sayısını bulduğunu, son zamanlarda gazete haberlerinden öğrenmiş bulunuyoruz.

masrafları, 1941 yılına kadar, tamamiyle İl Özel İdarelerince ödenmekte idi; 1941 de neşredilen 3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu ile kurulan Köy Enstitülerinden mezun olacak köy öğretmenlerinin aylıklarını da Genel Bütçeden ödemek esası kabul edilmişti. Bu defa, bir adım daha atılarak ilk okul öğretmenlerinin farklı muamele görmelerine sebebiyet vermekte olan bu hale son verilmiş ve ilk okul öğretmenlerinin İl Özel İdare Bütçelerine olan bağılıkları kesilip hepsinin aylıklarının Genel Bütçeden ödenmesi bu kanunla sağlanmıştır.

§ “3803, 4274 ve 4459 sayılı kanunların; Köy Okulu, Öğretmen Evi, Köy Sağlık Memurları ve Ebeleri Evleri inşa ettirilmesiyle ilgili maddelerinin değiştirilmesi ve 5012 ve 5082 sayılı kanunların kaldırılması” hakkındaki 5210 sayılı ve 31 Mayıs 1948 tarihli kanun da; köylerimizin üç, dört yıl müddetle iktisaden ve köyülerimizin mâlen ve bedenen bir hayli yıpranmalarına sebebiyet vermiş olan bazı kanun hükümlerinin tadilini sağlamış ve böylece köydeki okul binalarının inşa masrafına Devletin katılması ve bu inşaatta köylünün bedenî mükellefiyetinin mâkul bir hadde indirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu neticeyi istihsalde, köylü vatandaşların şikâyetlerini ilgililere duyurmak suretiyle Basınımızın oynadığı rolün payı büyük olmuştur.

§. “Belediye Yapı ve Yollar Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine dair olan 4585 sayılı kanuna ek” olarak yayınlanan 5220 sayılı kanun ile, Belediyelerin imar faaliyetlerini hızlandırmak ve kolaylaştırmak bakımından bazı yeni hükümler konmuştur.

§. 5228 sayılı “Bina Yapımını Teşvik Kanunu” ile yeni yapılacak meskenler için : 1) Aydınlatma ve Temizlik resimlerinden 10 yıllık muafiyet, 2) Belediye mülkü olan arsaların ucuz fiyatla ve taksitle mesken yapacaklara ferâğı, 3) Yapı malzemesi üzerinden alınmakta olan Gümrük Resmi ile dahilî ve haricî Muamele Vergilerinden muafiyet veya kısmî tenzilât esasları, ve 4) Tapuya kayıt hususunda bazı kolaylıklar sağlanmış bulunmaktadır.

§. 5233 sayılı “Üniversiteler Kanununa Ek Kanun” ile Ankara Yüksek Ziraat Enstitüleri Fakültelerinden olan “Orman Fakültesi” İstanbul Üniversitesine, “Ziraat Fakültesi” ile “Ziraî Sanatlar Fakültesi” bir fakülte halinde ve “Ziraat Fakültesi” adı altında ve “Tabiî ilimler Fakültesi” de aynı ünvanla Ankara Üniversitesine ilâve ve ilhak edilmişlerdir. Bu suretle gerek İstanbul, gerekse Ankara Üniversiteleri, Avrupa’daki mümasilleri gibi ilim brânşları bakımından tamamlanmışlar ve Yüksek Ziraat Enstitüleri de, normal bir kuruluşa kavuşmuşlardır.

§. 5237 sayılı "Belediye Gelirleri Kanunu"; 423 numaralı Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu ve ekleri ile konulmuş olan hükümleri kaldırarak bunların yerine, günün ihtiyaçlarına daha uygun, Belediyelerin resim tarhında serbestilerini daha ziyade genişleten yeni hükümler getirmiş bulunmaktadır. Belediyelerimizin içinde kıvrandıkları gelirsizlik derdine kısmen olsun çare teşkil eyleyen bu kanun hakkında daha etraflı bilgi edinmek üzere, iller ve Belediyeler Dergisinin ..... sayılarında Muzaffer Akalın ve ..... inci sayısında da tarafımızdan yazılmış makalelere müracaat mümkündür.

§. 5242 sayılı "İlk Okul öğretmenlerinin amakta oldukları aylık dereceleri" hakkındaki 12 Temmuz 1948 tarihli kanun, bu fedakâr hocaların şimdiye kadar mâruz kaldıkları maaş adaletsizliğini tamir için çıkarılmış ise de, maalesef, ihtiyacı tamamiyle karşıyamamıştır (3).

§. 5250 sayılı "Dışişleri Bakanlığı Kuruluşu hakkındaki 3312 sayılı

§ 5259 sayılı "Milletvekilleri Seçimi Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair kanun" ile, 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununda çok dikkate değer değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler ile, "gizli oy ve açık tasnif" prensibinin tahakkuk ettirilmiş olduğu iddia edilmektedir.

II

T. B. M. M. Kararları

Büyük Millet Meclisince, 1948 Toplantı Yılında verilmiş olan 53 karardan 22 si; Milletvekilliği dokunulmazlıklarının kaldırılması için Adalet Bakanlığı tarafından tezkere yazılan Milletvekilleri hakkında olup hepsi için, dokunulmazlığın kaldırılmasına mahal görülmediği neticesine varılmıştır.

Kararlardan 10 u, Yargıtayca tasdik edilmiş ölüm kararlarının infazına müsaade verilmesine dairdir.

Kararlardan 9 u, Hükümetçe tefsiri istenilen bazı kanun hükümlerinin yorumlanmasına mahal olmadığına dairdir.

Ayrıca, Danıştaya ve Sayıştaya üye veya Başkan seçimi için 4 karar İttihaz edilmiş bulunmaktadır.

(3) Profesör Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu'nun, Siyasî İlimler Mecmuasında
( ) çıkan yazısına bakınız: Sayfa:

Diğer 8 karar da, müteferrik konulara dairdir (Meselâ iki eski Bakan hakkında tahkikat açılması, Hükûmete itimad edilmesi, Orduya Meclisin selâm ve muhabbetlerinin bildirilmesi gibi).

Bu kararlardan mevzuatımızı aydınlatıcı mahiyette olup bazı kanunlardaki hükümlerin tefsirine mahal olmadığına dair verilen kararlar dikkate değer.

III

T Ü Z Ü K L E R

1948 Toplantı Yılında Hükûmet tarafından 19 tüzük yürürlüğe konulmuştur. Bunlardan:

9 Tüzük, Teşkilât ve İdare konularına dairdir.

4 Tüzük ise, malî mevzuatımız hakkındadır.

3 Tüzük, Üniversite ve diğer bazı okulların idaresine dairdir.

Müteferrik konuları ilgilendiren 4 Tüzük arasında, Filimlerin ve Filim Senaryolarının Kontrolüne dair olan bir Tüzük tadili ile, ticaret gemilerinin teknik durumlarına dair olan diğer bir Tüzük dikkate değer hükümler koymaktadır.

İnonü Armağanlarının ne suretle ve kimlere verilebileceğine dair olan Tüzük, bir çok önemli hükümleri ihtiva eylemektedir. (4).

IV

BAKANLAR KURULU KARARLARI

Bakanlar Kurulu Kararlarından hangilerinin Resmî Gazete ile yayınlanacağı, kanunların yürürlüğe konulmasına dair olan 1322 sayılı kanunda yazılıdır: Cumhurbaşkanının tasdikine bağlı tayin, terfi ve nakil kararları, kamu hizmetlerinden birini ifa maksadıyla imzalanan ve Bakanlar Kurulunca onanan sözleşmeler ve imtiyazlar, derneklerin kamu menfaatine yaradığına dair olan kararlar bu arada yer alır.

1948 Toplantı yılında Bakanlar Kurulundan yukarıda mahiyetleri belirtilen 257 karar çıkmış ve Resmî Gazetede yayınlanmıştır.

V

Y Ö N E T M E L İ K L E R

I — Bu devre zarfında, Bakanlar Kurulu kararıyla 4 yönetmelik yü-

(4) 7023 sayılı Resmî Gazeteye bakınız.

rürlüğe konulmuştur ki, bunlardan birisi Memur Konutları Yönetmeliğinin değiştirilmesine; ikincisi, Maden Tetkik ve Arama İdaresinin iç hizmetlerine; üçüncüsü, Belediye işlerine ve sonuncusu da, Orta Öğretim Okullarındaki Yardımcı Öğretmenlerin tayinlerine dairdir.

II — Yine malûm olduğu üzere, Tüzüklerin hükümlerini açıklamak ve kanunların veya tüzüklerin uygulanmasında memurlara rehberlik etmek ve kanunlara, tüzüklere aykırı hükümleri muhtevi olmamak üzere, bir Bakanlık tarafından veya ilgili Bakanlıklarca beraberce, veyahut Bakanlar Kurulunca yönetmelikler hazırlanır. Bu teşri devresinde Bakanlar Kurulunca hazırlanan yönetmeliklerden yukarıda bahsettim.

İlgili Bakanlıklarca beraberce veya ayrıca yürürlüğe konulan yönetmeliklerin adedi, 8 dir. Orduda Veremle Savaş Yönetmeliği; Millî Savunma, İçişleri, Sağlık ve Sosyal Yardım, Gümrük ve Tekel Bakanlıklarınca hazırlanmış olup diğerlerinden birisi Adalet, birisi İçişleri, birisi Ticaret ve dördü de Bayındırlık Bakanlığınca hazırlanmıştır.

III — Üniversiteler Kanunu, Üniversitelerimizin her türlü iç hizmetlerini ve imtihan, öğrenci kaydı, yayın yapılması işleriyle ilgili yönetmelikler düzenleyip Millî Eğitim Bakanlığının tasdiğiyle yürürlüğe konulmasını mümkün kılmıştır.

Bu yetkiye dayanılarak 1948 Toplantı Yılı içinde Üniversitelerarası Kurulun hazırladığı umumî mahiyette “Üniversite Doçentliği Yönetmeliği” ile “Kaybedilen diplomaların yerine yenisi verilmesine dair Yönetmelik” çıkarılmış olup ayrıca, Ankara Üniversitesi tarafından 14, İstanbul Üniversitesi tarafından 5, İstanbul Teknik Üniversitesi tarafından da 8 yönetmelik düzenlenmiş ve Millî Eğitim Bakanlığınca onanarak yürürlüğe konulmuştur.

VI

Yargıtay İçtihad Birleştirme Genel Kurul Kararları

Bu teşri devrede, Yargıtay İçtihad Birleştirme Genel Kurulu tarafından, türlü mevzuları ilgilendiren 8 karar ittihaz edilmiş ve bunlar Resmî Gazetede yayınlanmıştır.

VII

Danıştay İçtihad Birleştirme Kararları

1948 Toplantı yılı zarfında Danıştay İçtihad Birleştirme Kurulu tarafından, 6 karar ittihaz edilmiş ve yayınlanmıştır.

VIII

Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları

1945 yılında kurulmuş olan Uyuşmazlık Mahkemesi, bilindiği üzere, Genel Mahkemelerle idarî ve askerî mahkemeler arasında çıkan ve hukuk alanına giren görev ve hüküm uyuşmazlıklarını çözmek üzere kurulmuştur. Bu mahkemeye kuruluşundanberi geçen kısa müddet zarfında Hukuk İctihadlarının gelişmesinde çok değerli hizmetler ifa etmiştir. Son bir yıl içinde bu mahkemece neticelendirilip karara bağlanan uyuşmazlıklar, 12 dir.

IX

İş Uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulu Kararları

1936 yılında kabul edilen İş Kanunu, grev ve Lock-out yasağını devam ettirmiş, fakat buna mukabil işçiyi patronun elinde esir bırakmak kaygusuyla, işçilere münferit veya toplu bir halde uyuşmazlık çıkarmak hakkını da tanımıştır. Bu suretle ihdas edilen iş uyuşmazlıkları, sırasıyla her müessesenin kendi hakem kurulunda, Vilâyet Hakem Kurulunda ve nihayet Çalışma Bakanlığımızda müesses bulunan Yüksek Hakem Kurulunda incelenip nihaî bir karara bağlanmaktadır. Netekim bu yıl, İş Uyuşmazlıkları Yüksek Hakem Kurulunca 6 karar ittihaz edilmiştir.

X

Tamimler, Tebliğler Ve Diğer Çeşitli Konular

Bakanlıklar, kendi teşkilâtına veya ilgililere duyurmak üzere türlü konularda tamimler, tebliğler ve ilânlar yaparlar; bunlardan bazılarının resmen ilânı, kanunî bir mükellefiyet teşkil ettiğinden Resmî Gazete ile yayınlanırlar.

I — Tamimler: Bu yıl İçişleri Bakanlığı 7, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 9, Gümrük ve Tekel Bakanlığı 5, Ticaret Bakanlığı 5, P.T.T. Genel Müdürlüğü 3 tamim yayınlamışlardır.

II — Tebliğler: Bu yıl; Maliye Bakanlığı 10, Ekonomi Bakanlığı 3, Ticaret Bakanlığı da 5 tebliğ yayınlamışlardır.

III — Çeşitli: Cumhurbaşkanınının 1947 Kasım ayı başında Büyük Millet Meclisini açış nutku ile Bakanların tayinlerinin inhasına ve bu tayinlerin tasvibine ve kabinenin istifasına, istifanın kabulüne, yeni kabinenin tayinine dair olmak üzere kanunlarda yazılan 19 yazı, Resmî Gazetede yayınlanmıştır.

DEUX DICTATEURS FACE À FACE (x)

Faşist İtalyanın Maarif Nazırlığını yapmış, Papa ile Hitlerin yanında büyük elçi sıfatıyla İtalyayı yıllarca temsil etmiş olan Dino Alfieri son cihan savaşında bu Devletin askerî durumu ve dış politikası hakkında oldukça geniş malûmat veren “iki Diktatör karşı karşıya” adında bir eser yayınlamıştır.

Gerek harp içerisinde ve gerek savaş sonunda İtalyan politikası üzerinde bir çok kitap neşredilmiş, Faşizmin iç ve dış siyaseti hemen bütün safhalarında aydınlatılmış olmakla beraber Dino Alfierinin eseri yazarmın, bir zamanlar dünya politikasının esaslı bir mihrakı haline gelmiş olan Berlinde bulunması ve anlattığı hadiselerin içinde yaşamış olması ve bazı noktalarda yeni bilgiler vermesi bakımından genede dikkate şayandır. Ancak şu noktayı hemen ilâve edelim ki Dino Alfieri bir takım devlet adamlarında görülen beşerî bir zaaftan kendisini kurtaramamış, Faşizmin sukutuna kadar Musolininin büyük Elçiliğinde ve Faşist yüksek Konseyinin üyeleri arasında bulunmuş olmasına rağmen, yıkılan rejimin devlet adamlarının sırtına yüklediği mesuliyet hissesini kendi üzerinden atmağa çalıştığı görülmektedir. Kitabın objektivitesine tesirden halî kalmıyan bu önemli noktayı belirttikten sonra eserin kısa bir kontrandüsünü veriyoruz.

Dino Alfieri harbin başlarında Maarif Nazırı iken Parti Genel sekreteri Strace'nin Faşist partisi hakkındaki sekter görüşüne uymadığı cihetle Maarif Nazırlığından uzaklaştırılarak Papa nezdine büyük elçi olarak gönderilmiş, 1940 Mayısında Berlin Büyük Elçiliğine tayin edilmiştir. Alfierinin Berline gönderilmesi harp karşısında İtalyan siyasetinin daha aktif olmağa başladığı bir tarihe rastlaması bakımından ehemmiyetlidir. Musolini Hitlerin yanına yolladığı yeni büyük Elçiye “üç, azami altı ay içinde Almanyanın harbi kazanacağını” söylemiş İtalyanın muvazene rolünü oynayabilmesi için barış masasında Almanyanın yanında bulunması lüzumuna işaret etmişti.

Dino Alfieri'ye göre, Musolini İtalyayı savaşa atmadan önce İtalyan siyaseti şu türlü merhalelerden geçmiştir:

Hitlerin yıllardan beri göttüğü şiddet politikasının, henüz askerî hazırlıkları tamamlanmamış olan İtalyayı bir harbe sürükleyeceğinden endişelenerek, onun aşırı hareketlerini ve emrivakilerini önlemek düşüncesiyle 22 Mayıs 1939 da Çelik Paktı imzalamış ve bu anlaşmanın gizli bir hükmünde üç yıldan önce harbe girilemeyeceğini müttefikine kabul ettirmişti. Bu sebeble ikinci dünya harbi Musoliniye göre mevsimsiz zuhur etmiş oluyordu. Nitekim harbin başlarında İtalya savaşa katılmayıp gayri muharipliğini ilân etti.

Almanyanın Polonya muharebesini tasfiye etmesini müteakip Musolini Hitlerin yanında savaşı artık bir an önce durdurması için teşebbüslerde bulunmuştu. 9 ocak 1940 da Hitlerin yolladığı bir mektupta İtalyanın mücadele dışında kalmak yolundaki kararını teyiden bildirdikten sonra harbin sona erdirilmesini ondan isteyordu. Duç bu mektupda İtalyadan yardım gören Almanyanın İngiliz ve Fransızlar tarafından asla teslimine icbar edilemeyeceğini ve fakat İngiliz ve Fransızların da amana getirilmesinin muhakkak sayılamayacağını, hatta bu iki müttefikin arasının da açılmayacağını ve buna inanmanın bir hayal olduğunu yazıyor, Almanyanın doğu hudutlarında güvenliğini kurduğunu, şimdi sadece Polonyalılarla meskûn, silâhsız ve mütevazi bir Polonya devletinin teşekkülünü istiyor ve böyle bir devlet kurulacak olursa harbe devam için batılıların ellerinden meşru görünen silahlarının alınmış olacağını söylüyor, harbe devam edildiği takdirde, Alman rejimi de dahil olmak üzere, herşeyin tehlikeye konulmuş olacağını sözlerine ilâve ediyordu.

Bu suretle harbin açılmasına taraftar olmayan Musolini şimdi savaşı bir an önce durdurmak için müttefiki yanında gayretler sarfetmiş ve fakat bu düşüncelerini Hitlerlere kabul ettirme imkânını bulamamıştı. Musolini harbin başlarında ihtiyat ve teenni ile hareket ediyordu. Bu ihtiyatın bir sürü sebepleri arasında Alman tümenlerinin Brennerlerden inerek İtalyayı işgal etmeleri endişesi dahi mevcuttu.

Fakat sonraları Musolini bu ihtiyatkâr siyaseti bir tarafa bırakarak İtalyayı harbe doğru kaydırmağa başladı.

Dino Alfieri'ye göre bu son tahavvül şu sebebler altında vukua gelmişti: evvelâ hissi sebebler rol oynuyor, İtalyan diktatörü, her gün bir zafer kazanan Hitlerin karşısında küçük bir mevkide kalmak istemiyor, Alman başarılarını hasetle seyrediyordu.

Musolini, diğer taraftan, Cermen nüfuz ve egemonyasının bütün Avrupa milletleri için daimi bir tehlike olacağı kanaatını besliyordu. Hadiselerin Almanya lehine inkişafı Musolininin kararı üzerinde müessir oluyor, gün geçtikçe onu savaşa doğru meylettiriyordu

Nihayet Musolini 30 Mayıs 1940 da Hitlerlere yolladığı bir mektupta harbe girmeye hazır olduğunu bildirdi. Musolini, İtalyanın mukadderatı üzerinde bu derece ağır bir karar verirken ne kabineye ne Faşist yüksek konseyine haber vermemiş, Kralın muvafakatını ise zorla almıştı. Musolini İtalyan Milletini felâkete sürüklemiş olan bu kararın mesuliyetini tek başına kendi üzerinde taşıyordu. Duçe bu mektubunda, kazandığı başarılarından ötürü Hitleri tebrik ettikten sonra 5 Haziranda harbe girmeye hazır olduğunu yazıyor ve İtalyan - Alman plânlarının ayarlanması bakımından lüzumlu görülürse bu tarihi tehir edeceğini de ilâve ediyordu.

Hitler Musolininin mektubuna, Roma büyük elçisi Mackenzen vasıtasıyla cevap veriyor, Duçenin kararından memnun olduğunu ve fakat harbe girişin bir kaç gün geriye bırakılmasını istiyordu. Sebep olarakta İtalyanın harbe girmesinin Fransız hava kuvvetlerinin yerini değiştireceğini, halbuki kendisinin kesif bombardımanlarla düşman havacılığını bertaraf etmek niyetinde olduğunu gösteriyordu.

Musolini 2 Haziranda verdiği cevapta harbe giriş günününün 10 Hazirana alındığını bildirmişti.

İşte İtalya 10 haziran 1940 da harbe girmeden önce İtalyan siyaseti bu türlü merhalelerden geçerek gelişmişti.

Dino Alfieri, Musolininin siyasî rakipleri arasında kendisinden en fazla korktuğu ve çekindiği İtalo Balbo'nun ölümünü anlatırken, kati ve sarih bir şekilde söylememekle beraber, okuyucu üzerinde bu hadisede Musolininin parmağı olduğu zannını uyandırıyor. İtalo Balbo bir keşif uçuşundan dönerken 29 Haziran 1940 da Trablusta, düşman uçağı zannile, İtalyan uçak savar toplarile düşürülmüştü.

Yazar, İtalyan - Yunan savaşı sırasında Çelik Paktın iki kolu arasındaki münasebetleride açıklamıştır.

Mâlumdurki İtalya 28 ekim 1940 da Yunanistana saldırdıktan az sonra İtalyan orduları yunan cephesinde çok müşkül duruma düşmüş ve yunan orduları muharebeyi italyan toprağına, Arnavutluğa intikal ettirmişlerdi. İtalya böyle bir duruma düşünce müttefikinden yardım istemeğe başlamış, Hitler ise İtalyan isteklerini kolayca kabul etmemiştir.

Kont Ciano 4 Aralık 1940 da Dino Alfieri ile yunan cephesi üzerinde yaptığı bir görüşmede "durumun hakikaten trajik" olduğunu söylemiş ve Almanyadan askeri yardım istenmesine karar verilmesini Musoliniye söylediğini bildirmiştir.

Filhakika Ciano ile Alfieri Musoliniyi görerek Almanyadan askeri yardım istenmesine karar veriyorlar. Ciano yardımın müstaceliyeti üzerinde ısrarla duruyor ve Büyük elçinin bizzat Hitlerle görüşerek bunu temin etmesini ona tenbih ederek şunları söylüyor: “durum o haldedirki bir kaç uçığın, bir kaç topun ve bir kaç müfreze askerin gönderilmesi büyük bir yardım olabilir. Gün hatta belkide saat kazanmak bahis konusudur.”

İtalya Almanyadan yardım isteyince Yunanistana taarruzun münasip olmadığı yolunda İtalyaya tasviyelerde bulunmuş olan Almanya şimdi müttefikinin yardımına gitmek istemiyor ve nitekim Ribbentrop İtalyanın Alman nasihatlerini dinlememiş olduğunu sert sözlerle büyük elçinin yüzüne vuruyordu.

Dina Alfieri 7 Aralık 1940 da bizzat Hitleri görüyor ve Musolininin bu zor şartlar içinde onun “dostluğuna, anlayışına ve yardımına güvendiğini” söylüyor. Hitler de Yunanistana taarruzu tasvip etmemiş olduğunu şiddetli ve mutaarrız bir eda ile elçiye bildiriyor ve Yunan harbinin bir hata, ağır bir hata olduğunu anlatıyor. Fakat İtalyanın şiddetle muhtaç bulunduğu nakliye uçakları göndereceğini de vadediyor ve Musolini ile görüşmek istediğini söylüyor. İşte Musolininin Hitler hakkında “bu adam bir isteriktir” diye hüküm düşürdüğü 19 ocak 1940 Beghof görüşmesi bu atmosfer içinde yapılmıştı.

* * *

Dino Alfieri Alman devlet adamları ve askerleri hakkında da uzun uzadıya malûmat vermiş, yakından tanıdığı bu şahsiyetlerin kuvvetli ve zayıf taraflarını göstermiştir. Biçimsiz, ufak tefek, zayıf, renksiz ve şak kat bir adam olan Propoganda Nazırı Göbbels'in nutuklarının daima canlı, hayalli ve halk psikolojisine adapte olduğunu, diksiyonunun hari-gulâde bulunduğunu o da takdir etmiştir.

Yazar, Rudolf Hess'in İngiltereye gitmesi üzerinde yeni bilgiler veriyor: yakınları tarafından bir idealist ve bir mistik diye tanınan, bürosunun üzerinde ve yatağının yanı başında daima Mein Kampf ile Kur'anı bulduran Hess Hitlerin Rus harbini açmağa karar verdiğini öğrendince nikbinliği artmış ve İngiltere ile Almanya arasında bir anlaşma temininin zaruri olduğuna inanarak uçakla Münihten İskoçyaya gitmişti. Hess bir kaç ay içinde Rus harbinin kazanılacağına inanamıyor, hele Rus mukavemetinin kolay kolay kırılabileceğini asla kabul edemiyordu. Hess, Rus harbinin bir kaç ay içinde kazanılacağına inanan Hitlerle bu fikirlerini açamamış ve İngiltereye ona sormadan gitmişti. Vatanına bir hizmet ifa

etmek istiyordu. Muvaffak olursa Almanyaya, gerilerinden emin olarak şark cephesinde çarpışma imkânını sağlamış olacaktı.

Yazar, Hitlerle Generalleri arasındaki geçimsizliğe de temas etmiş ve bunun safhalarını anlatmıştır. Bu görüş ayrılığı tâ harbin başlarında, 1939 son baharından itibaren mevcuttur. Askerler, Ordunun ve halkın harbi istemediğini ve harbe girmenin münasip olmadığı kanaatında idiler.

Bu görüş ayrılığı, Hitlerin harp metodlarının tatbikile gittikçe şiddetleniyordu: Prusya Harp Okulundan yetişmiş olan Generaller zırhlı tümenlerin mümkün olan süratle ileri sürülmesini, yani piyade ve topçunun yardımı olmaksızın, zırhlı kuvvetlerin, büyük bir süratle ileri sürülmesini tenkit ediyor, bunu delice bir cüret sayıyorlardı.

Fakat hadiseler Hitleri haklı çıkarıyordu. Bununla beraber Fransa ya taarruz sırasında Generaller yine kendi görüşlerinde ısrar etmişlerdi. Bu yüzden Hitlerle onlar arasında çok çetin ve şiddetli münakaşalar oldu. Hitler, Blomberg, Fritsch, Beck, Halder, Brauchitch ve Beck gibi askerleri acı acı tenkit ediyor, onları kıyafetsiz, zayıf ve korkak olmakla itham ediyordu. Generaller, Yıldırım harbinin uzamasının ister istemez mağlubiyete götüreceğini düşünüyor ve fakat bu kanatlarını açıkça söyleyemiyorlardı. Alman milleti de süratli bir zaferin bir hayal olduğuna 1941 baharında inanmağa başlamıştı.

Dino Alfieri, 1942 Ağustosunda karargâhında kendisile görüştüğü Hitlerin Rus harbi hakkındaki düşüncelerini de öğrenmiştir. Hitler Büyük elçiye, Stalingrada karşı gireceği taarruzu anlatıyor. Ona göre Stalingrad düşecektir, bu şehrin sukutu ile Rusya en büyük sanayi merkezlerinden birini kaybedecek, Volga yoluyla yapılan münakale kesilecek ve bu, Astarakanın zabtına bir başlangıç olacaktı.

Hitler güneyde bir taraftan Hazer denizine doğru taarruzu devam ettirmek, diğer yandan Kafkasyayı zorlamak niyetindedir ve bilhassa Kafkasyaya çok önem vermektedir. Zira Orta şarka kadar uzanacak olan Alman kuvvetleri orada İngiliz kıtalarile karşılaşacaklardır. Bu bölgede karşılaşmak Alman kuvvetleri bakımından pek avantajlı olacaktır. Zira İngiliz ve Amerikalılar uzaktan ve Japon denizaltılarının tehdidi altında ravitayman yapmak zorunda iken Almanya, iç hatlardan emin bir şekilde irtibatla bulunacaktır.

Bu harekâtın sonunda Rusya petrolünün büyük bir kısmından, demir madeninin yüzde altmışından, kömürünün büyük bir kısmından mahrum kalacak ve ziraatının en zengin bölgelerini kaybedecektir.

Musolini Rus cephesine asker göndermeğe çok önem vermiş, Hitlerden bunu ısrarla istemiş, Hitler ise hem alman ve hemde dünya halk efkârı önünde İtalyan yardımına mecbur kalmış gözükmek için bu işe taraftarlık etmemiş ve nihayet 30 haziran 1941 de İtalyan teklifini kabul ederek 13 temmuzdan itibaren İtalyan askeri Rus cephesine gitmeğe başlamıştır.

Rus harbi karşısında Musolini ile Hitlerin görüşleri birbirine zıddı. Musolini Rus savaşının açılmasına taraftar olmamış, Almanya Rusyaya taarruz edeceğini son dakikaya kadar müttefikine bildirmemiştir.

İtalya üzerinde Aglo - sakson tazyiki arttıkça Rus savaşına karşı İtalya ile Almanyanın görüşleri arasındaki fark gitikçe derinleşiyordu. Musolini Rusya ile bir barış yapılp bütün kuvvetlerin batıdan gelen tehlikeye karşı çevrilmesini istemeğe başlamış ve bu mesele iki diktatör arasında muhabere ve mülâkatlara konu teşkil etmişti. Musolini Hitlerle 8 Mart ve 26 Mart 1943 de yolladığı iki mektupta bu meseleden bahsediyordu. Sonuncu mektupta Rusyanın uzun bir zaman için artık bir tehlike olmaktan çıktığını ve onunla bir barış yapmak gerektiğini, böyle bir barışın yapılabileceğine kendisinin inandığını, barış olamaz ise doğuda bir müdafaa tertibatı almak lâzım geldiğini yazıyordu.

İşte 9 Nisan 1943 de iki diktatör arasında Salzburgta yapılan görüşme İtalyan - Almanya münasebetleri böyie bir safhada iken vukubulmuştu. Musolini Salzburg'a giderken Rusya meselesi hakkında kati bir karara varılacağı ümidile yola çıkmış ve hatta bunu yakınlarına açıkca söylemiş olmasına rağmen görüşme esnasında Hitlerle bir türlü bir teklifte bulunmak cesaretini gösterememiştir.

Mihverin iki kolu arasındaki münasebetleri en fazla sarsan hadise İtalyanın ısrarla istediği halde Almanyanın bir türlü göndermediği uçak yardımı olmuştur. Hava üstünlüğü artık Demokrasiler tarafında olduğu cihetle İtalya Tunus tarafından ağır bir baskı altında bulunuyor, müttefik hava kuvvetlerini tevzin etmek için o da, Almanyadan uçak istiyordu. Fakat bu yolda yapılan bütün teşebbüsler suya düşmüş, 10 temmuz 1943 de müttefikler Sicilyaya çıkarma yaptıkları zaman Almanya vadettiği bombardıman ve nakliye uçaklarını hâlâ göndermemiştir.

Sicilya ihracından dört gün sonra Musolini Hitlerle bir mektup yollayarak ondan âcil yardım istedi. Bunun üzerine, Hitlerin teklifi ile, iki diktatör on üçüncü ve Faşizmin sukutundan evvel sonuncu olan Feltre görüşmesini yaptılar.

Feltre mülâkatında Hitler İtalyaya karşı pek ağır ithamlarda bulundu: halk, askerî mağlubiyetleri metanetle karşılayamamış, İtalyan askerleri gerektiği gibi çarpışmamış, yüksek komuta zaaf ve gevşeklik göstermiş, sivil makamlarda otoritesizlik görülmüş, bozgunculuk endişe verici bir tarzda yaygın bir hal almış, şiddetli tedbirler almak suretile İtalyan durumunu düzeltmek lâzım geliyormuş.

Hitler tam iki saat bu konu üzerinde ve hep itham edici tarzda konuşurken Musolini ağzını hiç açmamıştır.

Musolininin etrafında bulunanlar, hariciye müsteşarı Bastianini, General Ambrosio ve tahlilini yaptığımız eserin sahibi, Musoliniyi Hitlerlere karşı aynı şekilde sert davranmağa teşvik etmiş, onun ithamlarını cevaplandırmasını istemiş, İtalyanın Alman ittifakından ayrılmasını teklif etmişlerse de Musolini buna bir türlü karar verememiştir. Musoliniye göre Almanya'dan ayrılmak demek, kayıtsız ve şartsız olarak karşı tarafa teslim olmak demektir. Bu neticeye ise Musolini bir türlü yanaşmak istemiyordu.

İşte Feltre mülâkatı üzerinden bir hafta bile geçmeden Faşist büyük Konseyinin 25 Temmuz toplantısında Musolini Başbakanlıktan düşürülmüş ve Faşizm yıkılmış idi.

Dino Alfieri'nin eseri harp içinde İtalya - Almanya münasebetlerini öğrenmek isteyenler için çok alâka verici olduğu kadar bu münasebetlerin müphem kalan bazı taraflarını aydınlatması bakımından da önemli bir kitaptır.

Prof. RIFKI SALİM BURÇAK

DEUX ANS D'ALLIANCE GERMANO - SOVIETIQUE

A. Rossi tarafından “Sovyet - Alman ittifakının iki Yılı,, ismile kalemeye alınmış olan eser, vesikaların zenginliği bakımından İkinci Cihan Savaşı üzerine yazılmış kitapların, hiç şüphe yok ki, en önemlilerinden biridir. Yazar, 23 Ağustos 1939 da başlayarak 22 Haziran 1941 e kadar devam etmiş olan Rus - Alman münasebetlerinin her safhasını vesikalara dayanarak inandırıcı ve pek cazip bir surette 220 sahifelik küçük bir kitap içerisinde ve fakat büyük bir vuzuhla anlatmıştır. Kitapta Türkiye'ye müteallik bazı mühim noktalar da mevcuttur. Bu eserin oldukça geniş bir hulasasını okuyucularımıza sunmakta fayda görüyoruz.

1 — Rus - Alman Dostluğunun Hazırlanma Safhası: Rusya ile Almanya arasında 23 Ağustos 1939 da imzalanan Dostluk ve Ademi Tecavüz Paktı uzun bir hazırlanma devresinden sonra yapılmıştır, bu iki devletin birbirine yakınlaşmasının ilk kat'i adımı Stalin tarafından atılmıştır.

Hitler, “Munich”ten sonra, Alman dış politikasına istikamet verme hususunda 1939 Martına kadar tereddütler içindedir. Dantzig ve Koridor meselelerini Polonya ile dostça bir surette hallederek bu devletle birlikte Sovyet Rusya üzerine yürümek niyetindedir. 1938 Ekiminde, müteakip yılın Ocak ve Şubat aylarında bu yolda Polonyaya müteaddit teşebbüslerde bulunmuşsa da Polonya bu türlü telifleri reddetmiştir. İşte bu teşebbüslerin akim kalması üzerinedir ki, Hitlerin etrafında bulunanlar ve bilhassa Ribentrop Almanyanın bu sefer Polonyanın zararına Rusya ile anlaşma yapması fikrini ortaya atmışlardır. (s. 18) .

Hitler'in Ukrayna üzerindeki emellerinin herkesce bilindiği ve Polonya ile anlaşma teşebbüslerinin de sezildiği bir sıradadır ki, Stalin 10 Mart 1939 da söylediği meşhur nutkunda Almanya'nın Ukrayna üzerinde emel beslemediğini ilân ederek bütün dünyayı hayret içerisinde bırakmıştır. Zira bu yolda bir tekzip Alman devlet adamları tarafından yapılmak lâzım geldiği halde bunu bizzat Stalin yapmıştır. Stalin bu nutkunda bu türlü şayiaların, Rus - Alman harbini pek arzu ettiklerini söylediği İngiliz ve Amerikalılar tarafından ortaya atıldığını söylemiş ve böylece Berlin'le anlaşma yolunda ilk kat'i adımı atmıştır. Berlin bu nutkun ma-

nasını güzelce anlamış ve Hitler 1 Nisan 1939 da söylediği nutukta batı devletlerinin menfaatleri için "kestaneleri ateşten çekmeyeceğini,, ilân ederek Stalin'in endişelerini bertaraf etmeğe gayret etmiştir.

Bu suretle Rus - Alman yakınlaşmasının ilk kat'i adımı Stalin'in 10 Mart 1939 nutkunda başlamıştır. Nasıl ki, Ribentrop 23 Ağustos gecesi Kremlin'de bu nutka işaret ederek Hitler'in bu sözleri Rusyanın Almanya ile anlaşma istediği yolunda tefsir etmiş olduğunu söylemiş, Stalin de Alman Dışişleri Bakanına verdiği cevapta "Benim niyetim bu idi,, demiştir. (s. 23).

Fakat Rusyanın Almanyaya uzatmak istediği dostluk elini Hitler derhal kabul etmemiş ve martın sonuna kadar tereddütler içinde kalmıştır. Zira o, Dantzig ve Koridor meselelerini Polonya ile dostça hallederek Batı'ya dönebileceğini düşündüğünden, Rusya'ya yaklaşıma önem vermemiş, ancak Mart sonunda Polonya ile bir anlaşmanın imkânsızlığını kat'i surette görünce bu defa bu devleti silâhla yola getirmeğe karar verip Rusya ile anlaşma yollarını araştırmıştır. (s. 23).

Artık gerek Almanya ve gerek Rusya birbirleri hakkında kötü niyet beslemediklerini her vesile ile ilân etmeğe başlamışlardır. Fransız gazetelerinin, bir harp halinde Rusyanın Polonya'ya silâh ve malzeme vereceğini ve Almanyaya iptidai maddeler gönderemeyeceğini yazmaları üzerine Tass Ajansı 4 Nisan 1939 da bu haberi hemen tekzip etmiştir.

İngilterenin 31 Mart 1939 da Polonyaya garanti vermesi üzerine Hitler, bu devleti yalnızlık içinde bırakmak üzere Rus dostluğuna daha fazla önem vermeğe başlamış, Rusyayı Polonyadan uzaklaştırmak artık onun en esash fikri haline gelmiştir.

Rus - Alman yakınlaşma safhalarından biri de Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinof'un 3 Mayıs 1939 da işbaşından uzaklaştırılmasıdır. Hitler, Batılılarla ittifaka taraftar olan Litvinof'un değiştirilmesinin manasını gerektiği şekilde anlamıştır.

2 — 23 Ağustos 1939 Rus - Alman Dostluk ve Ademi Tecaviiz Paktı:

Rus - Alman yakınlaşması bu türlü safhalardan geçtikten sonra Berlin'deki Rus maslahatgüzarı 15 Haziran 1939 da Bulgaristanın Berlin elçisi vasıtasile Almanyaya ilk müspet teklifte bulunmuş, eğer Almanya Rusya ile bir Ademi Tecaviiz Paktı imzalayacak olursa Rusyanın, ağılebi ihtimal, İngiltere ile anlaşmayacağını söylemiştir. (s. 30). Bulgar elçisi Draganof bunu derhal Alman hariciyesine haber vermiş, ertesi gün Ribentrop Japonyanın Roma büyükelçisi Shiratoriye Almanyanın Rusya

ile bir ademi tecavüz paktı imzalayacağını bildirmiştir. Az sonra da Kont Ciano Roma'daki Rus maslahatgüzarına Almanyanın vazih tekliflerini sunmuştur: a) Almanya, Rusya ile Japonya arasındaki münasebetlerin iyileşmesine yardım edecektir. b) Almanya Baltık devletleri için bir garantiyi ihtiva eden bir ademi tecavüz paktını Rusya ile imzalayacaktır. c) Çok geniş bir temel üzerinden bir ticaret antlaşması yapılacaktır (s. 31).

Bu suretle taraflar ilk temaslarını doğrudan doğruya değil ve fakat yabancı diplomatlardan faydalanmak suretile yapmışlardır.

Polonya ile Almanya arasındaki münasebetler günden güne gerginleştiği cihetle Alman Genelkurmayı Temmuz ayının sonunda Hitler'e Polonya harekâtı hakkındaki harp plânını sunmuşlardır. Hitler bu plânda birkaç değişiklik istemiş ve az sonra taarruz tarihi olarak 26 Ağustos 1939 tesbit edilmiştir. Almanya Polonyaya karşı harbe kat'i bir surette karar verince artık Rus dostluğuna şiddetle ihtiyaç duymuş, harb açılmadan Stalin'le anlaşmak Hitler için bir zaruret haline gelmiştir.

Bir taraftan Rus - Alman münasebetleri bir dostluğa doğru yürüten Rusya diğer taraftan Batılı devletlerle de müzakere halindedir ve Molotof bu müzakerelerde bir ihtilâf halledilir edilmez ortaya yeni bir mesele atmaktadır. Bunun tek sebebi Rus - Alman anlaşması için zaman kazanmak ve Almanyaya karşı ağır basmaktır. Molotof yine bu maksadı teminendir ki Batılılardan Moskova'ya askerî heyetler yollamalarını ve askerî müzakerelerin açılmasını istemiştir. Halbuki İngiliz ve Fransız askerleri daha Moskava'ya gelmeden, Alman ticaret murahhası Schnurre 26 Temmuzda Berlin'in bir oteline davet ettiği Rus delegelerini taksim anlaşmasının esaslarını çizmiştir. (s. 34 - 35).

Kont Ciano Almanyanın Polonyaya yakında taarruz edeceği yolundaki haberleri alınca 11 Ağustosta Salzbourg'da Ribbentrop'la görüşüyor. Alman Dışişleri Bakanı Almanyanın bir harp istediğini ona açıkça anlatıyor. Kont Ciano endişeleniyor, zira ona göre harp mevzî kalacaktır. İngiltere ve Fransanın savaşa müdahale etmeyecekleri yolundaki sözlere inanmaktadır. O halde Almanya büyük bir zafer kazanacaktır. Hatta harp umumileşse bile Rus tarafsızlığı elde edildikten sonra, savaş gene Alman zaferile sona erecektir.

Bu mülâkatın ertesi günü Kont Ciano Ribbentrop'la birlikte Obersalzberg'de Hitler'le görüşür. Ciano İtalyanın hazırlıksız oluşundan bahseder ve bir harpte kolayca vurulabileceğini anlatır. Beynelmîl bir konferansın toplanması fikrini imâ ederek Mussoli'nin böyle bir teşebbüse memnuniyetle önderlik yapacağını söyler. Yeni bir Munich'in tekrarlan-

masını kat'iyen istemeyen Hitler buna yanaşmaz. Esasen o da muharebenin mevzî kalacağına inanmakta, Batılıların, en sonunda, genel bir harpten kaçınacaklarını söylemektedir (s. 40). Fakat Hitler bu hususta bu derece kat'i bir kanaatte olmadığı halde Ciano'nun moralini yükseltmek için bu tarzda konuşmuştur. Hakikatte o, Batılıların bu defa gerilemeyeceklerini hesaba katmaktadır. Zaten plânını da bu hesaba dayanarak yapmıştır. Batılılar harbe müdahale etmeden önce Polonya tasfiye edilmelidir. Almanya Doğuda Polonyayı tasfiye etmeğe uğraşırken Batıdaki Alman tahkimatı İngiltere ve Fransanın müdahalelerine mani olacaktır.

Rusya ile Almanya arasında 19 - 20 Ağustos gecesi Berlin'de bir Ticaret Muahedesi imzalanır. Bir saldırmazlık paktının imzalanması da artık bir gün meselesidir. Molotof 19 Ağustosta Saldırmazlık Paktının taslağını Almanyanın Moskova büyükelçisi General Von Der Schulenburg'a vermiş ve bir hafta içinde imzalanabileceğini söylemiştir. Fakat Hitler, artık bu derece bekleyemeyecektir, sabırsızlık içindedir. Zira 26 Ağustosta Polonyaya taarruz edilecektir. Harp başlamadan önce Rus tarafsızlığı elde edilmiş olmalıdır.

Bu sebeple Hitler 20 Ağustosta Stalin'e bir mektup yollar ve Ribbentrop'u en geç 23 Ağustosta Moskova'da kabul etmesini ondan rica eder. Molotof'un taslağını kabul ettiğini bildirir. Hitler Stalin'in vereceği cevabı heyecan ve sabırsızlık içinde bekler, cevap gelince duvarları yumruklayarak "Dünyayı cebimde tutuyorum" diye haykırır (s. 47 - 48.)

Ribbentrop 23 Ağustosta öğleye doru Moskova'ya gider ve derhal Stalin ve Molotof'la müzakerelere başlar. Stalin şu isteği öne sürer: Rusya Baltıkta Libau ve Vindau limanlarına sahip olmalıdır. Ribbentrop Hitler'in muvafakatini almak için Almanyaya telefon eder. Hitler acele bir atlas getirterek Baltık haritasına bir göz atar. "Evet mutabıkım" diye cevap verir (s. 50).

Moskova müzakereleri tekrar başlar ve gece yarısına kadar sürer. İmza ile birlikte mer'iyete girecek olan muahede sabaha karşı Kremlin Sarayında imzalanır.

Saldırmazlık Paktı'nın müddetini Almanlar evvelce 25 sene olarak teklif etmiş, Ruslar ise 5 sene olmasını istedikleri halde muahede 10 yıllık bir müddet için yapılırdı (s. 50).

Rus - Alman anlaşmasına gizli bir protokol eklenmiş ve taraflar birbirlerine bir takım arazi vermişlerdir: İki devlet arasında Litvan-

ya'nın kuzey hududu sınır teşkil ediyor ve fakat Litvanya Alman nüfuz mintakası içinde kalyordu. Rusya, Finlandiya, Estonya, Letonya, Şarkî Polonya ve Besarabya'yı alıyor, Litvanya'nın Vilna üzerindeki hakları taraflarca kabul ediliyordu.

Bu gizli protokol'de Rus isteği üzerine bir tadilat yapılmış ve 28 Ağustos 1939 da imzalanan bir nota bu değişikliği kabul etmiştir.

3 — Polonyanın Ruslar Tarafından İşgali: Almanya - Polonya harbinin zuhurundan iki gün sonra Ribbentrop gizli protokol gereğince Kızıldunun Polonyaya girmesini Rusyadan istemiş ve Alman kıtalarının Rus mintakasına girmelerini önlemeyi buna sebep olarak göstermiştir. (s. 62).

Molotof bu Alman talebine 4 Eylülde cevap verdi: Vaktin henüz erken olduğunu, Alman kıtaları 23 Ağustos andlaşmasının hudutlarını geçecek olsalar dahi bu keyfiyetin önemsiz olacağını, zira bu meselenin aralarında halledilmiş olduğunu bildiriyordu.

Von Ribbentrop Rus ordularının bir an önce Polonyaya girmelerinde ısrar ediyordu. 9 Eylülde davetini yeniledi. Molotof bu defa birkaç gün içinde müdahale edileceğini vadetti ve fakat ertesi gün vaadini şu sebeplere dayanarak geri aldı: Askerî hazırlık henüz tamamlanmamıştır, bu hareketi siyaseten meşru göstermek lâzımdır.

Alman büyükelçisi Molotof nezdinde ısrar edince o, Sovyet hükümetinin Polonyaya ordu sokmak için bir fırsat yakalamak arzusunda olduğunu beyan etti. Kızıldoru Polonyanın tecezzi ettiği bir sırada işe müdahale edecek olursa Almanlar tarafından tehdit altında bulunan Ukraynalıları ve Beyaz Rusları korumak için harekete geçmiş olduğu ilân edilebilecek ve bu hal Sovyet Rusyayı mütearrız görünmekten koruyacaktı.

D. N. B. Ajansının 11 Eylüldeki tebliği Rusyada telâş uyandırdı. Zira askerî tebliğ harekâtın sona ermek üzere olduğunu ve mütarekenin her an imzalanabileceğini ilân ediyordu. O halde mütareke yapılacak olursa Sovyet Rusya müdahale için meşru görünen bir bahaneyi elinden kâçırılmış ve geç kalmış olacaktı. Ertesi gün Schulenburg mütarekenin henüz mevzu bahis olmadığını Moskova'ya bildirince Rusyanın telâşı zail oldu.

Molotof 14 Eylülde Alman büyükelçisine Rusyanın Polonya başkentinin düşmesine önem verdiğini söyledi ve bu sebeple Varşova'nın ne zaman alınabileceği hakkında Almanlardan doğru malûmat istedi. Rib-

bentrop Molotof'a, Polonya ordusunun pek yakında imha edileceğini ve Varşova'nın da birkaç gün içinde düşeceğini haber verdi. İşte bunun üzerine Ruslar Polonyaya asker sokmak için acele etmek lüzumunu duydular (s. 67).

Sovyetlerin Polonyayı arkadan vurması Almanyaya büyük bir yarardı. Bu, Polonyanın mukavemetini azalttığı gibi, bu ordunun güneye çekilmesi ve diğer taraftan bil'ahare müttelik cephelelerinde harbe istiraki imkânlarını da ortadan kaldırıyordu. Rus müdahalesi Polonya ordusundan hiç olmazsa, 200 - 300 bin kişinin demokrasiler safına geçmesini önlemiştir. Bu harekâta Rus telefâtı pek cüz'î idi. 737 ölü ve 1862 kişi de yaralı vardı. (s. 72).

4 — Ribbentrop'un Moskova'ya ikinci Ziyareti: 23 Ağustos gizli protokolünde taraflar Polonyayı nüfuz mıntıkalarına ayırmış iseler de bu memleketin kat'î statüsünü tetkik etmemişlerdi. "Müstakil bir Polonya devletinin muhafazası meselesi dostane bir surette" halledilecekti (s. 74).

Almanya daha ziyade küçük ve müstakil bir Polonyaya taraftardı. 19 Eylülde Molotof Alman büyükelçisine Polonya meselesinin kat'iyetle halledilmesi için müzakereler açılmasını söyledi ve Rus hükûmetinin, hassaten Stalin'in, eski görüş tarzını terkederek müstakil bir Polonyaya taraftar olmadıklarını, bu devleti 23 Ağustos protokolüne göre taksim etmelerini öne sürdü.

Ribbentrop, bu meselenin halledilmesi için Molotof'un Berlin'e gelmesini istiyordu. Fakat bunda muvaffak olamayınca bizzat kendisi 27 Eylülde ikinci defa olarak Moskova'ya gitti.

Bu görüşmelerde Stalin müstakil bir Polonyaya, velev küçük de olsa, kat'iyen taraftar değildi. Bunun Rusya ile Almanya arasında ihtilâf doğuracağını söylüyordu. Üstelik Litvanyayı da istiyordu. Ribbentrop ise yukarı San mıntakasında Almanya lehine bir tashih istemekte ısrar ediyor ve fakat Rus diktatörünün mukavemetini kıramıyordu. Fakat sonunda Stalin bir tavizde bulundu: Rusya, Almanyanın istediği petrol sahasının istihsali kadar petrolü bu devlete vermeye razı oldu ve aynı zamanda Litvanyanın güney - batı kısmı olan Suwalki'yi Almanyaya bıraktı.

Böylece Polonya hudutları meselesi hallediliyordu. Litvanya ve Suwalki hakkındaki müzakereler de 29 Eylülde imzalanan bir protokol ile bertaraf edildi. Bu gizli protokolde şu gizli noktalar da mevcut idi:

Taraflar sulhün kurulması yolunda müşterek bir demeçte bulunacaklar, iki memleket arasında geniş çapta müşterek bir iktisadî program hazırlanacak, Almanyanın Romanya, İran, Afganistan ve Uzakdoğu arasındaki mal mubadelesinde Rusya kendi demiryollarında kolaylık gösterecek, herbirinin işgal ettiği arazideki Sovyet ve Alman teb'aları mubadele edilecek, Polonya arazisinde her türlü harekete karşı taraflar müştereken davranacaklardı (s. 84).

5 — Rus - Alman İşbirliği : Bu anlaşma gereğince Hitler 6 Ekim 1939 da Dantzig'de söylediği nutukla Müttefiklere sulh teklif edince Rusya bu teklifi destekledi. Bütün Komünist Partilerini de bu yolda propagandaya sevketti.

Rusya Alman davasına artık iyiden iyiye hizmet ediyordu. İngiliz ablukasına karşı 25 Ekimden itibaren cephe aldılar ve 10 Aralık 1939 notasile İngiltereyi protesto ediyordu. Bu cümleden olmak üzere Molotof Amerikanın, harp malzemesi üzerindeki ambargoyu kaldırmasını da tenkit etti.

Rus - Alman işbirliği iktisadî, askeri ve siyasî sahalarda görülüyordu. Şimdiye kadar Munich emrivakiini tanımamış olan Rusya 16 Eylül 1939 da Slovakıyı resmen tanımış ve Çekoslovakıyanın Moskovadaki elçisine yol vermişti.

Almanya Norvece taarruz ettiği zaman Molotof Schulenburg'a "Tam bir muvaffakiyet" temenni ediyor ve Rus basını bu işde Almanyanın haklı olduğunu ispata koyuluyordu.

Rusyanın siyasî sahada Almanyaya yaptığı hizmetlerden biri de Türkiyenin Batı Devletlerine bağlanmasını önlemek için bu devlet üzerinde yaptığı baskı idi. Molotof Polonya - Almanya harbinin daha ikinci gününde, 2 Eylül 1939 da, Alman büyükelçisine "Türkiyenin daimi tarafsızlığını elde etmek üzere Rusyanın harekete geçmeğe hazır olduğunu" bildiriyordu. (s. 101). Bu suretle Türkiyeyi Batının ittifakından uzaklaştırmağa çalışan Almanya Rus yardımından büyük ölçüde istifade edecekti.

1940 Moskova'da Alman iktisadî heyetine başkanlık eden büyükelçi von Ritter 24 Ekimde, Türkiyenin Almanya aleyhinde bir durum almasına Rusyanın müsaade etmeyeceğini Berlin'e temin ediyordu. Pravda gazetesi 25 Nisan 1940 tarihli nüshasında İngiliz ve Fransızların Türkiyede, bu memleketin Almanyaya müteveccih iktisadî ve askerî bir silâh sahası olması yolundaki oyunlarını takbih ediyordu.

Almanya ise bütün bu yardımlar karşılığında Rusyanın Finlandiya-

ya karşı harekete geçmesine göz yummuştu. Rusya ile Finlandiya arasında zuhur eden ihtilâfın ilk günlerinden itibaren Alman hariciyesi Helsinki'deki mümessiline, Fin - Rus ihtilâfında Almanyanın kat'iyen araya girecek durumda olmadığını bildirmişti. (s. 102).

Filhakika Almanya 23 Ağustos Antlaşması ile Finlandiyayı Rus muntakasına bırakmıştı, fakat Alman hükûmeti şüphe yok ki, bunu ileri süremeyecekti. Şimdi başka bir sebep icad etmek lâzım geliyordu. Bu maksatla yabancı memleketlerdeki Alman mümessillerine şu yolda talimat gönderildi: Finlandiya Almanya ile bir ademi tecavüz paktının reddederek İngiltereye sempati göstermiştir. Rusya Baltığın ve Leningrad'ın müdafaasını düşünmekte haklıdır.

İskandinav devletleri Finlândiyayı tutmak için harekete geçmeğe hazırlanınca Berlin bu devletlere ihtarda bulundu.

Almanya bu meselede Rusyaya yardım etmekle beraber hakikatte iki yüzlü bir siyaset güdüyordu: Finlândiyanın Roma'daki Elçisi, Kont Ciano'ya Almanyanın Polonya'dan iğtinam etmiş olduğu silâhlardan kendilerine verdiğini söylemişti (s. 103). Fakat Finlândiyaya yapılan bu yardıma Alman Genelkurmayı aleyhtardı. Bu sebeple Almanya kendisine verilen silâhların Finlândiyaya verilmiyeceğine dair İsveç'ten yazılı teminat istemişti. Hattâ önce Finlândiyanın İtalya'ya sipariş etmiş olduğu birkaç uçacağı Almanya müsadere etmişti.

Rusya'nın Almanya'ya yaptığı en büyük yardım askerî olup Hitler ordularının gerilerini emniyet altında tutması idi. Eğer Rus tarafsızlığı olmasaydı Hitler, batıda taarruz ederken Şark hudutlarında, hiç olmazsa, 50 tümen kadar asker tutmak zorunda kalacaktı (s. 105 - 106). Halbuki Fransa muharebeleri sırasında Almanya Şark hudutlarını hemen hemen boş bırakmıştı. General General Keitel'in söylediğine göre Şarkî Prusya ve Karpatlarda ancak yedi tümen asker vardı.

O halde Stalin Fransa'nın sukutunda belli başlı âmil olmuştu. Rusya 1940 Eylülüne kadar Mourmansk üssünden Almanların faydalanmalarına dahi müsaade etmişti.

Rusya'nın Almanya'ya yaptığı büyük hizmetlerden biri de, bütün dünya komünistlerini harp aleyhtarı faaliyete sevk etmiş olması idi. Garip bir tecelli eseri olarak Enternasyonal Almanya'ya hizmet ediyordu. Gerçi harp genel olarak takbih edilmekte idi ve bu bakımdan bu propaganda İngiltere ve Fransa için olduğu kadar Almanya için de zararlı olmak lâzımdı; fakat harp aleyhtarlığı propagandası hakikatte demokrat memleketlerde tahribat yapacaktı. Zira komünist faaliyeti Almanya'da çoktanberi durdurulmuştu. Bu memlekette komünist muhalefeti diye

bir şey mevcut değildi. Batı memleketlerindeki komünist partileri ise Rusya'nın emrini ifa ederek kendi hükümetlerine zorluk çıkarıyorlardı. Bunun tahripkâr tesirleri en ziyade Fransa'da gözükmişti.

Rusya'nın Almanyaya iktisadî yardımı ise sonsuzdu. Almanya, İngiliz ablukasının tesirlerinden bu sayede korunuyordu. Rusya 28 Eylül 1939 iktisadî anlaşmasından sonra Almanya'ya bir yıl zarfında 800 milyon mark değerinde yardımda bulunmuştu (s. 124).

6 — Almanya'nın İngiltere ile Anlaşma Teşebbüsleri: Polonya muharebesinden ve sulh tekliflerinin akim kalmasında sonra Hitler Batıda taarruza hazırlanmıştı. Harp plânı 1939 Ekiminin sonunda hazırdu. Hitler bu plânda, General Manstein'in telkini ile, mühim bir değişiklik yapmış ve başlıca gayreti Meuse ve Sedan üzerine tevcih etmişti (s. 128).

Polonyanın sukutundan sonra İngiltere ile anlaşmak Hitler'in sabit bir fikri idi. Ona göre harbi kısa kesmenin yolu bu idi. Fransa çöktükten sonra İngilterenin de barışa yanaşacağını ümit ediyordu. Hitler bu sebeple 19 Temmuz 1940 da Raystag'da galip bir eda ile konuşmuş olmasına rağmen müzakerelere hazır olduğunu da anlatmıştı. İngiltereyi sulha yanaştırmak istiyen Hitler bir yandan Avrupada harbin artık kazanılmış olduğunu ilân ederken diğer yandan İngiltereyi kızdırmaktan da çekiniyordu. O, bu düşünce ile Fransa'nın tamamını işgal etmediği gibi İspanya yoluyla Cebelüttarik'a ve Fas'a inmemiştir (s. 129).

Halbuki 1940 yazında İspanya ve Fas'a yürümek kolay görünüyordu. Franco'nun muvafakati alınabilir ve belki işbirliği de temin edilebilirdi. Franco 14 Haziran 1940 da Tanca'yı işgal etmiş ve siyasetinin ne yolda olduğunu açıklamıştı. Hattâ İspanya Hükümeti bazı şartlar altında harbe girmeğe hazır olduğunu da bildiriyordu. (s. 129 - 130). Böyle olmakla beraber Hitler, İngiltere'yi sulha yanaştırmak ümidi ile bu yolda kat'i bir adım atmadı. Hitler, Mussolini ile 18 Haziran 1940 da Munich'de Fransız mütareke şartlarını tesbit ederken İngiliz İmparatorluğunu yıkmanın doğru olmayacağını ve bu imparatorluğu "Dünya muvazenesinin esası bir faktörü olarak telâkki ettiğini" söylemişti (s. 130).

7 — Fransa'nın sukutu ve Rus - Alman münasebetleri: Fransa'nın tesliminden iki gün sonra Molotof Alman Büyük Elçisini çağırarak Almanyaya'nın batıdaki zaferlerinden ötürü onu tebrik ediyordu. Aynı zamanda Rusya'nın Baltık devletlerini yola getirmek için aldığı tedbirleri bildiriyordu. Almanya buna ses çıkarmadı.

Fakat Fransa'nın sukutundan sonra Hitlerin Staline artık fazlaca ihtiyacı kalmamıştı. Zira batı muharebeleri karada sona ermişti. Ayrıca

Fransa'nın sukutu ile Hitlerin gücü de artmış, yeni iktisadî kaynaklar ve yeni yeni üsler ele geçirmişti. Hitler böylece 1939 a nazaran şimdi geniş bir hareket serbestisine sahip bulunuyordu. Her memlekette Rusların ve Almanların hudutlarda tahşidat yaptıkları yolunda rivayetler dolaşıyordu. Fakat Hitler "Rusya her ne kadar bizim büyük başarılarımızı yaşlı gözlerle seyrediyor ise de Almanya ile harp etmek niyetinde olmadığını" söylüyordu (s. 134).

Bununla beraber Nurenbergde anlaşıldığına göre Rusya ile bir hesaplama fikri Hitlerde Fransa muharebeleri sırasında belirmişti. O zaman bundan General Jodl'a bahsetmiş ve gene bu fikrini 28 Temmuz 1940 da Alman Genelkurmayına açmıştır. Generaller 1940 sonbaharında Rusya'ya taarruz fikrinden Hitleri caydırmışlar, zira henüz hiçbir şeyin, hazır olmadığını söylemişlerdir. Hitler 1940 Ağustosundan itibaren, müteakip senenin ilkbaharında yapılacak taarruz için ilk direktifleri vermeğe ve yine bu sırada batıdaki kıtaları şarka çekmeğe başlamıştı.

Rusya'nın 1940 Temmuzunda Besarabya' yerleşmesi gerek Berlin ve gerek Roma'da endişe uyandırdı. Stalin, Almanya ile yaptığı gizli protokolün Rusya'ya tanıdığı kazançları elde etmek için Fransa'nın sukutundan az sonra hemen harekete geçmiş, Besarabya'ya yerleştikten başka Baltık memleketlerini de ilhak etmiştir. Bunlar aynı zamanda Rusya'nın endişelerini belirten hâdiselerdir. Rusya batıda serbest kalmış olan Almanya'dan korkuyordu. Temmuzda çalışma saatinin 7 den 8 e çıkarılmış olması bunun diğer bir delili idi.

Rusya bu türlü tedbirleri almakla beraber Almanya aleyhine harekete geçmiye katiyen niyetli değildi. İngiltere'nin Moskova Büyük Elçisi Sir Stafford Cripps'in 10 Temmuz 1940 da Stalin nezdinde Rusya'yı Almanya aleyhine çevirmek yolundaki teşebbüsü akim kalmıştı. İngiliz Büyük Elçisi Hitlerin Avrupa egemonyası peşinde koştuğunu ve bunun gerek Rusya ve gerek İngiltere için büyük bir tehlike olduğunu, binaenaleyh her iki memleketin müşterek bir siyaset gütmeleri lâzım geldiğini söylemiş ve bu şartlarla İngiltere'nin "Rusya'nın Boğazlardaki haklarını ve Balkanlardaki nâzım rolünü tanımağa hazır olduğunu" bildirmişti (s. 137).

Stalin İngiltere'nin bu teşebbüsüne hiç aldırmadı. Nazi devlet adamlarını tanıdığını, onların Avrupa egemonyasının peşinde koşmadıklarını, Alman başarılarının Sovyet Rusya'yı tehdit ettiğine inanmadığını söylemiştir (s. 137). Rus - Alman anlaşmasının her iki memleketin esaslı menfaatleri üzerine bina edildiğini anlattı ve Molotofa, İngiliz Büyük Elçisiyle yaptığı görüşmenin bir hülâsasını Alman Büyük Elçisine bildirmesini em-

retti (s. 137). Stalin, Almanya'yı şüphelendirmek ve kızdırmaktan çekiniyordu.

8 — Almanya'nın İngiltere'ye taarruzu: Hitler 10 Temmuz 1940 da generallerine "Mademki İngiltere sulha yanaşmıyor, ona karşı bir ihraç ameliyesi hazırlamağa ve icabında bunu tatbika karar verdim" diyordu (s. 137). Alman Führeri aynı gün bu kararını uzun bir mektupla Mussolini'ye bildirdi.

İngiltere'ye ihraç Ağustos ayının ortaları için düşünülmüştü. İlk hareket İngiliz havalarda 11 Ağustosta vukubuldu. İhraç kuvvetleri Ağustosun ikinci yarısında Cherbourg ile Hollanda arasında yığılmıştı.

Almanya, İngiltere'ye asker çıkarır çıkarmaz İtalyan orduları da Mısır'da taarruza geçmişlerdi. Musolini 19 Ağustos 1940 da General Graziani'ye bir tel yollayarak "Alman kuvvetleri İngiltere'ye ayak basar basmaz" Mısır'da taarruza geçmesini emretti (s. 138).

İngiltere'ye ihracın esaslı şartı havalarda tam bir üstünlük elde etmektir. Hitler bunda muvaffak olmadığı için karaya asker çıkarılamadı. O, İngiltere'de hava üstünlüğünün elde edilemeyeceği hakkında ilk endişeyi Ağustosun sonunda duymuştu.

9 — Büyük Britanya muharebesinin şarkta tepkileri: Hitler İngiltere muharebesini kaybedince Rusya'ya karşı bir savaşın ilk müsbet tedbirlerini almağa başladı. General Paulus 1940 Eylülünün başında Genelkurmay'a çağırıldığı vakit Rusya'ya karşı harp plânının taslağı mevcuttu ve bu general o taslak üzerinde çalışacaktı. Alman askerinin şarkta takviye edilmesi Ekimin sonunda ikmal edilmek üzere emirler verilmişti. Fakat Rusya'ya bir taarruz hazırlandığı yolunda bu devlet endişeye düşürülmemeli idi. Ancak Almanya'nın Balkanlardaki menfaatlerini her istediği anda müdafaaya kadir olduğu da anlatılmalı idi. Alman ajanları kuzeyde az ve Balkanlarda, şarkta daha çok kuvvete sahip olduğu yolunda faaliyette bulunacak ve Rusya'yı Balkanlarda uslu durmağa icbar edeceklerdi. Almanya bu sayede vaktinden evvel açılacak bir harpten kurtulacak. Fakat şu noktayı unutmamak lâzımdır ki şark harbi Hitlerin kafasında İngiltere'yi yıkmak için endirekt bir harpten ibaretti. Bu konuda o da Napolyon gibi düşünüyordu. İngiltere'ye doğrudan doğruya bir taarruz yerine endirekt bir taarruz tevcih edilmişti. Rusya yıkılınca İngiltere mutlaka bir surette tecrit edilmiş olacaktı (S. 143).

Hitlerin İngiltere'yi tecrit etmek için başvurduğu tedbirlerden biri de 27 Eylül 1940 da Üçlü Paktı imzalaması olmuştur. Gene bu maksat uğrunda az sonra General Franco ve Mareşal Pétain ile görüşmeler yaptı.

10 — Balkan hâdiseleri ve Rus - Alman münasebetleri: Hitler 1940 yazındaki zaferlerinden sonra Rusya'nın yeni taleplerine karşı mukave-met etmeğe kararlı idi. 1939 anlaşmasına sadık kalsa bile Rusya'ya daha fazlasını vermiyecekti.

Besarabya meselesi iki devletin münasebetlerini bozan hâdiselerden biri idi. Filhakika Hitler Moskova anlaşması ile bu araziyi Rusya'ya ta-nımıştı. Bükreş'teki Alman Büyükelçisi 4 Aralık 1939 da ve 22 Mayıs 1940 da Rus istekleri karşısında Romen Hükûmetine mütavaat tavsiye etmiş ve Almanya'nın bu sahada Romanya'ya hiçbir yardımda bulunmı-yacağını söylemişti. Büyükelçi sözlerine "Hitlerin, Stalinin kendisine yap-mış olduğu büyük hizmeti unutacak bir adam olmadığını da" ilâve etmiş-ti (S. 147).

Molotof 23 Haziran 1940 da Alman Büyükelçisini, Rusya'nın Besa-rabya için Rumen Hükûmetini tazyik edeceğinden haberdar etti. Aynı zamanda Beserabya'dan başka Bukovina'nın da isteneceğini bildirdi. Al-manya, Beserabya hakkında bir itiraz ileri sürmedi. Fakat Rus istekleri-nin Bukovinaya teşmilini istemiyordu. Zira bu arazi Moskova anlaşma-sında Rusya'ya bırakılmamıştı.

Rusya, Almanya'nın itirazı karşısında sadece Kuzey Bukovina ile iktifa etmek zorunda kaldı. Rusya, Almanya'nın muvafakatini aldıktan sonra Romanya'ya bir ültimatom yollamış ve fakat bu mesele Rus-Alman münasebetlerini soğutmuştu.

Hitler 1939 da Rus tarafsızlığını temin etmek ve tek cephe üzerinde harbi mümkün kılmak için bu devlete büyük tavizlerde bulunmuştu. Fa-kat bu tavizatın önemini o zaman gereği gibi idrak edememişti. Saniyen Rusya'nın, bu isteklerini derhal tahakkuk ettireceğine de ihtimal vermi-yordu.

Fakat Baltık memleketlerinin işgali ve hususiyle bu yerlerin bolşe-vikleştirilmesi Hitleri endişeye düşürdü. Rusya şimdi Beserabya'yı ala-cağını Almanya'ya bildirince Hitler Ribbentrop'a, Moskovadaki gizli pro-tokolün bu araziye hakikaten Rusya'ya bırakıp bırakmadığını sordu.

Ribbentrop, Hitlerle protokolü gösterdi ve kendisinin verdiği talima-ta uygun olduğunu söyledi. Filhakika Alman Hariciye Nazırı, Moskova-ya hareket derken Hitler, ona verdiği talimatta, icabederse, daha ileri git-mesini bile emretmiş ve Almanya'nın, zaruret elverirse, İstanbul'a ve Boğazlara kadar güney doğu Avrupa'da alâkasızlığının beyanına onu me-zun kıldığı halde bu son mesele Moskova'da münakaşa edilmemişti. Rib-bentrop şimdi bunları Hitlerle anlatıyordu. Bu itibarla işler Alman dik-tatörünün talimatına uygun cereyan etmişti. Böyle olmakla beraber Hit-

ler Rusya'ya karşı derin bir gayz duyuyordu. Zirat Rusya "haklarını" elde etmek için pek azimkâr davranıyor ve bu çetin irade şimdi Hitleri sınırlendiriyordu.

Almanya - Rusya münasebetleri, Almanya ve İtalya'nın Romanya'ya garanti vermek sebebiyle bir kat daha gerginleşti. Zira 30 Ağustos 1940 tarihli Viyana hakem kararı Romanya'nın Macaristanla ve Bulgaristanla olan ihtilâflarını halletmişti. Bu iki devletin Romanya'dan artık bir istekleri yoktu. O halde bu devlete verilen garanti kime karşı idi? Beserab-ya ile iktifa etmemiş olan Rusya'ya karşı değil miydi? Rusya, işte bu sebeple Romanya'ya verilen garanti üzerinde Almanya ile uzun süren müzakereler açmıştı.

Rusya, Almanya'nın Balkanlardaki iktisadî alâkasını tanımakla beraber onun burada siyasî nüfuz kurmasına karşı son derece hassastı. Rusya, Bulgaristanla fazla uğraşıyor ve fakat karşılıklı bir yardım paktı imzalamak yolundaki tekliflerini bu devlet reddediyordu.

Tuna meselesi de Rusya ile Almanya'nın arasını açıyordu, Almanya Tuna konferansına Rusya'yı davet etmemiş, Rusya bunu protesto etmişti.

11 — İtalya - Rusya münasebetleri ve Almanya: Mussolini de Rusya gibi, Almanya'nın şark hâkimiyeti karşısında endişe duyuyordu. Bu gizli menfaat iştiraki iki devleti birbirine yaklaştırmış, Molotof, İtalya ile bir anlaşma teminine gayret sarfediyordu. Bu maksatla İtalya'nın Moskova Büyükelçisi M. Rosso'yı 25 Haziran 1940 da davet ederek iki devletin Tuna, Balkanlar ve Boğazlar meseleleri üzerinde şimdiden anlaşmalarını lüzumunu bildirdi.

Rusya ile bir anlaşma fikri Mussolini'ye pek cazip geliyordu. İtalyan diktatörü bundan Kont Ciano'ya bahsetti ve hattâ Litvinof'un 1933 de Roma'ya yaptığı ziyareti iade için onu Moskova'ya göndermeyi düşünüyordu.

Fakat Almanya, Rusya ile İtalya arasında müzakerelerin cereyanından haberdar olur olmaz İtalyan Hükûmetine bir nota yolladı: "Mihverin Macaristan, Romanya ve Bulgaristanı müzakere yoluna soktuğu bir sırada Rusya'nın, her ne suretle olursa olsun, bu meselelere karıştırılmasının Mihverin menfaatine uygun olmadığı" söyleniyordu. Ribbentrop bu notada "Boğazlar meselesinin muallâkta tutulmasının müreccah olduğunu" da ilâve etmişti (S. 159).

İşte Almanya'nın bu ihtarı üzerine İtalya - Rusya görüşmeleri akim kaldı. Alman müdahalesi işi bir hamlede halletmişti.

12 — Rus - Alman münasebetleri ve Finlândiya: Almanya, Moskova anlaşmasıyla Finlândiya'yı Rusya'ya tanımıştı. Fakat Alman gemilerinin Fin körfezinde bulunmaları Molotof'u daima meşgul ediyordu. Tarafların münasebetleri bir Rus harbinde dostane kalmakla beraber Fransa'nın sukutundan sonra ve bilhassa Beserabya'nın ilhakından itibaren Hitler Rusya'nın Finlândiya'ya taarruz edeceğinden endişe duymuştu ve buna karşı tedbirlerini almıştı.

Almanya'nın Finlândiya ile, Alman askerinin ve harp malzemesinin Fin arazisinden Kirkez istikametine geçmesine müsaade eden anlaşmayı imzalamadan ancak bir gün önce Rusya haberdar edilmişti.

Bu muahede Rusya'yı fazlaca endişeye düşürüyordu. Zira Almanya buna benzer bir anlaşmayı da isterse yapmıştı. Ruslar bu muahede hakkında malûmat elde etmeğe çok önem veriyorlardı. Fakat Almanya Rusya'nın bu yoldaki isteklerini kale almadı.

13 — Hitler ve Franko: Franko İspanya harekâtına müsaade etmek için Fas ve Oran'ın kendisine verilmesini istemişti. Hitler buna yanaşmıyordu. Zira Fransız Kuzey Afrikasını isyana sevk etmek gibi bir tehlike melhuzdu. Saniyen Fas'ın münhasıran İspanya'ya geçmesine de razı değildi, Hitler Alman ticareti için Fas sahillerinde ve bilhassa Kazablanka ve Agadir'de bir istinat noktası elde etmek istiyordu.

İspanya'nın Mihver tarafından harbe müdahalesi Kuzey Afrika'nın De Gaulle'e iltihakını temin edeceği gibi İngiltere'nin Kanarya adalarına yerleşmesini de intaç edebilirdi.

Hitler'le Franco'nun 23 Ekim 1940 da Hendaye'de yaptıkları görüşme işte bu türlü sebeplerle bir netice vermedi.

14 — İtalyan - Yunan harbi ve Hitler: Hitler Balkanlarda hiç olmazsa, 1941 baharına kadar bir harekâta taraftar değildi. Bilhassa Rumen petrolünün bir taarruzdan masun kalmasını istiyordu. O, Macaristandan geçme müsaadesini aldıktan sonra 1940 Eylülünde bir askerî heyeti Romanya'ya yolladı. Bu, İngiltere'ye karşı olduğu kadar Rusya'ya da müteveccihti. Alman askerî heyetinin arkasından, 11 Ekim 1940 da, Alman kıtaları da Romanya'ya girdi.

Almanya bundan Rusya'yı ancak bir gün önce haberdar etmişti. Rusya son derece sinirleniyor, Mussolini de kızılıyordu. İtalyan diktatörü işte bu dakikadan itibaren, Kont Ciano'nun tazyiklerine de uyarak, Yunanistanla karşı harbe karar verdi (S. 164).

Mussolini, Hitler'in, Yunanistan'ın işgal edildiği haberini ancak ga-

zetelerden öğrenmesini istiyordu. O, Balkan muvazenesinin bu sayede iade edilebileceğine inanıyordu.

Hitler, Mussolini'nin Yunanistana taarruza hazırlandığını öğrenince bunu önlemeğe çalıştı. Alelacele Floransa'ya koştı. Fakat iki diktatör 28 Ekimde görüştikleri bir sırada İtalya - Yunan savaşı fiilen başlamış ve Hitler geç kalmıştı.

Hitler Mussolini'ye son derece kızılıyordu. Zira Yunan harbi Yugoslavya ile müşkülât çıkarabilirdi. Halbuki o, bu devleti yola getirmek üzereydi. Alman askerleri Yunan taarruzu için "vahim bir stratejik budalalık" diyorlardı.

15 — Üçlü Pakt: Almanya'nın Japonya ve İtalya ile 27 Eylül 1940 da imzaladığı muahede birinci derecede İngiltere'yi izole etmek amacını güdüyordu. Bu muahede Avrupa ve Afrika'da yeni nizamın Mihver devletleri tarafından, Uzak Doğudaki yeni nizamın da Japonya tarafından kurulacağını ilân etmişti.

Almanya İtalya'yı, bu fikre kazanmak için 19 Eylülde Ribbentrop'u Romaya yollamıştı. Alman Hariciye Nazırı Mussolini ile yaptığı görüşmede Rusya'nın batı demokrasilerinin kolları arasına düşmeyeceğinden bahsetti. "Stalin zeki bir devlet adamıdır. Rusya'nın kanını İngiltere ve Fransa hesabına dökmeğe razı olmaz" diyordu (S. 168). Stalin eğer böyle bir şey yapacak olursa Hitlerin her ihtimale karşı tedbirlerini almış olduğunu da anlatıyor ve bu noktada müsterih olmasını Mussolini'ye bildiriyordu.

Üçlü pakt aynı zamanda Rusya'yı düşündürmeli ve eğer onun bir taarruz niyeti varsa bundan vazgeçirmeli idi. Rusya, Siberya tarafından Japon taarruzuna uğramak endişesiyle uslu duracaktı.

Böyle olmakla beraber Üçlü Pakt her şeyden önce İngiltere'ye müteveccihli. Rusya eğer Üçlü Pakt Devletleriyle işbirliği yapmağa razı olursa ona verilecek geniş araziler gene mevcuttu. Üçlü Pakt Rusları bu yola getirmek için yapılmış ve Ribbentrop bu görüşünü Nurenberg'de izah etmişti (S. 169).

16 — Molotof'un Berlin görüşmeleri: Rus - Alman münasebetleri yukarıda izah edilen sebeplerle gerginleşmiş bulunuyordu. Üçlü Pakt imzalandıktan sonra Almanya, Rusya ile münasebetlerini düzeltmeye ve onunla daha sıkı bir işbirliği teminine gayret etti.

Ribbentrop 13 Ekim 1940 da Staline çok uzun bir mektup yazarak Rusya'nın Üçlü Pakt Devletleriyle karşılıklı münasebetlerini tanzim etmek için Molotof'u Berlin'e davet etti. Stalin razı oldu.

Molotof 12 Kasım'da Berlin'e geldi. İlk görüşmeyi Ribbentrop'la yaptı. Sonra iki defa Hitler'le ve bir daha Ribbentrop'la görüştü.

Ribbentrop - Molotof görüşmesinde üç mesele üzerinde duruldu: Rusya'nın Üçlü Pakta katılması, âkit devletler arasında nüfuz mntakalarının tahdidini, Montrö Boğazlar Mukavelenamesinin tâdili.

Dünya taksiminde Rusya'ya Arap Denizleri ve Basra körfezi istikametine müteveccih Güneybatı Asya verilecekti. Bu, Ribbentrop'un teklifi idi. Asıl amaç Sovyet Rusya'yı Üçlü Pakta almaktı.

Hitler - Molotof görüşmesinde Hitler aynı şeyi temine çalıştı. Uzun ve parlak sözlerle muhatabının gözlerini kamaştırmağa gayret etti ise de, muvaffak olamadı. Hitler, Molotofu daima Hind Okyanusuna, Asya'ya doğru çevirmeğe cehdetmiş ve fakat belki ısrar ve inatla muttasıl Avrupa'ya doğru dönmüştü. Rusya'nın Asya'ya çevrilmesi İngiliz - Rus münasebetlerini bozacaktı. Halbuki bu devletin Avrupa ve Balkanlarla meşgul olması Rus - Alman münasebetlerini tesadüm halinde tutacaktı.

Hitlerin bütün gayretlerine rağmen Molotof Avrupa ve Balkan meselelerine karşı çok büyük bir alâka duyduğunu ısrarla açıkladı. Alman diktatörünün pek cazip sözlerine Sovyet devlet adamı önem vermiyordu. Bu hal Hitleri fazlaca kızdırmıştı. Bu sebepledir ki o, Molotof hakkında "bu adam bir diplomat değil, bir riyaziye profesörüdür" demişti (S. 175). Molotof fazla söz söylemeden kafasındaki meseleleri inat ve ısrarla müdafaa ediyordu. Hitler Molotof'a daima istikbalden bahsetmiş, Molotof ise onun bu vadideki sözlerini senet ittihaz etmekle beraber hassaten hali hazıra önem vermişti. Rus diplomatı muhatabına müspet ve vazih sualler soruyordu. Hitler, İngiliz İmparatorluğunun taksim edileceğinden bahsederken beriki bu taksimden önce Avrupa'da halledilmesi lâzımgelen meselelerin mevcut olduğunu söylüyordu. Almanya'nın Romanya'ya verdiği garantiyi bahis mevzuu ediyor, Rusya'nın Bulgaristan'la bir yarıdışma paktı yapmak istediğini ehemmiyetle ve defalarla öne sürüyor, Finlândiya'dan Alman askerinin çekilmesini istiyordu. Boğazlarda Rus üslerinin bulunmasına önem veriyordu.

Hitler-Molotof görüşmelerinde Hitler, Rusya ile bir anlaşmanın artık imkânsız olduğu kanaatine varmıştı. Molotofu yola getirmek için Ribbentrop ona bir akşam ziyafeti verdikten sonra, son bir defa bütün gayretini harcadı ve mülâkat gece yarısına kadar sürdü.

Molotof Moskova'ya döndükten sonra 25 Kasım'da, Rusya'nın Üçlü Pakta katılmak için öne sürdüğü şartları Alman Büyükelçisine bildirdi: a - İran körfezine doğru Bakû ve Batum'un güneyindeki saha Sovyet

emellerinin sıklet merkezi olarak kabul edilmelidir. b - Rusya Boğazlar-da kara ve deniz üsleri kurmalıdır. Türkiye, Dörtlü Pakta iltihaka davet edilmelidir. Kabul ederse toprak bütünlüğü Almanya, İtalya ve Rusya tarafından temin edilmeli, reddederse üç devlet menfaatlerini kollamak için zarurî olan tedbirleri almalıdır. c - Almanya, Finlândiya'dan askerlerini derhal çekmeyi taahhüt etmelidir. d - Japonya Sahalin adasının kuzeyindeki petrol ve kömür imtiyazlarından vazgeçmelidir. e - Bulgaristanın Sovyet hudutlarının emniyet mıntakası içinde bulunduğu kabul edilmeli ve Rusya ile bu devlet arasında karşılıklı bir yardım paktının yapılmasına rıza gösterilmelidir.

Almanya, Rusya'nın Üçlü Pakta katılmak için öne sürdüğü bu şartları kabule yanaşmadı. Hattâ Rusya'nın ısrarına rağmen bu tekliflere cevap bile vermedi.

17 — Rus - Alman Harbine Doğru: Hitler için Rusya ile harp artık sabit bir fikir haline gelmişti. Bahriye erkânı ve hususiyle Amiral Raeder İngiltere'ye karşı zafer kazanıldıktan sonra bu harbin açılmasına taraftarlık ediyorlardı. Hitler bu fikirleri kabule yanaşmıyor, Rusya'nın Balkanlardaki emellerine vâkıf olduktan sonra, her ne bahasına olursa olsun, karadaki bu son düşmanı bertaraf etmek istiyordu. İngiltere'nin ancak bu suretle barışa yanaşacağını umuyordu. Üçlü Pakt Amerika'nın harbe müdahalesini önlemek için bir tedbirdi. Rusya'ya gelince, onu da Alman ordusu yıkmalıydı. Almanya, İngiltere'nin Rusya'yı harbe tahrik etmesinden önce bu işi yapmalıydı.

Hitler, Rus harbi hakkındaki kararını 1940 Kasımı ile Aralığı arasında vermiş ve fakat bunu Mussolini'ye bildirmemişti. Taarruz tarihi 15 Mayıs 1941 idi. Bu tarihi Hitler'e General Halder teklif etmişti.

Hitler, Rus harbinin birkaç ay içinde sona ereceğine inanıyordu. Rusya yıkıldıktan sonra bütün gayret asıl düşman olan İngiltere'ye karşı tevcih edilecekti. Zira 1940 yılının sonbaharında İngiltere adalarına karşı yapılmış ve muvaffakiyetsizlikle neticelenmiş olan savlet, Almanya'nın İngiltere'yi mağlûp etmek için bütün kuvvetlerini bu cephede kullanmak zorunda olduğunu ispat etmişti. O, şark hudutlarını beklemek için kuvvetlerinin bir kısmını ayırmak mecburiyetinde kalmamalıydı. O halde şarkta süratli bir zafer bütün Alman vasıtalarının asıl düşman olan İngiltere'ye karşı çevrilmesini mümkün kılacaktı (S. 185).

Diğer taraftan İngiltere harbinin uzun süreceği anlaşılmıştı. Harp, Ribbentrop'a göre 1942 den önce sona eremeyecek ve belki daha da uzun sürecekti. Şu halde Almanya'nın, Rus iktisadî membalarına olan ihtiyacı mutlaklı.

Fakat Almanya, Rus iktisadî kaynaklarına şiddetle ihtiyaç gösterdiği halde Molotof'un 25 Kasım 1940 da yaptığı teklifleri neden kabul etmemiştir? Rusya ile yeni bir anlaşma Almanya'ya geniş iktisadî imtiyazlar temin edeceğinde şüphe yoktu. Böyle olduğu halde Almanya neden bir anlaşmaya yanaşmamıştı?

Yazara göre bu sorunun cevabını şurada aramak lâzımdır: İki ortanın 1939 daki mevki ve hülyalarına avdet etmelerine imkân yoktu. Her iki tarafın niyetleri Molotof'un Berlin görüşmeleri sırasında tamamiyle aydınlanmıştı. Rus diplomatı, Hitler'in kuzey ve Balkanlara doğru bir Rus genişlemesine müsaade etmeyeceğini anlıyordu. Hitler ise İngiltere ile savaş halinde iken Rusya'nın Finlândiya ve Bulgaristanı işgal ve Balkanlara yerleşmesinden endişe duymuştu. Bu ise Almanya'nın Ruslar tarafından geniş bir surette çevrilmesi mânasını taşıyordu. 1939 da uzlaşılabilir görünen menfaatler şimdi tezat haline girmiş ve taraflar birbirlerini iyice tanımışlardı (S. 186).

18 — Balkan harekâtı ve Rus - Alman münasebetleri: Rus devlet adamlarının Almanya ile savaş yapmağa niyetleri yoktu. Onların düşünceleri ve hesapları şarkta Japonya'nın, batıda da Amerika Birleşik Devletlerinin harbe müdahale edecekleri temeline dayanıyordu. Sovyet Rusya dünya savaşının sonuna kadar harp dışında kalmakta çok menfaatli idi.

Rusya Balkanlarda Almanya'ya sadece politik ve diplomatik vasıtalarla karşı koymağa çalışıyordu. 1940 yılının sonundan itibaren Balkan ve Tuna memleketlerindeki komünist partilerini bu yolda kullanıyordu. Komünistler Alman taraftarı görünen kendi hükümetlerine zorluk çıkarmağa memur edilmişlerdi.

Rusya Almanya'nın Balkanlara nüfuzunu protesto ediyor, hırçınlığını daima açığa vuruyordu. Fakat Stalin daha ileri gitmeye de niyetli değildi. Halbuki Hitler harbe karar vermiş bulunuyordu.

Molotof'un Berlin seyahatinin hemen akabinde Almanya Tuna ve Balkan memleketlerini Üçlü Pakt'a almak için gayret sarfediyor ve bu yolda başarı da gösteriyordu. Hitler 20 Kasım 1940 da Macar devlet adamıyla Viyana'da görüştü. Macaristanı Üçlü Pakta aldı. İki gün sonra General Antonescu Berlin'de Hitler'i ziyaret ediyordu. Romanya ertesi gün Üçlü Pakta girmişti. Alman diktatörü 28 Kasım da Yugoslav Hariçye Nazırı Markovitch'i Berchtesgaden'de kabul etti. Yugoslavya, hattâ harbe girmese bile, Mihver tarafına geçmeğe muvafakat ederse ganimetten hisse alacak, Selâniğe yerleşecekti. Bulgaristana da Şarkî Trakya vadolanıyordu (S. 187).

Rusya, Almanya'nın Balkanları hüküm ve nüfuzu altına almasından son derece endişe duyuyordu. Molotof 18 Kasım 1940 da Bulgaristanın Moskova Elçisi Stamenoff'u davet ederek ona "enerjik ve fakat dostane" bir tavırla şunları söyledi: Bulgaristan da Üçlü pakta katılacaktır mı? Bulgaristan'ın mukadderatı, tarihi vazifeleri itibariyle kuvvetli bir Bulgaristan arzu eden Sovyet Rusya'yı alâkadar eder. Sovyet hükümeti Bulgaristan'ın Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistana karşı olan emellerine kavuşması fikrindedir. Sovyet hükümeti Bulgaristan'a her türlü yardımı yapmağa hazırdır. Fakat Bulgar hükümeti kendisini Almanya ve İtalya'ya bağlayan bağların neler olduğunu bildirmelidir. Eğer bir garanti bahis konusu ise bu garanti Sovyet hükümeti tarafından verilecektir. (s. 188).

Rusya'nın gayretleri boşa çıktı. Bulgaristan Molotof'un Balkanlar hakkındaki niyetlerine vâkıf olmuştu. Rusların karşılıklı yardım paktı tekliflerini reddetti ve komşularına karşı olan emellerinin barışçı yollarla temin edileceğini bildirdi. Bulgar hükümeti, Rusya'nın teklif ettiği paktı imzalıyacak olursa bunun Türkiye'yi telâşlandıracağını da ilâve etti. (s. 189).

Almanya Bulgaristan'ı kendi tarafına almağa muvaffak oldu. Bulgar hükümeti 1 Mart 1941 de Üçlü Paktı imzaladı ve Alman askerini memleketine kabul etti. Rusya bu defa Bulgar hükümetini takbih ediyor ve ona ağır ihtarlarda bulunuyorlardı. (s. 191).

Hitler'in Balkan politikasında aksayan taraf Yugoslavya ile müttefiki İtalya'nın durumları idi. İtalyan orduları karada Yunanistan'a, denizde de İngiltere'ye karşı mağlûp düşmüşlerdi.

Yugoslavya'ya gelince hükümet 25 Mart 1941 de Üçlü Pakta iltihak etmiş ise de iki gün sonra vukubulan milli bir galeyan Yugoslav hükümetini devirmişti. Bu harekette Rus taraftarlarının rolü vardı.

Hitler Yugoslavya'daki darbeden fazlaca hiddetlenmişti ve derhal harp kararını veriyordu. Taarruz günü 6 Nisan olarak tesbit edildi. Stalin ziyadesiyle seviniyordu. Zira Alman harp makinesi Balkanlarda, bu dağlık arazide uğraşmak zorunda kalacak ve şimdilik Rusya üzerine yürüyecekti.

O halde Rus menfaatleri bakımından Yugoslavya uzun müddet düşmana mukavemet etmeliydi. Stalin bu devleti cesarete sevketmek için onunla 6 Nisanda bir Dostluk Paktı imzaladı. Fakat Rus diktatörü Almanya'ya karşı bitaraflığını ihlâl etmiş gözükmek istemediğinden muahede tarihi onun isteğile 5 Nisan olarak yazıldı. (s. 194).

Almanya 6 Nisan 1941 de bir taraftan Yugoslavya ve diğer yandan Yunanistan'a taarruz etmiş ve Marita harp plânını tatbik mevkiine koymuştu.

Almanya Balkan savaşlarını süratle tasfiye etti. Böyle olmakla beraber bu harekât Almanya'nın Şark seferini geciktirmişti. 15 Mayıs'ta açılacak olan Rus harbi şimdi 22 Hazirana atılıyordu.

19 — Rus - Alman Harbi ve Japonya : Rus - Alman münasebetleri gittikçe gerginleşmekte olduğu bir sırada Japon Dışişleri Bakanı Matsuo-oka 1941 Martının sonlarında Moskova'dan Berlin'e hareket ederken Rusya ile bir anlaşmanın yapılabileceği hakkında çok bedbin idi. Zira Moskova bir dostluk ve tarafsızlık paktının imzalanması için öne ağır şartlar sürmüştü.

Berlin'den tekrar Rus başkentine dönen Japon nazırı bedbinliğini yine muhafaza ediyordu. Molotof Sahalin'in kuzeyindeki maden imtiyazlarından Japonya'nın vazgeçmesinde ısrar etmekte idi. Matsuo-oka, elleri boş olarak, 13 Nisanda Tokyo'ya dönecekti.

Fakat Japon Hariciye Nazırı hareket edeceği günün sabahı Kremlin'e davet edildi. Stalin ona iki memleket arasında bir dostluk ve saldırmazlık muahedесinin derhal imzalanmasını ve Rusya'nın ileri sürmüş olduğu şartlardan vazgeçtiğini bildirdi. Bunun üzerine iki memleket arasında bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzalandı.

Hitler Japonya'nın Rusya'ya karşı harbe girmesini bu devletten istemiyordu. Zira Üçlü Paktın amacı İngiltere'yi izole etmektir. Japonya Rusya'ya karşı harbe girmeye davet olunursa bir müddet için Uzakdoğu'da harekete geçme imkânını bulamayacaktı. Hitler Japonya'nın Singapur'a taarruz etmesini istiyordu. Rusya ile olan savaşı yardıma ihtiyaç hissetmeden kendisinin yürüteceğine inanıyordu.

Böyle olmakla beraber Hitler'in Japonya'ya karşı siyaseti tereddütlü idi. Nitekim Ribbentrop 10 Temmuz 1941 de Tokyo'daki elçisini Japon hükûmetinden, Siberya'ya karşı derhal harekete geçmesini istemeye memur etmişti. (s. 204).

Rusya ve Almanya yaklaşan harp karşısında askerî ve siyasî hazırlıklarını hızla tamamlıyorlardı. Fakat Stalin bu harbiönlemek için elinden gelen her türlü gayreti sarfetmekten geri kalmıyordu. Rus diktatörü Hitler'e sevimli görünmek için her çareye başvuruyordu. Rus hükûmeti 3 Mayıs 1941 de Irak'da İngiltere'ye karşı harekete geçmiş olan Alman tarafı Raşid Ali hükûmetini tanıdı.

Stalin 6 Mayıs'ta Başbakanlığı kendi üzerine aldı. Berlin bunun mânasını güzelce anlıyordu: Stalin Alman dostluğuna ihanet etmiyeceğini

ilân etmek istemişti. Nitekim Moskova'daki bütün diplomatlar onun bu hareketini bu tarzda tefsir ediyorlardı.

Rus hükûmeti Almanya'ya dostluk göstermek için, Yugoslav elçisi Gavriloviç'i 7 Mayıs'ta Rusya'yı terke davet ediyordu. Bu muamele Belçika, Norveç ve Yunan elçilerine de tatbik edildi.

Fakat Stalin'in bu nümayişlerine Berlinin aldıracağı yoktu. Bir halde ki, bu son haberlerin Alman basınında neşrine bile müsaade etmemiştir. O halde Stalin'in bütün tavziatı boşa gidiyordu. Hitler harbe girmeye kat'i surette karar vermişti. Rusya'nın son dakikada gösterdiği bu dostluk nümayişleri tarihin mukadder olan seyrini değiştiremeyecekti.

Almanya'nın Moskova Büyükelçisi General Schulenburg 22 Haziran 1941 sabahı erkenden Kremlin'in yolunu tuttu. Büyükelçi, harbi önlemek için harcadığı bunca gayretlerin heba olduğunu bizzat gene kendisi Molotof'a bildirecek, Almanya'nın harp ilânı notasını okuyacaktı. Ribbentrop bu diplomatı, kendisinin son derece muhalif bulunduğu ağır bir vazifeyi ifaya memur etmişti.

Alman kıtalarının Sovyet hudutlarını tecavüz ettiği haberini alan Molotof sapsarı kesildi. Heyecanını belli etmek de istemiyordu. Büyükelçiye ancak şu suali sorabildi: "Bizim buna müstahak olduğumuza siz inanıyor musunuz?" (s. 214).

Prof. Rifki Salim BURÇAK

FİN D'UNE EUROPE (I)

1938 Nisanından 1939 Eylülüne kadar Fransa'nın Dış İşleri Bakanlığını ifa eden M. Georges Bonnet hatıratının ikinci kısmını teşkil eden bu isimdeki kitabımı 1948 yılı içinde yayınlamış bulunuyor. Défense de la Paix ismini taşıyan bütün hatıratının, "De Washington au Quai d'Orsay" isimli birinci kısmını, sabık Dış İşleri Bakanı, 1947 yılında neşretmişti.

Tahliline çalışacağımız ikinci kısım, muhtevi bulunduğu hâdiselere binaen, daha büyük bir önem taşımaktadır. Bu kitapta, Üçüncü Cumhuriyet Fransa'sının son Başbakanı Paul Reynaud'nun hatıratında yaptığı gibi, Fransa'nın İkinci Dünya Harbi başında mağlûbiyete uğramasında şu veya bu şekilde herhangi bir hata irtikâp eden münhasıran bir kısım şahsiyetlerle teksifî bir şekilde uğraşılmamış, Münih konferansından harbin patlayışı na kadar Avrupa'da cereyan eden olaylar ve bilhassa bunların Fransa'ya yakından ilgilendiren kısımları objektif bir zaviyeden esaslı bir şekilde incelemiştir. Yazarın güzel üslûbu da kitabın zevkle okunmasını temin etmektedir. Diğer taraftan yazar, içinde bulunup başlıca rolü oynadığı hâdiseler dolayısıyla kendisine karşı ileri sürülen ithamları da mukni delillerle cerhetmektedir.

1 — Yirmidört kısma ayrılan kita bın birinci kısmına, yazar, Munich konferansı hakkında bazı tahliller yaparak başlamaktadır.

Münich, şerefli bir mütarekenin temin ettiği yirmi senelik bir sükûn devresinin verdiği rehavetin tevlit ettiği bir zaaf politikasının neticesinde ister istemez kabul edilen pahalıya mal olmuş bir anlaşmadır. (s. 19). Böyle bir durum karşısında Fransa ayak direyemez miydi? Hayır, çünkü Bitaraflık Kanununa sıkı sıkıya bağlı olan Birleşik Amerika hiçbir yardım vaadetmiyordu. İngiltere ise, böyle bir şeye cesaret edemediği gibi, Fransa'ya pek cüz'î bir yardım yapabileceğini bildiriyordu. Rusya kuvvete müracaati teklif ediyor idiye de, Polonya ve Romanya'nın Rus askerine geçit vermemesi onu da hareketsiz kalmaya mecbur ediyordu. Kaldı ki, Polonya Rus askerinin, arazisinden geçmesine kuvvetle karşı koyacağını bildirdiği gibi, ayrıca Çekoslovakya'dan arazi talebinde bulunuyordu. Acaba bir Südetler meselesinden Almanya harbi göze alıyor muydu? İngiltere ve

Fransa'nın o zamanki elçilerinin müşahedeleri göstermiştir ki, Almanya harbe kat'i surette karar vermişti. Bu sebeptendir ki, Batı demokrasilerinin hazırlıksız durumunu gören Chamberlain, dışından tırnağına kadar silahlanmış olan Almanya karşısında uysal bir siyaset takip etmiştir. "Neville Chamberlain'in politikası harbi bir sene geciktirmiştir" (s. 22).

Bundan sonra Hitler, Batı demokrasilerinin endişe ve heyecanlarını teskin için bir yatıştırma politikası takip etmeğe başlıyor. 1 Ekim 1938 de İngiltere ile Almanya arasında bir deklârasyon imzalanıyor. Aynı mealde bir deklârasyon da, uzun denebilecek bir emekleme devresi sonunda, 6 Aralık 1938 de Fransa ile Almanya arasında ve Fransa namına Dışişleri Bakanını Georges Bonnet ve Üçüncü Rayh namına da yine Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop tarafından Paris'te imzalanıyor. İngiliz-Alman deklârasyonunun bir "hemsiresi" olan 6 Aralık deklârasyonu ile taraflar, hudutlarının mevcut durumunu kabul ediyorlar. Bu suretle Almanya Alzas - Loren üzerindeki bütün taleplerinden vazgeçiyor. Taraflar aralarındaki ihtilâfları barış yolu ile halledeceklerdir. Fransa'nın bu deklârasyonla Almanya'ya kabul ettirmek hususunda büyük gayret sarfettiği şey de, 1935 de Rusya ile imzalamış olduğu Pakt'dır. Deklârasyon bu Pakta hiçbir şekilde halel iras etmemektedir.

Bu deklârasyonun imzalanmasında şayanı dikkat olan bir cihet de, Fransa ile Almanya arasındaki gerginliğin ortadan kalkmasına İtalya'nın şiddetle muhalefet etmek istemesidir. Çünkü İtalya'nın Fransa'dan toprak istekleri vardır ve bunları Almanya'ya dayanarak tahakkuk ettirmek arzusundadır. Halbuki Fransız - Alman münasebetlerinin düzelmesi buna imkân vermeyecektir.

Yazar 6 Aralık deklârasyonu ile kendisinin Almanya'yı doğuda serbest bırakmayı vaadettiği hususundaki dedikodulara cevap vermektedir.

2 — İkinci kısımda yazar Fransa'nın çalışmak, silâhlanmak ve birleşmek zaruretlerinden bahsetmektedir. "Avrupa'nın istikbali 1938 senesi sonunda o kadar karanlık görünüyordu ki, bütün gayretlerimize rağmen yakın bir mücadeleden içtinap edemeyeceğimizden korkuyordum" diyor.

Petit - Parisien gazetesinin başmuharriri olan J. Elie Bois, Londra'da neşrettiği bir kitapta, Fransız - Alman deklârasyonunun imzasından iki gün sonra G. Bonnet ile yaptığı bir görüşmeye dair şöyle diyor: "Briand'ın Stresemann Almanyası ile anlaşmağa muvaffak olamadığı bir yerde siz Hitler Almanyası ile anlaşmağa muvaffak olamayacaksınız" ve devamla "M. Georges Bonnet bana Fransa'nın ıhtimal,ahlâkî vahim durumuna, hava kuvvetlerinin kifayetsizliğine, ordumuzun hazır olmadığına dair, burada

yazmağa hakkım olmayan sözler söyledi" diyerek "O halde ancak zaman kazanmak" lâzımgeldiği neticesini çıkarıyor. (s. 51).

6 Aralıktan sonra, Almanya ile Fransa arasında sulhün temin edildiğini zannetmenin saflık olacağını ve şahsen bunun tam aksine kani olduğunu söyleyen yazar, 16 Aralıkta, Senato komisyonu önünde yaptığı beyanatta, "Millî müdafaa ve silâhlanma için her zamankinden daha büyük gayretler sarfının iktiza ettiğini" bildiriyor. Başbakanla yapılan mülâkatlarda ve harice yollanan telgrafların sıklet merkezini bu husus teşkil ediyor. Fakat istikbale karşı koymak için sadece silâhlanmak kâfi gelmiyordu, haricin yardımına da ihtiyaç vardı. "Sulh korunmadığı takdirde, mücadeleye karşı koyabilmek için Fransa'nın çok dostu, az düşmanı olmayıdı" (s. 54). Fransa için başlıca istinat noktası şüphesiz İngiltereydi. Kuvvetli donanması ile onun yardımı, Rusya'nın kara kuvveti kadar zaruri idi.

Resmî ziyaret maksadiyle Paris'e dâvet edilen Chamberlain ve Lord Halifax 23 Kasımda geldiler. Chamberlain, "Daladier'yi takviye için Paris'e gittiğini" söylüyordu. 24 Kasımda yapılan ilk toplantıda, Fransızlar iki memleketin müdafaasına ait meselelerin ele alınmasını teklif ediyorlar. Munich anlaşmasının doğudan gelen bir harp tehlikesini bertaraf etmeyeceğine inandıklarını söyledikten sonra, bir Alman taarruzuna batıda İngiltere'nin mi, yoksa Fransa'nın mı daha önce hedef olacağı müzakere ediliyor. Chamberlain, Daladier'nin, Fransa'nın coğrafî durumu sebebiyle, bir mücadele halinde ilk taarruza uğriyacak memleket olacağı hususundaki fikrini kabul ediyor. Fakat Almanya'nın halen takındığı tavır karşısında, Chamberlain'e göre, İngiltere ile Almanya arasında bir mücadele daha muhtemeldir ve binnetice ilk darbeyi İngiltere yiyecektir.

Hava kuvvetleri ve Çekoslovakya'nın yeni hudutlarının garantisi meselesi de görüşülüyor. İkinci mesele için Prag hükûmetinin fikri sorulacak ve Paris ve Londra da buna uyacaklardı. Konferansın son meselesi Uzak Doğu oldu. Bonnet Fransa'nın, Uzak Doğudaki vahim durum için A.B.D.nden bir hareket beklediğini, Amerika'nın ise İngiltere ve Fransa'ya iltihakı reddettiğini, eğer Japon yayılması durdurulmaz ise Avrupa memleketlerinin Çindeki durumlarını kaybedeceklerini söylüyor. Chamberlain, verdiği cevapta, Bonnet'nin sözlerine ilâve edecek bir şeyi olmadığını, Amerika'nın müdahale etmemek kararında olduğunu esefle kaydediyor.

Chamberlain ve Halifax gittikleri zaman, müşterek bir hareket plânı yapılmış bulunuyordu. İki memleket kurmaylarının çalışmaları koordine edilecekti. Bununla beraber, Avrupa meselelerinin sulh yoluyla hallini aramaya devam edilecekti. Ziyareti müteakip Parlâmetntoda verdiği nutukta

G. Bonnet, "İngiltere taarruza uğrarsa Fransa hemen onun yardımına koşacaktır" diyor ve Chamberlain de Avam Kamarasında, İngiltere ile Fransa arasındaki münasebetlerin hiçbir zaman bugünkü kadar itimada şayan olmadığını belirtiyordu.

Amerika ile ittifak meselesine gelince: Zayıf İngiltere ve Fransa'nın ittifakına Amerikan yardımı zaruri idi. Bonnet, Fransa'nın Washington elçisine 27 Kasım 1938, 10 Nisan 1939 ve 8 Mayıs 1938 de olmak üzere üç defa telgraf çekerek, Başkan Roosevelt'i ve Cordell Hull'i görerek, Almanya'nın siyasî ve ekonomik yayılmalarının melhuz olduğunu, bir mücadele halinde Fransa'nın tek başına Almaya ile başa çıkamayacağını, müttefik takviye kitalarını Fransa'nın bir iki sene veya daha çok bekleyemeyeceğini, Almanya ve İtalya'nın tecavüzlerinden sonra bir tehlike altında kaldığını, her halükârda Amerikan yardımının elzem olduğunu bildiriyor.

3 — Fransız - Alman deklârasyonu 30 Kasım 1938 de İtalyan Parlamentosunda Fransa aleyhine şiddetli tezahürata sebep oluyor. Mebuslar "Nis, Savua, Korsika, Tunus" diye bağıyorlar. Bu suretle Fransız - İtalyan münasebetleri gergin bir safhaya giriyor. Daladier kuzey Afrika müstemlekelerine yaptığı bir seyahati müteakip, kabinede, Fransa'nın bir karış toprağı bile terketmek niyetinde olmadığını bildiriyor. İngiltere de Fransa'yı desteklemektedir. Roma Büyükelçisi Lord Perth, Ciano ile yaptığı bir görüşmede, "Bu yolda gidildiği takdirde barışın hiçbir gelişme kaydedemeyeceğini ve İngiliz - İtalyan anlaşmasının (2) Akdenizde statükoya hürmet esasına istinat ettiğini" bildiriyor. (s. 66).

Bu buhranın ortaya çıkardığı ilk önemli hâdise 1935 Ocak'ında Laval ile Mussolini arasında imzalanan anlaşmaların İtalya tarafından 17 Aralık 1938 de feshi oluyor. Diğer taraftan, İtalya'da birçok sınıflar silâh altına almıyor ve Libya'da tahşidat başlıyor. Buna karşı Fransa da Tunus'a takviye kıtaatı gönderiyor. Bu şekilde buhran gittikçe daha gergin bir safhaya girmektedir. İşte tam bu sırada Almanya 15 Mart 1939 da Bohemya ve Moravyayı işgal ediyor.

İşgal hâdisesi bütün dünyanın dikkat nazarlarını üzerine çekiyor ve Fransız - İtalyan münasebetlerindeki gerginlik de gevşemeğe yüz tutuyor. Hâdise İtalya'da dahi tesirler husule getiriyor. İtalya'yı Mihverden ayırmanın tam zamanı olduğu bile söyleniyor. Bu yumuşak zemin üzerinde Fransa İtalya'ya müzakere teklif ediyor ve taleplerini soruyor. Şayanı hayrettir ki, İtalyan talepleri arasında bir tek arazi talebi dahi bulunmuyor. Bunlar nihayet, Süveyş Kanalı'nın idare komisyonuna iştirâk, Tunus'

(2) 17 Nisan 1938 Anlaşması.

taki İtalyan'ların statüsünün tâdili gibi şeylerdir. Fransız Elçisi François - Poncet ile Ciano arasında müzakereler henüz başlamışken Mayıs 1939 da birdenbire kesiliyor. "Hakikatte, Akdeniz hakkında bir Fransız - İtalyan anlaşması için yapılan müzakereler bizzat Mussolini'nin emrile kesilmiştir". (s. 73).

Georges Bonnet'ye göre, Mussolini Almanya ile bir anlaşma imzalıya-çağı içindir ki bu müzakereleri devam ettirmekte fayda görmemiş ve kesmiştir. (s. 74). Filhakika birkaç gün sonra, 22 Mayıs 1939 da İtalya ile Almanya arasında "Çelik Pakt" imzalanıyor.

Bu suretle Munich konferansının Avrupa'da tesis ettiği nisbî sükûn devresi, İtalyan taleplerinin ortaya çıkması ve işin askerî tedbirlerin alınmasına kadar götürülmesiyle sona ermiş bulunuyor. (s. 75).

"Yine bu İtalyan taleberidir ki, Polonya'nın südetler meselesinde Almanya ile birleşmesiyle prestijini kaybeden Fransız - Polonya ittifakının yeniden canlanmasını temin etmiştir" (s. 75).

Georges Bonnet, bundan sonra, 1939 yılı başlarında İspanya iç harbinde kat'i galebeyi temin eden General Franco hükûmetiyle Fransa arasındaki diplomatik münasebetlerin kuruluşunu tafisl etmekte ve yeni hükümet nezdinde yapılan bütün gayretlerin İspaya'yı Mihverin kucagından kurtarmak ve bir Avrupa harbinde İspanya'nın bitaraflığını temin etmek noktasında toplandığını belirtmektedir. Yeni hükümet tanınıp da elçi olarak Mareşal Pétain gönderilirken kendisine bu husus bilhassa belirtilmiştir. (s. 89).

Bundan anlaşılıyor ki, bir Avrupa harbinde hem Almanya ve hem de İtalya'nın taarruzuna uğrıyacağını kestiren Fransa, bir de İspanya'nın taarruzuna uğramaktan korkmuş ve bunun içindir ki, onun hiç olmazsa bitaraflığını temine çalışmıştır. Mamafih, sadece bitarahlık sağlanmakla kalmamış, İspanya 1939 - 1940 yılları içinde Fransa'ya silâh, tayyare motörü ve patlayıcı madde için pirit vermiştir. (s. 92).

4 — Kitabın dördüncü kısmında, 1939 yılı içinde Fransa'nın Türkiye, Suriye ve Lübnan ile olan münasebetleri muhtasar bir şekilde bahsedilmektedir.

1939 yılı en buhranlı safhasına girdiği zaman Fransa ile Türkiye arasında Sancak meselesi halledilmemiştir. Bu mesele halledilmedikçe, Türkiye Fransa ile bir yakılaşmağa yanaşmıyor. Yunanistan, İngiltere ve Fransa'nın yardımını temin etmiştir; lâkin Türkiye desteklemedikçe bu yardım tesirsiz kalacaktır. (s. 93). Bu durum karşısında, Polonya ve Rusya'ya istinad eden ve Alman taarruzuna karşı koyabilecek bir doğu cephesinin tesisini temin için General Weygand Mayıs 1939 başında Ankara'ya

geliyor. Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında bir yakınlaşmanın tahakkuk etmesi ihtimali Almanya'yı harekete geçiriyor ve Ankara Büyük Elçiliğine eski Şansölye Von Papen tâyin ediliyor. Von Papen'in Ankara'ya gelmesi Fransa'yı daha çabuk harekete sevk ediyor ve 29 Haziran 1939 da Büyükelçi Massigli ile Dışişleri Bakanı Saraçoğlu arasında imzalanan bir anlaşma ile Sancak meselesi hallediliyor. Aynı zamanda, Akdeniz'de bir harbe müncer olacak bir tecavüz halinde iki hükümet yedi iktidarlarındaki bütün kuvvetle birbirlerine yardım etmeği taahhüt ediyorlar.

Diğer taraftan, 1939 yazında Suriye ve Lübnan'da Fransa aleyhine karışıklıklar çıkmaktadır. Bunlar bilhassa bu iki memlekette Fransız askerinin bulunmasından ileri gelmektedir. Bu mesele de, halledilerek, harp başladığı zaman, Fransa'nın yakın doğudaki faaliyeti iyi neticelere varmış bulunuyordu.

Burada bir noktaya işaret etmeden geçemeyeceğiz. Sabık Dışişleri Bakanı "Bu sırada Rusya ile askerî bir anlaşmanın zarurî şartı olan İngiliz - Fransız - Türk muahedesi imzalanmıştı" demektedir. (s. 100). Bu söz harbin arifesinde Türkiye'nin Batı Devletleri nezdinde haiz bulunduğu ehemmiyeti ifade etmekle beraber, hâdiselere tekabül etmemektedir, çünkü 1939 yazında İngiltere ve Fransa Rusya ile müzakerelerde bulunurken, İngiliz - Fransız - Türk muahedesi yani Üçlü Anlaşma henüz imzalanmamıştır. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ancak ayrı ayrı deklârasyonlar imzalamıştır. Bu deklârasyonların tevhid edilip bir Pacte Tripartite haline getirilmesi ancak harp patladıktan sonra olmuştur. (19 Ekim 1939).

5 — 1939 yılı açılırken Fransız - İtalyan münasebetleri buhranlı devresindedir. Mussolini Fransa'ya karşı sert davranmakta ve İtalyan matbuatı da ateş püskürmektedir. O kadar ki, matbuatta açıkça harpten bahsedilmektedir. Chamberlain ve Lord Halifax'ın İtalya'ya yaptıkları seyahat Mussolini'yi gevşetmeğe muvaffak olamıyor. Bu durum karşısında Fransa durumunu kuvvetlendirmeğe çalışıyor. Uzakdoğuda Japonya'nın faaliyeti Amerika için olduğu kadar Fransa için de aynı derecede ehemmiyetli olduğu halde, Birleşik Devletlerden müessir bir yardım elde etmek mümkün olamıyor. "Birleşik Devletlerde efkârı umumiye Avrupa işlerine, olduğu kadar Pasifik işlerine de kayıtsızdır" (s. 106). "Bir harp halinde Birleşik Devletlerin hudutları Fransa'dadır" diyen Başkan Roosevelt, efkârı umumiyenin gösterdiği reaksiyon karşısında söylediklerini tekzip etmek zorunda kalmış ve "Dış siyasetimiz değişmemiştir ve değişmeyecektir" demeğe mecbur olmuştur. Georges Bonnet pek haklı olarak, Amerika Birleşik Devletlerinin bu durumundan acı acı şikâyet etmekte ve Fransa'ya müessir bir yardıma yanaşmayan Amerikan efkârını, Münich'de Almanya'ya kafa tutmadığından dolayı Fransa'yı muaheze edişini de hayretle karşılamaktadır.

Öbür taraftan Fransız - İngiliz münasebetlerinde samimiyet ve dostluk havası da gittikçe daha fazla kesafet peyda etmektedir. Fransa'nın İngiltere nezdinde giriştiği ısrarlı teşebbüs mecburî askerlik hizmetinin kabulüdür. "Mecburî askerlik hizmetinin İngiltere tarafından kabulü mukavemet azmini Almanya'ya en güzel nutuklardan daha iyi bir şekilde gösterecektir" (s. 110). Lâkin sarfedilen gayretler bu neticeyi temin edemiyor. Buna rağmen "Fransa hiçbir noktada gerilememektedir. (s. 117).

6 — Diğer taraftan 1939 başlarında, Alman dış politikası gayretlerini Polonya üzerinde teksif etmiş görünmektedir. Dantzig ve Koridor hakkındaki taleplerini uysallıkla kabul ettirmeğe çalışmaktadır. Fakat ne Ribbentrop ve ne de Ciano'nun Varşova seyahatleri neticenin istihsalini temin edememiştir.

7 — Georges Bonnet bundan sonra, Fransız - Polonya ittifakının tarihçesinden bahsetmektedir. Nasıl ki, diyor, 1870 de Almanya'nın taarruzuna uğrayan ve mağlûp olan Fransa, Almanya'ya karşı bir müttefik aramış ve bunu 1892 de General Boisdeffre'in ve 1894 de Gabriel Hanotaux'nun Rusya ile imzaladığı askerî ve siyasi anlaşmalarla temin etmişse, 1914 de yine Almanya'nın taarruzuna uğrayınca bu sefer Rusya olmadığından, Polonya ile 1921 de Briand ve Mareşal Foch'un gayretleri sayesinde bir ittifak imza etmiştir.

Bu suretle "Fransa'nın hududu Vistül'dedir" ve "Alzas - Loren Vistül'de müdafaa edilir" tezleri zaferlerini temin etmiş oluyorlardı. (s. 133). Fransız - Polonya münasebetlerini gün geçtikçe kesifleştiren bu ittifak, 1935 Mayısında Fransız - Sovyet Paktının imzasını müteakip Fransa için güç bir durum arz etmeğe başlıyor. Çünkü ittifak muahedesinde Fransa, Rusya'ya karşı Polonya'ya garanti vermişti. Bu sebepten, bir Polonya - Rusya harbinde Fransa güç bir pozisyona düşecekti. Binaenaleyh ittifak muahedesinde bazı tâdiller yapmak ve muahedenin şumulünü daraltmak icap ettiği gibi, Rusya ile Polonya arasında yakınlaşmanın teessüsüne de çalışmak icap ediyordu. İşte bu tarihten sonra Fransa'nın Polonya nezdindeki gayreti bu nokta üzerinde toplanır. Lâkin Almanya'nın Renanya'yı işgal etmesi, Fransa'yı bu teşebbüslerinden hemen vazgeçirtiyor. Polonya'nın yardımı şimdi daha fazla kıymet kazanıyor.

Munich konferansında, Polonya'nın Almanya ile beraber olarak fırsatçı bir siyaset takip etmesi, Fransa ile münasebetlerinde bir gevşeme meydana getiriyor. O kadar ki, ittifakı bozmak isteyenler bile çıkıyor. Böyle bir hareket neticesinde Polonya Almanya'nın kucağına düşeceğinden bu fikir tasvip edilmiyor.

Fakat İtalyan taleplerinin ortaya çıkması, Fransa'yı müstemlekeler yüzünden Mihver'le harbe sevkedeceğinden ve böyle bir hal ittifak muahedesinde derpiş edilmediğinden, muahedeye bu halin de sokulmasına çalışılıyor. Georges Bonnet şahsen, 10 Şubat 1939 dan 20 Mart 1939 a kadar geçen müddet içinde altı defa Polonya elçisi nezdinde teşebbüste bulunuyorsa da, bir netice elde edemiyor. Almanya'nın 15 Mart 1939 da Prag'a girmesi, İngiltere'nin Polonya'ya garanti vermesi üzerine bu teşebbüslere de son veriliyor.

8 — 1939 kışı esnasında Fransız - Alman münasebetleri zâhiren sükûnet devresinde bulunmakta ise de, Çekoslovakya meselesi her iki devletin münasebetlerine içten içe hâkim bulunmaktadır. Fransa, 1925 tarihli yardım paktı ile Çekoslovakya'ya bağlı bulunmaktadır. Aynı şekilde Rusya da.

Münich'den sonra Fransa, Munich anlaşmaları gereğince, Almanya'nın Çekoslovakya'ya vermeğe mecbur olduğu garantiyi elde etmeğe çalışmıştır. Fransa'nın 7 Şubat 1939 da, Berlin Elçisi Coulondre vasıtasıyla Wilhelmstrasse'ye verdiği notaya, Alman Hükümeti ancak 2 Martta cevap veriyor: Bu garantinin verilebilmesi için Prag'ın, Varşova ve Budapeşte ile olan azınlıklara ait ihtilâfları halletmesi icap etmektedir.

İşte bu intizar içinde iken, 15 Mart darbesi vuku buluyor ve Çekoslovakya Alman himayesine giriyor. Bu durum karşısında Londra ve Paris Hükümetleri en şiddetli protestolarda bulunuyorlar ve himayeyi tanımıyorlar. Washington ve Moskova Hükümetleri de bu hâdiseye kayıtsız kalamıyorlar. Washington Hükümeti, Beneş'in Washington'da bir Çekoslovak konseyi kurmasına müsaade ediyor.

Diğer taraftan, 16 Martta Georges Bonnet, Sovyet Rusya'nın Paris'teki Elçisi Souritz ile yaptığı mülâkatta, Hitler'in müstakbel darbelerine karşı koymak için işbirliğinde bulunmayı teklif ediyor ve bu teklif elçi nezdinde müsait karşılanıyor (s. 154).

15 Mart hâdisesinin tesirleri henüz zail olmamışken, ikinci bir hâdisse Avrupa ufuklarını karartıyor. Dr. Clodius'ün başkanlığındaki bir Alman İktisat Heyeti Romanya'ya gidiyor ve Rumen petrol ve buğday kaynaklarının Almanya'nın emrine verilmesi için müzakereler başlıyor. Bu haber bir bomba gibi patlıyor. Britanya Hükümeti Romanya'ya garanti vermeğe karar veriyor. Fransa da İngiltere'yi takip ediyor.

Fırsatı ganimet bilen Macaristan, Çekoslovakya'dan Rutanya'yı alıyor. Bunun üzerine, Fransa, Budapeşte nezdinde bir demarş ile Romanya'nın endişelerini tahrik etmemesini bildiriyor. Polonya'nın da işbirliği

temin ediliyor. Aynı zamanda Ankara'daki İngiliz ve Fransız Büyükelçileri Türk Hükümetinden, halihazır buhran karşısındaki durumunu soruyorlar.

Bütün bu faaliyetlere rağmen, gerek Georges Bonnet'nin söylediklerinden ve gerekse Berlin Büyükelçisi Coulondre'un Georges Bonnet'ye yazdığı 16 Mart 1939 tarihli mektuptan (s. 159) anlaşılıyor ki, Avrupa buhranının gün geçtikçe hâd bir devreye girmesine rağmen, askerî hazırlıklar henüz bir hiç mesabesinde. Her iki şahsiyet de daima "Zaman kazanmak" ve "mukadder saati geciktirmek"ten bahsediyorlar. Almanya taşkınlıklarına 1935 denberi devam ediyordu. Binaenaleyh, lüzumlu tedbirlerin alınmasına daha önceden başlanabilirdi. Harbin eşliğinde zaman kazanmaktan bahsetmek biraz tuhaf görünüyor.

9 — 15 Mart hâdisesi İngiliz siyasetinde ve bilhassa Chamberlain'in takip ettiği politikada mühim bir değişiklik husule getiriyor. Bu hâdise Chamberlain'in "Yatıştırma Politikası"nın iflâsını gösteriyor. Bu sebepten İngiliz Başbakanı bunu kendisi de görerek, bu politikadan vazgeçiyor ve 17 Martta şöyle diyor: "Kuvvetle veya kuvvet tehdidiyle dünyaya hâkim olmak isteyen bir devlete mutlak surette karşı koymak lâzımdır" (s. 161).

Fransız Cumhurbaşkanı Lebrun'ün Londra'ya yaptığı seyahatte, Georges Bonnet de Cumhurbaşkanı'na refakat ediyor.

G. Bonnet'nin Chamberlain ve Lord Halifax ile yaptığı temaslarda yegâne mevzu bahis olan şey, Hitler'e karşı koymaktır. Halifax, Fransa, İngiltere, Rusya ve Polonya'dan müteşekkil bir müşterek mukavemet projesi ortaya atıyor. Georges Bonnet iki noktada ehemmiyetle duruyor:

1. Rusya'nın yardımının temin edilmesi,
2. İngiltere'nin mecburî askerliği ihdas etmesi.

Her iki noktada da İngiliz Başbakanından müspet cevap ve teminat alınıyor.

Müşterek mukavemet projesi, Varşova ve Moskova Hükümetlerine bildiriliyor. Moskova Polonyasız bu deklârasyona katılamıyacağını bildiriyor. Polonya ise, bunu kabul etmiyor. Bu durum karşısında İngiltere, harcı bir tecavüz karşısında Polonya'ya da garanti vermeyi kabul ediyor. "Bu değişiklik ise, İngiliz siyasetinde katî bir dönüm noktası teşkil ediyordu" (s. 166).

21 Martta Hitler'in emriyle Ribbentrop Polonya'dan, Almanya'nın Rusya ile anlaşmıyacağını tavizat olarak göstererek, Dantzig ve Kori-dor'un terkin istiyor. 26 Martta Polonya red cevabı veriyor.

İşte bu reddi müteakip İngiltere'nin garanti teklifi vukubuluyor. 31 Martta bu teklif Polonya tarafından kabul ediliyor. Buna göre, taraflar, istiklâllerine karşı vukubulan bir tehdit halinde yardımlaşmayı taahhüt ediyorlardı.

Şimdi sıra Rusya ile yapılacak anlaşmaya geliyordu.

10 — Rusya ile yapılacak anlaşma bir hayli uzuyor. Bu anlaşmanın müzkereleri iki merhalede vukubuluyor.

Birinci merhale, Rusya ile İngiltere ve Fransa arasında siyasî bir anlaşmanın imzasıdır.

Bu birinci merhale de iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım Nisan ayından başlayıp 1 Temmuz'a kadar devam ediyor.

14 Nisanda Georges Bonnet Paris'teki Sovyet Elçisi Souritz'e bir anlaşma müsveddesi veriyor. Buna göre, gerek İngiltere ve Fransa ve gerekse Sovyet Rusya, Polonya ve Romanya kendi taraflarından bir tahrik vâki olmaksızın Almanya'nın taarruzuna uğrarlarsa ve İngiltere ile Fransa bu iki devletin yardımına gitmek suretiyle Almanya ile harbe tutuşurlarsa, taraflar birbirlerine yardım edeceklerdir.

Aynı gün İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Halifax Sovyet Elçisi Maiski ile görüşüyor ve müşterek bir deklârasyonla Polonya'ya garanti vermeyi teklif ediyor. Gerek Fransa'nın ve gerekse İngiltere'nin teklifleri Sovyetler tarafından hemen kabul edilmiyor. Moskova, İngiltere'nin Rusya'ya karşı da taahhütte bulunmasını istiyor.

Rusya'nın mukabil talepleri şu noktalarda toplanıyor:

1. İngiltere ve Rusya karşılıklı olarak garanti verecekler.

2. Bu garanti, katî redlerine rağmen, Baltık Devletlerine de teşmil edilecek ve o zamana kadar Rusya'yı tanımayan devletler bu garantinin şümul sahası dışında bırakılacak.

3. Yardım, doğrudan doğruya taarruza uğrayan devletlere olduğu kadar, "dolayısıyla vukubulan bir taarruz" a karşı da yapılacaktır.

İşte 1939 yazının kritik anlarında yapılan bu müzakereler, "dolayısıyla tecavüz" formülüne sarahat verilememesinden beyhude yere uzayıp gidiyor.

Fransa, Rus taleplerine mümaşat ediyorsa da İngiltere, bu taleplerin çok geniş olmasından, kabule yanaşmıyor. Ona göre ilk önce Doğu Avrupa'da birinci derecede tehlide mâruz bulunan memleketlerin emniyetlerini garanti eden bir anlaşma imzalanmalı ve ondan sonradır ki, daha az tehlide mâruz bulunan Rusya ve diğer devletler meselesi ele alınmalıdır (s. 183).

Bu arada Sovyet Hariciyesinde bir değişiklik oluyor ve Litvinof'un yerine Dışişleri Komiserliğine Molotof getiriliyor. Lâkin bu değişiklik müzakereler üzerinde müspet bir tesir meydana getirmiyor.

Diğer taraftan, İngiltere, Baltık devletleriyle Finlândiya'ya verilecek garantinin bu devletlerin muvafakatiyle olmasını istiyor. Rusya ise bu muvafakatin istihsaline lüzum görmüyor. Fransa'nın devamlı ısrarları karşısında İngiltere, Estonya, Letonya ve Finlândiya'ya verilecek garanti meselesinde uysallık gösteriyor ve garanti edilen devletlerin gizli bir protokolde teker teker zikredilmeleri kararlaştırılıyor. Bu şekilde ilk merhalenin birinci kısmı 2 Temmuzda halledilmiş oluyor.

İkinci kısım 4 Temmuzda Molotof'un teklifleriyle başlıyor. Bu teklifler, "dolayısıyla taarruz"un tarifi ve siyasî anlaşmanın askerî anlaşmaya bağlanmasıdır.

Rusya'nın tarifine göre, "dolayısıyla tecavüz", "bir devletin dahilinde darbei hükümet yapılması veya mütecavizin lehine bir siyasî değişiklik vukubulmasıdır". İngiltere böyle bir tarifin Baltık Devletlerini şüpheye sevkedeceğini ve Rusya'nın kendi iç işlerine müdahalesine sebep olduğundan korkarak kendilerini Almanya'nın kucağına atacağını söylüyor ve bunu reddediyor.

Rusya'nın ikinci teklifinden çıkan neticeye göre, askerî anlaşma imzalanmadıkça siyasî anlaşma hüküm ifade etmeyecektir.

İngiltere buna da itiraz ediyor. Lâkin yazarın şahsî gayretleri ve Londra Hükûmeti nezdinde devamlı ısrarları neticesi, 24 Temmuzda bu mesele de hallediliyor ve Rusya'nın aşağı yukarı bütün talepleri kabul ediliyor. 24 Temmuzdaki duruma göre siyasî anlaşma şu mahiyettedir:

Baltık Devletleri garanti edilmiştir,
İngiltere, Rusya'ya garanti vermiştir,
Taraflardan hiçbiri ayrı mütareke ve sulh yapmayacaklardır,
Siyasî anlaşma askerî anlaşmaya bağlanmıştır,

"Dolayısıyla Tecavüz" meselesinde ise, teferruattaki görüş ayrılıkları müstesna, hemen hemen Rusya'nın tarifi kabul edilmiştir.

Bundan sonra askerî müzakereler başlıyor ve söz askerlere geçiyor.

Yazar, bu arada, şahsına karşı tevehhül edilen iki tenkide cevap vermektedir. Bu tenkitlerden biri, İngiltere'nin Rusya ile yapılan müzakerelere sokulmasının hata olduğu noktasındadır. Buna verdiği cevapta yazar, İngiltere'nin daha 15 Martta, kendiliğinden, Avrupa'nın doğusunu müdafaa için Rusya ile müzakereye başladığını ve garanti verdiğine göre hakkı da olduğunu yazmaktadır.

İkinci tenkid de, İngiliz - Fransız - Rus müzakereleri devam ederken aynı zamanda Rus - Alman müzakerelerinin de cereyan etmekte olduğundan nasıl haberdar bulunulmadığı noktasına tevcih edilmektedir. Bu noktada yazar, bu müzakerelerden tamamiyle haberdar bulunduğunu, fakat yapılacak tek şeyin Almanlara tekaddüm etmek olduğunu söylemekte ve şunları ilâve etmektedir: “Dışişleri Bakanı, Almanya ile Rusya arasında gizli bir anlaşma tehlikesini biliyordu ve mukavemetlerini kırmak ve Moskova ile anlaşmaya sevk etmek için Londra ve Varşova’ya bu tehlikeyi defalarca bildirdi” (s. 208).

İngiliz - Fransız - Rus askerî müzakereleri, Rusya’nın Polonya’dan asker geçirmek istemesi ve Albay Beck’in de buna müsaade etmemesi hasebiyle kesiliyor. Bonnet bu hususta şunları yazmaktadır:

“Eğer Rusya bizi birdenbire bıraktıysa, bunun sebebi, önüne Beck’in anlayışsızlığının kolaylaştırdığı bir fırsatın çıkmasıdır. Bu fırsat ona 1920 de kaybettiği bütün toprakları kazandırıyor ve aylarca sürecek olan bir sulh devresi temin ediyordu. Bu sulh sayesinde silâhlanmasını tamamlayarak, eğer gerekirse bir gün yeni ve tehlikeli partönerine karşı koyabilecekti. Zira Rayh kadar Rusya da, fakat izhar etmeden, çok ıstırap çektiği Versay Muahedesinin revizyonunu arzu ediyordu.”

11 — 15 Martta Çekoslovakya’nın Alman işgali altına düşmesi, İngiltere’yi Polonya’ya garanti vermeğe sevk ediyor. Lâkin İngiliz Başbakanının 6 Nisanda yaptığı deklârasyon nihayet muvakkat mahiyeti haizdir. Bu hususta henüz iki taraflı bir anlaşma imzalanmış değildir. Almanyanın Dantzig meselesini ortaya çıkarması ve 15 Mart hâdisesi Polonya’yı, İngiltere ve Fransa ile daha sıkı bir şekilde bağlanmağa sevk ediyor. İngiliz Başbakanının 6 Nisan deklârasyonunu Fransa nezdinde istismar ederek, Fransa ile bir ittifak imzasına tevessül ediyor. Halbuki İngiltere bu sırada Türkiye ve Rusya ile müzakerelerde olup, bu müzakereler sona ermeden Polonya ile ittifaka yanaşmamaktadır. Bunu bilen Fransa da Polonya’nın teklifini reddediyor. Fakat 17 Mayısta General Gameelin’in Polonya Harbiye Bakanı General Kasprzycki ile imza ettiği askerî ve teknik anlaşma Fransız dış politikasını altüst ediyor. Bu anlaşmaya göre, Almanya, Polonya veya Dantzig’e taarruz ettiği takdirde Fransa derhal Almanya’ya karşı harekete geçecektir. Halbuki Polonya Elçisi daha önce Georges Bonnet’ye aynı teklifi yapmış, fakat Dışişleri Bakanı, Dantzig’in serbest bir şehir olmasından dolayı böyle bir taahhüde yanaşmamıştır. Kaldı ki, böyle bir taahhüt ancak politik bir anlaşmada yer alabilir ve bu hassaten Dışişleri Bakanının salâhiyeti dahilindedir. Bun-

dan dolayı, Georges Bonnet, kimseyi haberdar etmeksizin böyle bir taahhütte bulunan Gamelin'den şikâyet etmektedir.

Gamelin'e yazdırılan ikinci bir mektupla bu askerî anlaşma, bilâhare imzalanacak siyasî anlaşmaya bağlanıyor.

İngiliz - Fransız - Rus müzakerelerinin akim kalması ve Rus - Alman 23 Ağustos Paktının imzalanmasını müteakip, İngiltere 25 Ağustosta Polonya ile ittifak aktediyor. Bundan on gün sonra Fransa ile Polonya arasında bir protokol imza ediliyor. Bu protokol 1921 ittifakını tamamlıyordu.

12 — Bu kısımda yazar, 1939 Nisanından Haziran sonuna kadar Avrupa'da cereyan eden olayların bir hülâsasını vermektedir.

7 Nisanda Mussolini Arnavutluğu işgal ediyor. Bundan daha önce haberdar edilen Fransa, Yugoslavya'ya mukavemet edip etmiyeceğini sorduğundan, ancak kaçamaklı bir cevap alıyor.

Hâdisenin akabinde Fransız Millî Müdafaa Komitesi toplanıyor ve Rusya ile askerî bir anlaşma yapılması için hemen müzakerelere başlanmasına karar veriyor. Diğer taraftan, 13 Nisanda İngiltere ve Fransa Romanya ve Yunanistana garanti veriyorlar. Fakat bu sırada, Almanya'nın Macaristanla beraber Romanya üzerine yürüyeceğine dair rivayetler çıkıyorsa da tahakkuk etmiyor.

27 Nisanda Georges Bonnet, Romen Dışişleri Bakanı Gafenco ile mü-lâkat yapıyor ve bunun neticesinde Romanya'nın İngiltere ve Fransa sa-fında azimle yer aldığını görüyor. Bonnet'nin Gafenco'ya bildirdiği şahsî görüşü şudur: "Sulh, ancak, Almanya'ya karşı doğuda Rusya ile bir as-kerî anlaşmaya istinat eden sağlam bir baraj kurulabildiği takdirde kur-tarılabilir" (s. 239).

Gafenco, harp halinde Rus askerine Romanya'nın geçit vereceğini de vaadediyor.

Bu sırada Papa'nın büyük devletler nezdinde yaptığı sulh teşebbüsü hiçbir netice vermiyor.

İngiltere'nin Mayıs başında Türkiye ile Ankara'da imzaladığı anlaşma, Hitler'in ümidini kırıyor. Çünkü Hitler, Türkiye'nin, 1914 deki gibi yine Almanya'nın yanında yer alacağını zannediyordu (s. 243).

Rusya ile girilen müzakereler ve İspanya'nın İtalyan - Alman itti-fakına girmeyi reddetmesi Hitler'i endişelendiriyor ve 23 Mayısta İtalya ile Çelik Pakt imzalanıyor. Lâkin İtalya'nın üç sene için harbe girmeyi reddettiği de sızan haberlerden anlaşılıyor.

Haziranın ikinci yarısında her iki tarafta da askerî hazırlıklar başlıyor. Polonya'da birçok sınıflar silâh altına çağırılıyor.

13 — Almanya da Dantzig'de alttan alta faaliyette bulunmaktadır.

28 Haziranda Hamburg'dan bildirildiğine göre, S. A. üniformalı ve sivil dört bin Alman askeri Dantzig'e giriyor.

1 Temmuzda Georges Bonnet'nin Alman Büyükelçisi Comte Welzeck ile yaptığı mülâkat vaziyete deha fazla ışık serpiyor. Elçi konuşmalar esnasında mütemadiyen Dantzig'in Almanya'nın son talebi olduğundan, Dantzig'in Almanya'ya avdeti zaruretini onbeş senedenberi bütün büyük Fransız şahsiyetlerinin dahi kabul ettiğinden bahsediyor. Munich'de, Almanya'nın, Teschen ve Oderberg'in Polonya'ya geçmesine razı olmakla en büyük tavizde bulunduğunu, halbuki Dantzig'in Almanya'ya geçmesine muhalefet etmekle en büyük nankörlükte bulunduğunu söylüyor. Georges Bonnet de, Polonya taarruza uğradığı takdirde İngiltere ve Fransa'nın bu devletin yanında yer alacağını bildiriyor. Elçi buna şu cevabı veriyor: "Bir Avrupa harbi senelerce sürecek. Zira siz Siegfried hattını, bazım Maginot'yu geçtiğimizden daha fazla geçemiyeceksiniz. Bu ise dünya için bir felâket olacaktır. Bu ne için olacak? Bizim son talebimiz olan Dantzig için mi?" (s. 250). Yazar, bütün bu sözlerden şu neticeyi çıkarıyor: Hitler harbe hazırdır.

Bu tehlikeli durum karşısında yazar, Fransız, Amerikan ve Leh efkârı umumiyelerinin kayıtsızlık ve endişesizliklerini acı bir lisanla anlatmaktadır. Paris her zaman olduğu gibi eğlencesinde. 14 Temmuz bayramında geçit resmine iştirak eden kara ve hava kuvvetlerini seyreden halk, Fransa'nın bu ihtişamı karşısında Almanya'nın herhangi bir harekete tevessül edebileceğini aklından bile geçirmemektedir. Taşra halkı ise bir ihtimal dahi vermemektedir.

Amerikan basını Fransa'ya metanet tavsiye ederken, Amerikan Parlâmentosu tatil yapmaktadır. Yazar, "Almanya, Amerika'nın hemen yanımızda olacağını düşünseydi, mukadderatımız değişirdi" demektedir (s. 263).

Polonya halkı da tam bir optimizm içindedir.

14 — 4 Ağustosta Dantzig'de patlak veren bir hâdise, Almanya - Polonya münasebetlerini hâd bir safhaya sokuyor: Hitler'e sadık olan Dantzig Hükümeti, Polonya gümrük müfettişlerine, Doğu Prusya hududunda vazifelerini yapmayı menediyor. Albay Beck'in şiddetli ultiमतu karşısında Dantzig Hükümeti Başkanı Greiser ric'at etmek zorunda kalıyor. Fakat vaziyette büyük bir gerginlik hâsil olmuştur.

Bu hâdiseyi müteakip Hitler, 10 Ağustosta, Milletler Cemiyetinin Dantzig'deki temsilcisi Bruckhard'ı Berchtesgaden'e davet ediyor. Yazar bu mülâkatı tafsilâtiyle anlatmaktadır. Bundan anlaşıldığına göre

Polonya'nın ultiyatomu karşısında gerilemek kendisine ağır gelmiş ve "Eğer Dantzig'de bir defa daha böyle bir hâdise meydana gelirse, Polonyalıların üstüne bütün mekanize silâhlarıyla bir yıldırım gibi ineceğim ve birkaç gün içinde Polonya artık mevcut olmayacaktır" demiştir (s. 268). Bu konuşma esnasında Hitler'in en çok bahsettiği şey, Almanya'nın ihtiyacı olan kereste ve buğdaydır. Rus - Alman müzakerelerinin devam ettiği bir sırada Hitler, Ruslar hakkında şöyle demektedir: "Onların hiçbir taarruzî kuvveti yoktur. Rusları her bulduğumuz yerde mağlûp ettik" demektedir (s. 269).

11 Ağustosta Ribbentrop'la Ciano arasında ve sonra da Ciano - Ribbentrop - Hitler arasında vukubulan görüşmeler daha büyük önem taşımaktadır. Ciano'nun "Dantzig veya Koridor'u mu istiyorsunuz?" sualine Ribbentrop, "Harp istiyoruz" diye cevap vermiştir. Hitler ile yapılan görüşmede ise, Hitler, Polonya'ya karşı girişilecek harpte İtalya'nın kendisini desteklemesini istiyor. Fakat Ciano, bir Dantzig meselesinden İtalya'nın harbe giremeyeceğini söylüyor ve esasen Çelik Pakt'ın bir maddesine göre Almanya'nın üç sene müddetle harp açmayacağını, aksi takdirde İtalya'nın bu harbe girmek mecburiyetinde olmadığını hatırlatıyor. Lâkin birkaç gün sonra imzalanan 23 Ağustos Paktı harbi açmak için Hitler'e yeni bir destek kazandırıyor.

15 —Yazar, onuncu kısımda bıraktığı Fransız - İngiliz - Rus müzakerelerine tekrar avdet ediyor.

25 Temmuzda siyasi alandaki müzakereler nihayete erince, askerî müzakerelerin yapılması için İngiliz ve Fransız askerî heyetleri Moskova'ya gidiyorlar. Fakat 15 Ağustosta, müzakereler büyük bir mania karşısında duraklamak zorunda kalıyor. Ruslar, Almanya'ya taarruz edebilmek için Polonya ve Romanya'nın Rus askerine geçit vermesini talep ediyorlar. Romanya buna razıdır. Çünkü Gafenco, Parise yaptığı seyahatte, bunu Georges Bonnet'ye vadetmiştir. Polonya'ya gelince, böyle bir geçit müsaadesine yanaşmıyor. Gerek Varşova Elçisi Noel ve gerekse sırf bu iş için gönderilen General Musse, Albay Beck'i iknaa muvaffak olamıyorlar. Rydz - Smigly de, "Almanlarla olursak hürriyetimizi kaybederiz; fakat Ruslarla olursak mevcudiyetimizi kaybederiz" diyor. Böylece bir hafta geçiyor ve birdenbire 23 Ağustosta Rus-Alman Ademi Tecavüz Paktı imzalanıyor. Bu suretle, belki de, İkinci Dünya Harbinin mukadderatını değiştirecek olan Fransız-İngiliz-Rus Bloku, Polonya'nın beyhude inadı yüzünden gerçekleştirilmiyor.

Paktın imzasından sonra Georges Bonnet, Varşova nezdinde tekrar

teşebbüste bulunuyor. Albay Beck verdiği cevapta, Almanya'nın taarruzu halinde Rusya ile askerî işbirliğinin mümkün olabileceğini söylüyor. Rusya, Polonya tarafından sarîh bir müvafakat istiyor, fakat Polonya buna yanaşmıyor.

Yazar bundan sonra, 23 Ağustos Paktı dolayısıyla Rusya'nın iki yüz-lü siyasetine çok yerinde iki tenkid tevcih etmektedir:

Malûmdur ki, Stalin, Munich anlaşması dolayısıyla Batılıları, Almanya'yı Rusya üzerine teşvik etmekle itham etmiştir. Bilâhare, 23 Ağustos Paktı dolayısıyla Stalin, bu pakıtı imzalamakla Rusya'nın harbi bir buçuk sene geciktirerek Almanya'ya karşı daha iyi hazırlandığını söylemiştir. Yazar, biz de Munich ile, hazır olmadığımız bir zamanda harbi daha ileriyeye atarak hazırlığımızı temin ettik demektedir.

Saniyen, Rusya, 1939 Ağustosunda hazır olmadığından bahsetmektedir. Yazar buna da, aynı Rusyadır ki, Munich'de harbi göze almış ve müş-terek Almanya - Polonya kuvvetlerine karşı taarruza geçmek istemiştir, demektedir.

(Mamafih, bütün bunlardan çıkan netice şudur ki, Rusya harbe te-kaddüm eden devrede - harpten sonra da olduğu gibi - beynelmilêl duru-mun kritik anlarını istismar ederek emperyalist bir politikânın tahakku-kuna çalışmıştır. Fransız - İngiliz - Rus müzakerelerinde, Baltık Devlet-lerinin rizaları hilâfına da olsa, garanti verilmesinde gösterdiği ısrar bu-nu ortaya koymaktadır. Lâkin Batılılardan fazla birşey elde edemiyen Rusya, 23 Ağustos Paktıyla aşağı yukarı bütün arzu ettiklerine kavuşu-yordu. Bunun içindir ki, Batılılardan yüz çevirmiştir. Bu bakımdan, geçit müsaadesi vermemesinden dolayı, Polonya'ya bir dereceye kadar hak ver-mek gerekiyor.)

16 — 23 Ağustos Paktı, Fransa'nın bütün plânlarını altüst etmiştir. Şimdi çok kritik bir devre içinde bulunuluyor. Doğuda Rusya'dan emin bulunan Almanya, artık Polonya'ya rahatça taarruz edebilir. Böyle bir halde Fransa harbe girmeli midir, girmemeli midir? Polonya'nın askerî kuvvetine güvenilebilir mi? Bir harp halinde Polonya, Almanya karşı-sında ne kadar dayanabilir? Bütün bunlar askerî ve teknik meseleler olup, bu soruların cevabını ancak askerler verebilir. İşte bu sebepten Bonnet, Başbakan Daladier'den Harp Konseyinin içtimasını talep ediyor. Konsey 23 Ağustos 1939 günü saat 18 de Harbiye Bakanlığında Dala-dier'nin başkanlığında toplanıyor. Konseyde, Georges Bonnet ile Genel-kurmay Başkanı General Gamelin, Kara, Hava, Deniz Bakanları ve Ka-ra, Hava ve Deniz Kuvvetleri Genelkurmayları hazır bulunuyor.

Daladier, şu üç suale cevap verilmesini istiyor:

1. Fransa, Romanya ve Polonya'nın Avrupa haritasından silinmesine hareketsiz kalabilir mi?
2. Buna karşı koymak için ne gibi vasıtalar mevcuttur?
3. Halen alınması gereken tedbirler nelerdir?

Birinci soru için Bonnet, Polonya'ya, Rusya'dan hiçbir yardım gelmeyeceğini, Rusya'nın Almanya'ya gıda maddeleri vermeğe razı olacağını ve Rusya tarafından desteklenmeyen Türkiye'nin de, bir Balkan devleti taarruza uğramadıkça harbe girmeyeceğini söylüyor ve bu durum karşısında Polonya'ya karşı olan taahhütlerde devamın iktiza edip etmediğini soruyor. General Gamelin ve Amiral Darlan, İtalya'nın bitaraflığını temin etmekte fayda olduğunu bildiriyorlar ve Bonnet de temin edeceğini vadediyor. Gamelin, Polonya'nın şerefli bir mukavemette bulunacağını ve bu mukavemetin gelecek ilkbahara kadar Almanya'nın Fransaya dönmesine mâni olacağını, bu zaman zarfında da, esasen İngiltere'nin Fransa'nın imdadına geleceğini söylüyor. Romanya'ya gelince, General, bu meselenin cevabının Macaristan ve Yugoslavya'nın durumuna bağlı olduğunu bildiriyor.

Neticede, Polonya'ya karşı olan taahhütlerde sebat etmeğe karar veriliyor.

İkinci sualin cevabına gelince, Hava Nazırı Guy La Chambre, 1938 Eylülündenberi hava kuvvetlerinin daimî terakki halinde bulunduğunu, Gamelin ve Darlan da kara ve deniz ordularının hazır olduğunu bildiriyorlar.

Üçüncü soru için de, esasen birtakım tedbirlerin alınmış bulunduğunu, bu tedbirlere daha sıkı şekilde devam edileceğini ve bilhassa umumi seferberlik yapılacağını bildiriyorlar.

Gamelin, Servir isimli hâtıratında bu konseydeki sözlerini tahrif ettiğiinden, Bonnet, Gamelin'e hücum ederek birçok tenkitlerde bulunmaktadır.

17 — Ağustosun son haftası önemli diplomatik hâdiselerle doludur. Fransa ve İngiltere ile beraber birçok devletler de sulh için faaliyette bulunuyorlarsa da bir netice alamıyorlar.

Hitler'le Daladier arasında vukubulan mesaj teatisinde, Hitler Dantzig ve Koridor'un Almanya'ya geçmesinde ısrar ediyor.

Bu sırada Roosevelt'in, Polonya ve Almanya'nın, ihtilâflarını muslihane yolla halletmelerine dair teklif ve tavsiyesi cevapsız kalıyor.

Holanda ve Belçika'nın dostane teşebbüsü de Hitler tarafından reddediliyor.

Diğer taraftan Bonnet de, Rusya ve İspanya Elçilerinden, memleketlerinin sulh lehinde teşebbüste bulunmalarını rica ediyor.

29 Ağustosta İngiltere'nin Berlin Elçisi Sir Nevile Henderson ile Hitler arasında yapılan fırtınalı bir görüşmede, neticeden şüpheli bulunmasına rağmen ve Yukarı Silezya'da da bazı değişiklikler yapılması şartıyla, Hitler 30 Ağustos için Polonya ile Almanya arasında doğrudan doğruya görüşmelerin yapılmasına razı oluyor.

18 — Hitler, Polonya ile Almanya arasında doğrudan doğruya görüşmelerin yapılması için tam yetkiyi haiz bir Polonya murahhasının 30 Ağustosta Berlin'de bulunmasını istemişti. İngiltere ve Fransa, bundan derhal Varşova Hükümetini haberdar ediyorlar. Lâkin 30 Ağustos günü geçtiği halde beklenen murahhas gelmiyor. Nihayet 31 Ağustos günü saat 19.45 de Ribbentrop, Polonya Elçisi Lipski'yi kabul ediyor. Lipski'nin getirdiği şey ancak, görüşme talebinin kabul edildiğine dair haberdir. Halbuki Ribbentrop tam yetkiyi haiz bir murahhas bekliyordu. Bu sebeptendir ki, biraz sonra Alman radyosu Polonya ile Almanya arasında görüşme ümidinin artık mevcut olmadığını bildiriyordu. Bonnet dahi durumdan bu radyo haberi vasıtasıyla bilgi ediniyor.

Aynı gün Mussolini'nin konferans teklifi ortaya atılıyor.

19 — Mussolini konferans teklifini ilk önce İngiltere ve Fransa'ya yapıyor. Eğer bu iki devlet kabul ederse, ondan sonra Almanya'ya da aynı teklif yapılacaktır. Bundan başka, Mussolini'nin teklifine göre konferans 5 Eylülde toplanacak ve mevcut karışıklın yegâne müsebbibi olan Versay Muahedesi gözden geçirecektir.

Mussolini'ye verilecek cevabı hazırlamak için Fransız Kabinesi toplanıyor ve cevabî notanın şu esasları ihtiva etmesi kararlaştırılıyor:

Ordu seferber bir durumda bulundurulacak,

Bu konferansa Polonya da iştirak edecek,

Konferansta devamlı bir sulhün tesisi için sade Polonya meselesi değil, bütün Avrupa meseleleri görüşülecek,

Cevabî nota, verilecek cevapta İngiltere ile mutabakat hâsıl olduktan sonra gönderilecek.

İngiltere'nin cevabı 1 Eylül için beklenirken, o sabah Alman ordularının Polonya hudutlarını aştığı haber alınıyor.

20 — Bu haber üzerine Fransız Parlamentosu hemen toplanıyor ve umumî seferberlik yapılması karar altına alınıyor.

1 Eylül günü saat 11 de Londra Büyükelçisi Corbin, İngiliz Dışişleri Bakanını görüyor ve ona İtalya'ya verilecek Fransız cevabının anahatlarını bildiriyor. Halifax da İngiliz cevabını bildiriyor.

Saat 11.50 de Bonnet, Roma Büyükelçisi François - Poncet'ye Fransa'nın İtalya'ya vereceği cevabı telefonda dikte ettiriyor. Bundan sonra François - Poncet, Comte Ciano'yu görüyor ve saat 15 de de Fransız cevabında konferansın yapılabilmesi için ileri sürülen bütün şartları Ciano'nun kabul ettiğini bildiriyor.

Diğer taraftan, İngiltere, kendisinin ve Fransa'nın Berlin'e bir nota göndererek, girişmiş olduğu hareketin bu iki memleketi Polonya'ya karşı olan taahhütlerini ifaya sevkedeceğini Almanya'ya hatırlatmayı teklif ediyor. 1 Eylül akşamı Berlin'deki İngiliz ve Fransız Elçileri bu mealde bir notayı Ribbentrop'a veriyorlar.

2 Eylül sabahı da İtalya'nın Berlin Elçisi Attolico İtalya'nın konferans teklifini Ribbentrop'a bildiriyor.

21 —Almanya, İngiltere ve Fransa'nın notalarını aldıktan biraz sonra İtalya'nın konferans teklifini alıyor. Ribbentrop, Ciano'ya vaziyeti bildiriyor. Bunun üzerine Ciano da 2 Eylül günü öğleden sonra Bonnet'ye telefon ederek bu notaların bir ultiatom mahiyetini taşıyıp taşımadıklarını soruyor. Bonnet menfi cevap veriyor.

Fakat İngiltere, Almanya'nın Polonya'da işgal ettiği toprakları tahliye etmedikçe konferansa yanaşmıyor. Halbuki Almanya da buna yanaşmıyor. Bu suretle sulh teşebbüsü akim kalıyor.

Bundan sonra İngiltere ve Fransa'nın Polonya'ya karşı olan taahhütlerinin ifasına sıra geliyor. 2 Eylül öğleden sonra Fransız Parlamentosu 90 milyar franklık harp tahsisatını ittifakla kabul ediyor.

Almanya'ya karşı muhasematın başlama zamanı hususunda İngiltere ile Fransa arasında ihtilâf çıkıyor. İngiltere biran önce muhasemata başlamakta acele ediyor. Fransa ise seferberlik hazırlığını ileri sürerek gecikmek istiyor. Nihayet uzun süren muhabere ve müzakerelerden sonra İngiltere 3 Eylül saat 9 da Almanya'ya ultiatom vererek saat 11 de muhasemata başlamağa karar veriyor. Fransa da, Berlin Elçisi Coulondre vasıtasıyla 3 Eylül saat 13 de Ribbentrop'a ultiatom veriyor. Ribbentrop ultiatomu alınca "mütecaviz Fransa olacaktır" diyor. Coulondre da "buna tarih hüküm verecektir" cevabında bulunuyor.

22 — Almanya'ya harp ilân edildikten sonra 1921 ittifakına ve 1939 Mayısında imzalanan askerî anlaşmaya göre, Fransa hemen Polonya'nın yardımına gitmesi icap ediyordu. Polonya Elçisi Lukasievicz bu hususta Georges Bonnet'yi tazyik ediyor. Fakat Polonya'nın Alman taarruzu karşısındaki mukavemeti fazla devam edeceğe benzemiyor. Fransız ordusunun taarruza geçebilmek için hazırlanması hususunda gereken

zaman ise birkaç haftadan az değildir. İşte bu hazırlığın devamı sırasındadır ki Polonya çökecektir.

Harbin ilk günlerinde Georges Bonnet yine bir seri diplomatik faaliyetlere başlıyor.

Evveleminde, Bitaraflık Kanununun tādili ve kış mevsimi esnasında sipariş edilen harp uçaklarının biran önce gönderilmesi için Birleşik Amerika nezdinde teşebbüste bulunuyor.

Saniyen, İspanya'nın bitaraflığını temine çalışıyor ve bunda kolayca muvaffak oluyor. Esasen Fransız - İspanyol anlaşmalarının imzası sırasında General Jordana, İspanya'nın bitaraf kalacağını Fransa'ya vaatmiş bulunuyordu.

Salisen, İtalya'nın bitaraflığı büyük ehemmiyet arz ediyordu. Esasen daha harbin patlamasından önce Fransız Genelkurmayı bunu belirtmişti. İngiltere de bu noktaya ehemmiyet veriyordu. Bu hususta yapılan teşebbüs de muvaffakiyetle neticeleniyor ve hattâ İtalya ile bir ticaret muahedesi bile imzalanıyor ki, bu muahede sayesinde Fransa harp malzemesi dahi temin ediyor. Fakat İtalyan bitaraflığı garantili değildir. Ciano Fransız Elçisi François - Poncet'ye daima "Zaferi elde ettiğiniz takdirde sizinleyiz, aksi halde size karşıyız" demekten geri kalmıyor (s. 383).

1939 Haziranındanberi General Weygand'ın komutasında Suriye'de teşkil edilen bir ordu da, Fransa tarafından garanti edilen Türkiye, Romanya ve Yunanistana icabında yardım için hazır tutuluyor.

Fransa fiilen olmasa bile, hali harpte bulunduğundan bir Millî Birlik Kabinesi kuruluyor. Esasen Bonnet bir zamandır Başbakan Daladier nezdinde bu hususta ısrarda bulunuyordu. Nihayet 14 Eylülde, Sosyalistlerin ve mütedillerin de iştirak ettiği yeni kabine kuruluyor. Yeni kabinede Başbakan Daladier, Hariciye ve Harbiye Bakanlıklarını da üzerine alıyor. Georges Bonnet de Adliye Bakanlığına getiriliyor. Bu suretle 1938 Nisanındanberi Quai D'Orsay'in faaliyetini idare eden ve en kritik bir zamanda Fransız politikasını tedvir vazifesini üzerine alan Georges Bonnet'nin İkinci Dünya Harbine tekaddüm eden devredeki rolü burada sona eriyor.

23 — Müellif, kitabının son kısmında, kitabın ihtiva ettiği hâdiselere umumî bir nazar atfettikten sonra, Hitler'in kötü niyetlerine işaret ederek, İkinci Dünya Harbinin büyük mesuliyetini ona yüklemekte ve bundan sonra, Fransa'nın mağlûbiyetini müteakip kendisine karşı yapılan haksız tariz ve hücumları cevaplandırmaktadır. Meselâ bazıları, harbe girileceği yerde, neden ikinci bir Munich'in yapılmadığını sormaktadırlar

ki, buna karşı müellif Polonya ile Fransa arasındaki 1921 ittifakını hatırlatmaktadır. Rusya ile yapılan müzakerelerde uğranılan muvaffakiyetsizlikten kendisini mesul tutanlara da, Rusya'nın kötü ve fırsatçı niyetlerini göstererek cevap vermektedir. Nihayet, müellif kendisinin sulh için elinden gelen herşeyi yaptığını söylüyor ve dünyanın bugünkü durumuna da temas ederek kitabına son veriyor.

Kitabın sonunda ayrıca onbeş sahifelik, beş kısımlık bir "ilâve" bulunmaktadır. Burada müellif, eserinin gerek birinci cildinde ve gerekse tahlilini yaptığımız ikinci cildinde ileri sürmüş olduğu iddiaları teyideden vesikalardan pasajlar nakletmektedir.

Heyeti umumiyesiyle kitap, İkinci Dünya Harbine müncer olan hâdiselere yeni bir ışık serpmektedir. Munich'i müteakip Avrupada cereyan eden hâdiseler hakkında araştırma yapanlara hararetle tavsiye olunur. Eser "Enteresan" olarak vasıflandırılabilir.

Fahir Hâdi ARMAOĞLU

(Dikkat: *Hasan Refik ERTUĞ'un*, "1948 Yılı Mevzuatı" isimli yazısı, Dergimizin "Kronik", kısmına girecek iken, tertip hatası olarak "Kitap Tahlili" kısmına girmiştir. Özür dileriz.)